

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Гуманітарний факультет
Кафедра історії
Лабораторія історичного краєзнавства

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

матеріали науково-теоретичної конференції
викладачів, аспірантів та студентів

Суми
Вид-во СумДУ
2006

272

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Гуманітарний факультет
Кафедра історії
Лабораторія історичного краєзнавства

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ
ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

матеріали науково-теоретичної конференції
викладачів, аспірантів та студентів

Суми
Вид-во СумДУ
2006

Актуальні питання історії та культурології. Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. - Суми: Вид-во СумДУ, 2006. - 108 с.

Збірник містить наукові доповіді, повідомлення та реферативні матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського державного університету, присвячені актуальним питанням історії та культурології.

Редактори: В.М.Власенко, В.Б.Звагельський

© Сумський державний університет, 2006

Власенко В.М.

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В ПОДЕБРАДАХ (ЧСР)

Із здобуттям Україною незалежності та зруйнуванням ідеологічних стереотипів феномен української еміграції починає привертати до себе більшу увагу з боку дослідників. Останнім часом з'явилося чимало наукових праць, присвячених окремим аспектам громадсько-політичного і культурно-освітнього життя наших співвітчизників, які через політичні події 1917-1921 рр. опинилися за межами батьківщини. У міжвоєнний період досить великою за чисельністю була українська громада у Чехословаччині (ЧСР). Саме там діяло декілька українських вищих навчальних закладів. Актуальним, на наш погляд, є вивчення питання про участь у створенні і розбудові вищих шкіл в цій країні уродженців окремих регіонів України, зокрема, Сумщини.

Значну частину емігрантів у Чехословаччині склали студентська й учнівська молодь, колишні вояки армії УНР і Української Галицької Армії, викладачі вищих шкіл, інженерно-технічні працівники високої кваліфікації тощо. На початку 1922 р. загальна кількість українських емігрантів у ЧСР сягала 20 тис. осіб. А після відкриття на початку 20-х рр. Українського вільного університету, Української господарської академії, Українського високого педагогічного інституту ім.М.Драгоманова та Української студії пластичного мистецтва українська громада ще більше зросла за рахунок поповнення студентами і науковою інтелігенцією¹. Ці вищі школи з'явилися з ініціативи представників еміграції та за сприяння керівництва країни, зокрема президента ЧСР Т.Масарика.

Ініціатором заснування Української господарської академії виступив Український громадський комітет у Празі на чолі з М.Шаповалом. З цією метою у січні 1922 р. при комітеті була створена організаційна комісія, яка і займалася справою відкриття академії. 28 квітня 1922 р. відбулося перше засідання Професорської ради академії, на якому була обрана її президія. Ректором став професор І.Шовгенів², проректором - професор Б.Іваницький, секретарем - І.Шереметинський³. Пізніше, у 1932 р., на святкуванні 10-ліття існування академії тодішній ректор УГА Б.Іваницький згадував: "З малими засобами і скромно починала

Академія своє життя й чинність. Сім членів першої професорської ради, два канцелярські співробітники, друкарська машинка, папір та олівці, декілька кімнат в колишньому готелі "U Krále Jiriho" - з цього починалася перша українська політехніка з 7 відділами, маючи перед собою завданням розвиток наукових дисциплін та приготування фахівців високої кваліфікації в галузях сільського господарства й лісівництва, хемічної технології й гідротехніки, економіки, кооперації й статистики. Не було ні таблиць, ні збірок, ні пристроїв, ні одної фахової книги й ні одного українського підручника"⁴.

УГА знаходилася у невеличкому містечку Подебради. Академія містилася у місцевому замку і готелі "Сентра". Термін навчання в ній був спочатку 3, а потім 4 роки. Навчання було безкоштовним. Підпорядковувалася академія міністерствам хліборобства і закордонних справ. Вона мала три факультети: агрономічно-лісовий, з відділами агрономічним та лісовим, сільськогосподарський інженерний (пізніше просто інженерний), з відділами гідротехнічним та хіміко-технологічним, економічно-кооперативний, з відділами економічним, кооперативним і статистичним. Фінансувалася академія чеським урядом з коштів, що виділялися на допомогу політичній еміграції. Наприкінці 20-х рр. фінансування закладу було скорочено, а прийом нових студентів заборонено.

Викладачі і Товариство прихильників УГА намагалися зберегти академію. Проте 1935 р. став останнім роком її існування. Більшість викладачів стала працювати в Українському технічно-господарському інституті, який 1932 р. відкрився при УГА, а з 1935 р. перетворився на самостійний вуз із заочною формою навчання⁵.

За час існування УГА на 59 кафедрах працювало 35 професорів, 19 доцентів, 23 лектори і 23 асистенти, а також технічні працівники. Крім того, в академії викладали 26 професорів чеських вузів⁶. Серед викладачів і керівників закладу були уродженці Сумщини і ті, хто навчався чи працював у нашому краї.

Другим ректором УГА був Борис Георгійович Іваницький. Він народився 1878 р. в Сумах у родині агронома. Його батько походив із сім'ї дрібнопомісних дворян, які мешкали у с.Самотоївка тогочасного Охтирського повіту, нині Краснопільського району Сумської області. По закінченні у 1896 р. Сумського реального училища вступив до Лісового інституту у Петербурзі. Під час перебування у столиці входив до складу нелегального товариства "Червоний хрест". Повернувшись в Україну, брав участь у національно-визвольному русі. Борис

Георгійович був серед засновників товариства "Просвіта" у Києві⁷. 1907 р. заходами цього товариства вийшла його праця "Як збутися ярів і пісків", що була першою в Україні роботою з лісівництва українською мовою. Рукопис цієї праці нині зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського НАН України.

З початком національно-демократичної революції в Україні Іваницький займався організацією лісового відділу при Генеральному секретаріаті, а потім лісового департаменту при Міністерстві земельних справ, очолював Всеукраїнську лісову спілку. За часів Директорії виконував обов'язки товариша міністра земельних справ.

1922 р. Борис Георгійович переїхав до Чехословаччини, де став одним із організаторів, лектором, професором, деканом агрономічно-лісового факультету (1926-1927), проректором (1922-1924), ректором (1925, 1928-1935) Української господарської академії⁸. Викладав курси лісовирощування, дендрології, лісової політики й охорони лісу.

Будучи ректором академії, він також обіймав посаду директора Українського технічно-господарського інституту. За дорученням Міністерства землеробства ЧСР здійснив наукову подорож по країні з метою вивчення лісових комплексів. Іваницький побував у Нижніх і Високих Татрах, на Чорній горі у Карпатах⁹. За час роботи у Чехословаччині опублікував кілька монографій і навчальних посібників, наукових статей українською, чеською, німецькою мовами, переклав з німецької книгу А.Бюлера "Наука про лісові займища" (Подебради, 1928). Брав участь у міжнародних конференціях, виголосив доповіді у Господарському Об'єднанні Слов'янського Сходу, на I і II Українських наукових з'їздах у Празі (1926, 1932), був членом Української наукової асоціації (1932-1935 рр. - її голова).

У 1935 р. Іваницький переїхав до Польщі, де працював на науково-викладацькій роботі. У 1944-1945 рр. перебував у Словаччині, Австрії, Чехії, кількох таборах для переміщених осіб. З 1945 р. Борис Георгійович - професор, 1947 р. - ректор Українського технічно-господарського інституту у Регенсбурзі¹⁰. Підготував низку статей для Української загальної енциклопедії ("Книга Знання"), Енциклопедії Українознавства (1949). Був членом Наукового товариства ім.Т.Шевченка у Львові, співробітничав з Українським науковим інститутом у Варшаві, Могілянсько-Мазепинською академією (один з її засновників). У

1948-1953 рр. був одним з керівників Української Національної Ради. 1952 р. Борис Георгійович переїхав до сина у США, де наступного року помер у Детройті¹¹.

Третім ректором академії був Сергій Прокопович Тимошенко. Він народився 1881 р. у с.Базилівка, нині с.Крупське Конотопського району Сумської області. Закінчивши Роменське реальне училище, вступив до Інституту цивільних інженерів у Петербурзі, де став членом РУП, згодом - УСДРП. Брав активну участь в українському національно-визвольному русі. Колишній губернський комісар Харківщини, міністр шляхів УНР часів Директорії, учасник Другого зимового походу армії УНР, він викладав в Українській господарській академії архітектуру і сільськогосподарське будівництво, був доцентом, професором, деканом інженерного факультету, очолював кафедри архітектури і будівництва та водно-санітарної техніки. А у 1927-1928 рр. обіймав посаду ректора УГА¹².

Сергій Прокопович відзначався товариськістю у стосунках зі студентами, але разом із тим і збільшеними вимогами щодо знань і виконання ними завдань. І не дивно, що він користувався щирою повагою з боку студентів, переважно колишніх вояків, недавніх товаришів по зброї. *“Лекції його відзначалися зразковою програмовістю, - відзначали його учні, - але разом із тим мали в собі знам'я якогось особливо теплого (найбільше підходить тут слово - батьківського) відношення до студентів... На теоретичних годинах з будівництва та технології будівельних матеріалів професор С.Тимошенко подавав таку силу прикладів із своєї багатой і цікавої практики, що теорія переставала бути сухою”*¹³. Заходами УГА вийшла книга С.Тимошенка “Будівельні матеріали, їх властивості, досліди та виготовлення” (Подєбради, 1924). Працюючи в УГА, професор одночасно викладав архітектуру у Студії пластичного мистецтва в Празі, займався виготовленням проєктів церков, музеїв, народних домів, шкіл.

У 1930 р. Сергій Прокопович переїхав на Волинь, від якої згодом обирався послом і сенатором до парламенту Польщі. Після Другої світової війни за допомогою братів Степана і Володимира Тимошенків опинився у США, де і помер 1950 р. у Пало-Альто в Каліфорнії. Його творчий доробок складають понад 400 різноманітних архітектурних споруд і будівельних комплексів в Україні, Росії, Чехії, Польщі, Канаді, США, Аргентині¹⁴.

В академії викладав і брат Сергія Прокоповича Володимир. Він народився 1885 р. у с.Базилівка. У 1895-1902 рр. навчався у Роменському реальному училищі, 1902-1905 рр. - Петербурзькому інституті інженерів шляхів сполучення. Член столичної української студентської громади, учасник соціал-демократичного руху, Володимир Прокопович у 1905 р. був заарештований, перебував у в'язниці “Хрести”. Зацікавившись економічною наукою, вступив на економічний факультет Петербурзького політехнічного інституту, де слухав лекції М.Туган-Барановського. Напередодні і на початку Першої світової війни Тимошенко брав участь в експедиції економічних дослідів Туркестану. Перебував у діючій армії, працював у раді з палива при Міністерстві торгівлі і промисловості.

У 1917 р. Володимир Прокопович повернувся в Україну. За часів Центральної Ради був економічним радником, у період гетьманату - товаришем (заступником) міністра торгу і промисловості. Восени 1918 р. за сприяння академіка УАН М.Туган-Барановського Тимошенко став керуючим справами Інституту вивчення економічної кон'юнктури та народного господарства Української Академії наук. У січні 1919 р. брав участь у Паризькій мирній конференції.

1921 р. В.П.Тимошенко переїхав до Чехословаччини, де став доцентом, професором політичної економії, деканом факультету права і суспільних наук Українського вільного університету у Празі й одночасно доцентом, професором, завідуючим кабінетом народного господарства, деканом економічно-кооперативного факультету Української господарської академії в Подєбрадах. У 1926-1927 рр. перебував у США, де був науковим стипендіатом Рокфелерівської фундації у Нью-Йорку. Повернувшись до Чехословаччини, продовжив працювати в українських вузах. Був головою Товариства українських економістів в Чехії, членом Слов'янського інституту в Празі та Українського наукового інституту у Берліні. У Чехословаччині вийшли друком його праці “Вступ до вчення про світове господарство” (1922), “Вчення про світове господарство” (1923), “Картелі і трести” (1923), “Світове господарство” (1924) та інші.

1928 р. переїхав до США. Викладав економічні дисципліни у Мічиганському і Стенфордському університетах. Автор численних праць з економіки сільського господарства англійською й українською мовами. Досліджував роль конкуренції і монополії у процесі

відтворення цін, господарські цикли і кон'юнктуру, вивчав стан сільського господарства і цукрової промисловості в СРСР. Помер 1965 р. у Пало-Альто¹⁵.

Майже з самого початку заснування академії в ній працював Олександр Михайлович Коваленко. Він народився 1875 р. у Ромнах. По закінченні місцевого реального училища вступив до Харківського технологічного інституту. Став членом Української студентської громади, а з 1900 р. - одним із засновників Революційної української партії¹⁶. 1903 р. вступив на військову службу. Був інженером-механіком на кораблях Чорноморського флоту. Коваленко - учасник (єдиний з офіцерів) повстання на броненосці "Потьомкін", про що залишив спогади, надруковані у "Літературно-науковому віснику" та збірнику "З минулого" (Варшава, 1939) під назвою "На межі двох століть". Понад десяти років перебував в еміграції у Швейцарії та Франції, працюючи викладачем математики і фізики, заступником директора російської школи у Парижі. У роки Першої світової війни редагував у Лозанні двотижневик "L'Ukraine" французькою мовою.

1917 р. Олександр Михайлович повернувся в Україну і поринув у справу розбудови української державності. На початку 1918 р. очолив департамент морської освіти Міністерства морських справ УНР. Проте невдовзі знову опинився в еміграції. Був 1-м секретарем Української дипломатичної місії (консул УНР) в Парижі. 1920 р. брав участь в асамблеї Ліги Націй як секретар української делегації.

Згодом Коваленко переїхав до Чехословаччини, де у вересні 1922 р. був обраний лектором УГА¹⁷. Наступного року став доцентом, очоливши кафедру теоретичної і прикладної механіки, деканом сільськогосподарського інженерного факультету (1923-1925)¹⁸.

Олександр Михайлович викладав в академії курси аналітичної геометрії, математики, теоретичної і прикладної механіки, опору матеріалів.

Він є автором кількох підручників для студентів вищих шкіл: Курс диференціального рахунку (Подєбради, 1923); Курс аналітичної геометрії в просторині (Подєбради, 1923); Теоретична механіка (Подєбради, 1924); Прикладна математика (Прага, 1925); Основи вищої математики (Прага, 1932-1933); Елементарний курс математики (Прага, 1937-1942).

Під час перебування у Чехословаччині працював також в Українському технічно-господарському інституті у Празі, що утворився на базі закритої УГА. Згодом став почесним доктором УТГІ. Після виїзду з Чехословаччини жив у Швейцарії, де і помер 1963 р. у Женеві.

Тривалий час в УГА працював відомий кооператор, колишній директор департаменту торгівлі Міністерства торгівлі і промисловості у Петербурзі, товариш (заступник) міністра торгу і промисловості за часів гетьманату, голова Всеукраїнського союзу виробничих кооперативів Сергій Васильович Бородаєвський. Він народився 1870 р. в Охтирці у сім'ї наглядча і викладача місцевого повітового училища.

Закінчивши юридичний факультет Харківського університету, працював у кооперативних і державних установах, викладав історію кооперації у Петербурзькому політехнічному інституті, публікувався у журналах "Русское богатство" Михайловського, "Вестник кооперации", "Вестник мелкого кредита", "Земледелец", "Кооперативный мир", "Хроника учреждений мелкого кредита" та інших.

1919 р. Сергій Васильович змушений був залишити Україну. Опинившись у Франції, працював у російському відділенні Паризького університету, потім у Міжнародній академії в Брюсселі. Наприкінці 1922 р. його запросили на роботу до Російського інституту сільськогосподарської кооперації у Празі та Української господарської академії в Подєбрадах. Бородаєвський обрав український вуз. У 1923 р. він став доцентом, наступного року - професором історії кооперації в УГА.

Обирався деканом економічно-кооперативного факультету академії. Незважаючи на важке емігрантське життя, активно займався наукою, брав участь у міжнародних наукових конгресах, був членом оргбюро I і II Українських наукових з'їздів. У 1928 р. отримав міжнародну премію Монтаю-Бертон. Опублікував кілька сот наукових праць українською, російською, чеською, болгарською, румунською, литовською, латиською, англійською, італійською, німецькою, французькою мовами. Бородаєвський працював також в Українському вільному університеті та Українському технічно-господарському інституті у Празі. Помер професор 1942 р. у Празі, де і похований¹⁹.

Членом Професорської ради УГА був лектор Іван Михайлович Труба, який народився 1878 р. у Гомелі. По закінченні Роменського реального училища навчався у Петербурзькому технологічному інституті, де був засновником й активним членом Української студентської громади.

За участь у студентських маніфестаціях 1902 р. його заарештували і відправили у заслання до Іркутська. Після повернення додому брав участь у революції 1905 р., за що знов опинився у засланні в Архангельську. По завершенні навчання в інституті працював інженером-конструктором на залізниці у Катеринославі.

Викладав курси математики, фізики, креслення, технології обробки металів і деталей машин у місцевих комерційній гімназії і комерційній народній школі, політехнікумі. Був міським і земським гласним, членом Катеринославської земської управи, секретарем місцевого інженерно-технічного товариства. У 1917 р. Труба обійняв посаду губернського комісара освіти. Опинившись в еміграції, працював на паровозному заводі і Будівельному товаристві у Відні.

1923 р. його обрали лектором інженерного факультету. Викладав такі дисципліни, як “Деталі машин” та “Опір матеріалів”²⁰. З 1932 р. працював на заводах фірми “Шкода” у м.Пльзень, одночасно здобув ступінь доктора технічних наук у Празькій політехніці (1933). Помер І.Труба 1950 р. у Чехословаччині²¹.

За час існування академії в ній навчалось 786 дійсних і вільних слухачів. Закінчило вуз 559 осіб, які отримали роботу у 16 країнах. Серед них були вихідці із Сумщини. Спеціальність інженера-технолога здобули Григорій Божок з с.Хлопкове (нині с.Перемога Глухівського р-ну), Яків Решетніков-Решетняк з с.Марчихіна-Буда (1927), інженера-гідротехніка - Сергій Михайленко з Ромен (1927), Іван Блудимко з Глухова (1928), Микола Василевський з Білопілья (1929), Василь Голик з Хотіні (1929), Григорій Радченко з с.Спаське, нині Кролевецького р-ну (1929), Семен Черняхівський з Конотопу (1932), агронома - Микола Карабут зі Славгорода (1927), Григорій Пустогвар з Лебедина (1927), Федір Савчук з Білопілья (1928), лісівника - Олександр Бабін з с.Базилівка, нині Крупське Конопотського р-ну (1927), Петро Яценко з Н.Сироватки (1927), Павло Макаренко з Глухова (1928), економіста - Григорій Денисенко з с.Сміле, нині

Роменського р-ну (1927), Микола Рознатовський з Глухова (1928), Микола Овсійко з с.Сміле (1934)²². Серед вільних слухачів академії були і дружини деяких викладачів. Надія Іваницька відвідувала лекції з чеської і німецької мов. Олександра Бородаєвська слухала курс кооперативних знань, незважаючи на те, що закінчила гімназію і Вищі комерційні курси, оскільки втратила документи про освіту під час виїзду з України²³.

Отже, незважаючи на тринадцятирічний термін свого існування, УГА стала важливим центром української науки й освіти за кордоном.

Продовжив традиції академії Український технічно-господарський інститут, де працювало чимало колишніх викладачів УГА. Настав час віддати належну шану всім творцям, в тому числі і вихідцям із Сумщини, українських вищих навчальних закладів політехнічного типу у Чехословаччині.

¹Троциньський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі. - К., 1999. - С.211.

²Іван Шовгенів. 1874-1943 / Упоряд. Н.Миронець, К.Криворучко. - К., 2000.

³Центральний державний архів вищих органів влади та державного управління України (далі - ЦДАВО). - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.1-2.

⁴Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. - Ч.1. - Прага, 1942. - С.164.

⁵ЦДАВО. - Ф.3879. - Оп.1. - Спр.7. - Арк.13-13а.

⁶Крук Б.Я. Український технічно-господарський інститут на службі українській науці // Український технічно-господарський інститут. Наукові записки. - Т.ХХХ. - Мюнхен, 1995. - С.21.

⁷Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського НАН України. - Ф.114. - Спр.13. - Арк.1-4.

⁸ЦДАВО. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.128. - Арк.151.

⁹Там само. - Спр.156. - Арк.128-129.

¹⁰Комаринський Г. 50 років Українського технічно-господарського інституту. Баварія (Німеччина) // Український технічно-господарський інститут. Наукові записки. - Т.ХХХ. - Мюнхен, 1995. - С.17.

¹¹Власенко В. Видатний лісівник // Пороги. - Прага, 1998. - №2. - С.12-13.

¹²ЦДАВО. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.128. - Арк.151.

¹³Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - Нью-Йорк, 1959. - С.66-67.

¹⁴Власенко В. “Як осінній лист по вітру...” // Наука і суспільство. - К., 1996. - №11/12. - С.16.

¹⁵Гловіньський Є. Проф. д-р В.П.Тимошенко. До 70-ліття з дня народження // Український збірник. - Мюнхен, 1955. - С.168-170.

¹⁶Витанович І. Історія українського кооперативного руху. - Нью-Йорк, 1964. - С.215.

- ¹⁷ЦДАВО. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.92-93.
¹⁸Коваленко О. Зі спогадів // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - Нью-Йорк, 1959. - С.118-123.
¹⁹Власенко В.М., Власенко В.В. Корифей кооперативної справи (до 135-річчя від дня народження С.В.Бородаєвського) // Сумський історико-архівний журнал. Зб. наук. праць. - Суми. - Вип.І. - С.11-22.
²⁰ЦДАВО. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.117. - Арк.7-8.
²¹Українська господарська академія в Ч.С.Р. Подєбради, 1922-1935 і Український технічно-господарський інститут. Подєбради-Регенсбург-Мюнхен. 1932-1972. - Нью-Йорк, 1972. - С.79-80.
²²Там само. - С.90-101.
²³ЦДАВО. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.323. - Арк.1-2.

Звагельський В.Б.

ІСТОРИКИ СУМЩИНИ І РЕПРЕСІЇ 20-30-х рр. ХХ ст.

Одним з важливих чинників утвердження тоталітарної системи є усунення від влади альтернативних політичних угруповань і окремих осіб, які своєю діяльністю і авторитетом могли б зашкодити або, принаймні, уповільнити впровадження більшовицької ідеології. Серед останніх особливу небезпеку становила наукова і творча інтелігенція, представники старої аристократії, духовенство, військові.

Період масових репресій 1937 р. ознаменував, фактично, перемогу сталінського свавілля. Втім, репресії проти інтелігенції розпочалися одразу після встановлення радянської влади. Гучні сфабриковані процеси на зразок "Київського обласного центру дій" (1923) або "Спілки визволення України" (1929) були спрямовані саме проти діячів культури та науки як найбільш освічених, стійких в своїх переконаннях осіб.

Особливо у 20-30 рр. постраждали історики - фахово підготовлені кадри, які в силу своєї професії розуміли безглуздість і безперспективність нового державного устрою і соціально-економічної системи. Досить сказати, що серед українських істориків-науковців до кінця 30-х рр. залишилися такими, які в тій чи іншій мірі не зазнали репресій, буквально одиниці.

Така ситуація яскраво простежується і на прикладі Сумщини. Серед майже двох десятків професійних істориків-науковців та музеєзнавців переважна більшість були репресовані, частина - розстріляна.

Нижче подаємо короткі відомості про науковців - істориків та музеєзнавців, чий життя та діяльність були пов'язані з нашим краєм. Наведені біографічні дані не є вичерпними - занадто багато було докладено зусиль, щоб пам'ять про них стерлася назавжди.

ВАСИЛЕНКО Микола Прокопович (2(15).ІІ.1866 р., с.Есмань, нині с.Червоне Глухівського району Сумської області - 3.Х.1935 р., м.Київ) - історик, професор, академік УАН.

Після закінчення 6-класної гімназії у Глухові та дворічного навчання в Полтавській гімназії вступив до Дерптського (Тартуського) університету, де навчався спочатку на медичному,

потім - історико-філологічному факультетах (1885-1890). У 1890 р. одержав ступінь кандидата російської історії. 1894-1903 рр. викладав історію у жіночій Фундуклеївській гімназії та Кадетському корпусі Києва. З 1903 р. - редактор газети "Киевские отклики". 1905 р. вступив у партію кадетів, входив до керівного ядра кадетських організацій України. 1905-1906 рр. відбував покарання у Петербурзьких "Крестах".

Склавши екстерном іспити за повний університетський курс, Микола Прокопович одержав фах правознавця. Працював у журналі "Киевская старина". Восени 1908 р. витримав екзамени на ступінь магістра російської історії, 1912 р. був затверджений приват-доцентом Київського університету. Незабаром поїхав до Одеси, де був прийнятий до складу присяжних повірених судової палати. Згідно указу Тимчасового уряду від 27.III.1917 Василенко - попечитель Київського учбового округу, з VIII 1917 - заступник міністра, начальник відділу вищої школи в Україні.

Після Жовтневого перевороту повернувся до Києва. Був призначений Центральною Радою членом Генерального суду. З листопада 1917 р. викладав на кафедрі української історії Університету св.Володимира. 30.IV.1918 р. Василенко було призначено виконуючим обов'язки голови Ради міністрів, 2 травня - міністром народної освіти.

Пізніше він писав, що в цьому випадку керувався не політичними амбіціями, а виключно інтересами науки та культури. М.П.Василенко наполягав на створенні комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН, проведенні закону про заснування Академії і затвердження статуту, включення в державний бюджет кошторису Академії та Національної бібліотеки.

Значною мірою завдяки Василенку було відкрито державні університети в Києві та Кам'янці-Подільському, мережу нових загальноосвітніх шкіл.

У травні 1918 р. з ініціативи Миколи Прокоповича у Київ був запрошений В.І.Вернадський, який очолив комісію по створенню УАН. З 26.VII.1920 р. - дійсний член Академії, згодом - голова її правління, з 18.VII.1921 р. - президент ВУАН. Але згодом через брутальний тиск Наркомосу він був змушений скласти обов'язки президента.

З 1922 р. - голова Історичного товариства Нестора-літописця, з грудня 1922 р. - голова соціально-економічного відділу ВУАН.

1923-1924 рр. керував Археографічною комісією Академії. 24.IX.1923 р. академіка було заарештовано за звинуваченням в участі у контрреволюційній організації "Київський обласний центр дії". 8.IV.1924 р. йому було винесено вирок - позбавлення волі на 10 років, громадянських прав - на 3 роки з конфіскацією майна. Але завдяки наполегливим клопотанням академіків ВУАН, ув'язнення скоротили наполовину, а потім замінили трирічним адміністративним висланням до Оренбурга. На початку 1925 р. вдалося домогтися скасування рішення про висилку. У лютому рішенням ВУЦВК Василенка було помилувано і "звільнено від усіх заходів соціального захисту". 1925 р. він знову повернувся до Академії, взявся за видання "Записок Соціально-Економічного Відділу ВУАН" та праць Комісії для вивчення західноруського та українського права.

28.VI.1991 р. Постановою Пленуму Верховного Суду УРСР М.П.Василенка було реабілітовано.

За 40 років наукової діяльності доробок академіка Василенка становив майже 500 наукових та публіцистичних праць¹.

ТАРАНУШЕНКО Степан (Стефан) Андрійович (9(21).XII.1889 р., м.Лебедин, нині Сумської області - 13.X.1976 р., м.Київ) - історик архітектури, мистецтвознавець, пам'яткоохоронець, музеєзнавець, професор (1924).

Народився в сім'ї дрібного торговця, навчався в міському та народному училищах, 1910 р. екстерном закінчив класичну Охтирську гімназію, 1916 р. - слов'яноруське відділення історико-філологічного факультету Харківського університету з дипломом I ступеня. За конкурсну дипломну роботу "Иконография украинского иконостаса", створену за пропозицією і під керівництвом проф.Ф.І.Шмідта, отримав золоту медаль, був залишений в університеті професорським стипендіатом і призначений асистентом університетського музею мистецтв.

Після утворення Музею давньоукраїнського мистецтва (з 1926 р. - Музей українського мистецтва) призначений його директором (1920-1933 рр.). У 1924-1929 рр. - професор Харківського художнього інституту.

Організував близько 10 експедицій (деякі - разом з П.Жолтовським та Д.Чукіним) з метою дослідження історико-культурних пам'яток: 1920-1922 рр. - Харківщина; 1923 р. - Полтавщина (Кременчуцький та Золотоніський пов.); 1924 р. -

Київщина, Вінниччина, Житомирщина, Кам'янецьчина; 1925 р. - Лебедин; 1926 р. - Миргород, Лубни, Прилуки, Тростянець, Чернігів, Полтава; 1927 р. - Слобожанщина, Полтавщина; 1928 р. - Полтавщина, Сумщина, Чернігівщина; 1929 р. - Полтавщина, Сумщина; 1930 р. - Кам'янецьчина; 1931 р. - Полісся; 1932 р. - Чернігівщина; 1933 р. - Донбас. Під час цих експедицій проводилися ретельні обміри, графо- та фотофіксації матеріалу, розроблялися методи наукового дослідження об'єктів монументального та житлового будівництва, побуту, декоративно-ужиткового мистецтва. Першим ґрунтовним зразком набутого досвіду і удосконаленої С.А.Таранушенком методики досліджень стала монографія "Покровський собор у Харкові" (Харків, 1923), яку було зараховано як дисертаційну.

14.X.1933 р. Степана Андрійовича було заарештовано у справі так званого "Російсько-українського фашистського блоку", 24.II.1934 р. засуджено на 5 років виправно-трудоих таборів. 5.IX.1958 р. реабілітовано. Покарання відбував на будівництві БАМу в районі Чити. У 1937 р. викладав у Мотивиліській філії Пермського індустріального робітфаку. З 1938 р. - науковий співробітник Курської картинної галереї.

Під час Великої Вітчизняної війни доклав максимум зусиль, охороняючи експонати, що не були евакуйовані. Після звільнення Курська брав участь у відновленні роботи галереї, працював над створенням виставок, друкувався у місцевій пресі. 1950-1953 рр. - завідувач фондами Астраханської картинної галереї. 1953-1963 рр. працював в Академії Архітектури в Києві.

Автор близько 120 наукових праць. Увівши у контекст розвитку європейської культури пам'ятки монументального дерев'яного зодчества Лівобережжя, простеживши еволюційні шляхи і генетичні зв'язки на широкому географічному тлі, вчений відкрив кілька архітектурних шкіл. На численних прикладах він довів наявність прямої спадкоємності між монументальною українською архітектурою та зодчеством Київської Русі. Підсумковою є фундаментальна монографія С.А.Таранушенка "Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України" (К., 1976), яка, крім досконало проведеного аналізу, містить креслення, описи, фотографії пам'яток, більшість з яких на сьогодні є втраченими. Про деякі об'єкти це єдине джерело інформації. Частина праць вченого не була опублікована, велика кількість матеріалів, створених дослідником, зникла під час арешту².

ПАРХОМЕНКО Володимир Олександрович (1880 р., с.Сміла, нині Роменського району Сумської області - 1942, м.Ленінград) - історик, професор.

Народився в сім'ї священика. З 1905 р. викладав церковну історію в Полтавській духовній семінарії, був одним з ініціаторів заснування Полтавського церковно-археологічного комітету (1906). У 1907 р. за дорученням Д.Я.Самоквасова проводив археологічні розкопки. Працював у Тифліському учительському інституті, з 1917 р. - у гімназіях та вузах Канева, Києва, Полтави, Сімферополя. З 1921 р. - науковий співробітник ВУАН та професор Інституту народної освіти, з 1927 р. очолював Дніпропетровське відділення ВУАН.

1929 р. В.О.Пархоменка було заарештовано у справі СВУ, 28.I.1930 р. засуджено до 10 років позбавлення волі, звільнено 6.VI.1933 р. Працював у ленінградських установах АН та університеті. Помер під час блокади. Реабілітовано 17.VI.1989 р.

В.О.Пархоменко у ряді ґрунтовних праць висунув положення про походження Русі, згідно з яким цю назву спочатку носили поляни, що жили біля Азовського моря, де ними правив Олег як князь Тмутороканський. Пізніше, при Ігорі, після поразки у боротьбі з Візантією, вони переселилися на Дніпро, ставши ядром Руської держави.

Навколо цієї концепції у 20-30-ті рр. розгорнулася дискусія. Сьогодні окремі моменти цього положення вважаються недостатньо обґрунтованими. Зокрема, вірогідно, що в джерелах, до яких вчений ставився недостатньо критично, наявна плутанина щодо походів Олега й Ігоря.

У своїх працях В.О.Пархоменко порушував питання про надмірно загострену, штучного походження ідею одвічної боротьби Русі зі Степом: "*идея извечной принципиальной борьбы Руси со степью явно искусственного происхождения*". Фактично першим серед науковців розглядав стосунки двох сусідніх народів як фактор не лише деструктивний, але й позитивний у своєму взаємозбагаченні. Так, кочовиків часів Київської Русі дослідник вважав своєрідним ланцюгом, що поєднував слов'янський світ з Кавказом та Сходом. Ці питання, окрім опублікованих праць, вчений розробляв у розлогіму дослідженні "Русь и Степь", що не було надруковане. Ця робота, як і "Очерк истории Восточной Европы", вважається втраченою³.

РОМАНОВСЬКИЙ Віктор Олександрович (5(18).І.1890 р., м.Глухів, нині Сумської області - 16.ІІ.1971 р., м.Ставрополь) - історик-архівіст, доктор історичних наук, професор (1949).

Народився в сім'ї службовця земської управи. Навчався в Глухівській чоловічій гімназії, яку закінчив 1909 р., та на історико-філологічному факультеті Київського університету, який закінчив у 1914 р. Був залишений при університеті для підготовки до професорського звання, в цьому ж році призначений помічником директора Центрального архіву давніх актів у Києві. Вів курси історіографії та практичні заняття (1916), викладав історію України на Вищих жіночих курсах у Києві (1917). З 1918 р. - викладач Київського археологічного інституту.

1919 р. був обраний до УАН членом-редактором Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України, членом Постійної комісії для складання історико-географічного словника. У 1921-1931 рр. - директор Центрального архіву давніх актів. У 1928-1934 рр. керував Археографічною комісією ВУАН.

У період масових репресій В.О.Романовського було засуджено. Відбував строк в Карагандинському таборі до 1940 р. Після звільнення працював доцентом Карагандинського (1940-1947), завідувачем кафедрою історії Ставропольського (з 1947) педагогічних інститутів. За час роботи в останньому під його керівництвом було захищено 20 кандидатських і кілька докторських дисертацій.

Автор ряду праць з історії України XVII-XVIII ст., архівознавства, джерелознавства. Підготував збірку, присвячену Магдебурзькому праву на Україні. Видання мало містити кількасот грамот. Але збірку видати не вдалося.

Опублікував ряд праць про перепис населення та історію оренди на Лівобережній Україні в 2-й половині XVII-XVIII ст. У 1927 р. вийшла друком його праця "Нариси з архівознавства", що являла собою перший в СРСР досвід систематичного викладу історії архівної справи і довгий час служила підручником⁴.

РУДИНСЬКИЙ Михайло Якович (2(14).X.1887 р., м.Охтирка, нині Сумської області - 23.VI.1958 р., м.Київ) - археолог, музеєзнавець, пам'яткоохоронець, доктор історичних наук.

Народився в сім'ї земського лікаря. 1905 р. закінчив Охтирську класичну гімназію і вступив до Петербурзького історико-філологічного інституту. Незабаром перевівся на

історико-філологічний факультет Харківського університету, який закінчив 1910 р. з дипломом I-го ступеня. Захистив кандидатську дисертацію "Дюнні стоянки неолітичної доби в басейні Дніпра". У 1908-1909 рр. під час археологічних досліджень по р.Ворскла в Охтирському повіті відкрив ряд неолітичних стоянок. У 1910-1912 рр. - викладач Путивльської жіночої гімназії, у 1912-1915 рр. - Київського, у 1915-1917 рр. - Петербурзького комерційних училищ.

Кожного літа разом з членами організованого М.Я.Рудинським "Кружка изучения Лесного" виїздив на археологічні розкопки, досліджував пам'ятки на берегах Десни і Сейму, Псла і Ворскли, Тетерева і Фінської затоки. Тоді ж була відкрита Тархівська стоянка на узбережжі Сестрорецької затоки під Петербургом.

1916 р. брав участь у розкопках палеолітичної стоянки в Мизині та розвідках околиці с.Пирогівка на Десні.

Наприкінці квітня 1919 р. створив Галерею мистецтв Полтавського губернського музею, брав участь у формуванні Полтавського архіву, майбутньої обласної бібліотеки. У цьому ж році Михайла Яковича призначають директором Полтавського художнього музею.

Влітку 1921 р. за ініціативою і при підтримці Рудинського була проведена комплексна експедиція в с.Яреськи Миргородського району. Цього ж року розпочалися археологічні дослідження околиць Полтави (стоянка епіпалеолітичного віку на Білій Горі під Полтавою, неолітична стоянка в Брусії та ін.).

Восени 1924 р. вчений переїхав до Києва, де очолив відділ шиття і тканин Лаврського музею, одночасно був позаштатним співробітником кабінету антропології ім.Ф.К.Вовка, восени цього ж року - дійсний член ВУАК, з 5.ІІ.1925 р. - його вчений секретар (до 1929 р.).

Найбільші результати М.Я.Рудинський отримав у галузі вивчення пам'яток палеоліту, епіпалеоліту і ранньопалеолітичного часу. Восени 1932 р. організував у Києві виставку палеолітичних знахідок. У 1931-1933 рр. викладав історію первісного суспільства і працював з аспірантами в Українському інституті матеріальної культури (м.Харків) та Інституті історії матеріальної культури ВУАН (м.Київ).

У березні 1934 р. вченого було заарештовано за звинуваченням в "участі у контрреволюційній діяльності". Вирок - 3 роки заслання за межі України в північні райони СРСР.

Відбував покарання в Архангельській області (відкрив ранньнеолітичну стоянку на р.Лябле), працював в облспоживспілці (1938) та краєзнавчому музеї у Володді (кінець 1944). Тут провів три дослідних експедиції по вивченню неолітичної доби в басейнах рр.Сухони та Юга.

У 1944 р. М.Я.Рудинський повернувся до Києва. Обіймав посаду вченого секретаря Інституту археології АН України. У квітні 1948 р. захистив докторську дисертацію "Дослідження і матеріали по археології УРСР". У 1950-х рр. очолював відділ первісної археології, проводив масштабні археологічні дослідження⁵.

ЮРКЕВИЧ Віктор Дмитрович (26.XII.1898 р., м.Олександрополь, нині м.Кумайри, Вірменія - 11.IX.1939 р., м.Воркутлаг) - історик, археолог, археограф, кандидат історичних наук (1929).

Народився в збіднілій сім'ї військового лікаря. Дитячі роки пройшли в школах Ромен і Вороніжа на Сумщині (1907-1909) та у с.Таборище (нині Середино-Будського району Сумської області). Навчався в Петербурзькій гімназії, закінчив Кременчуцьку реальну школу (1917). У 1917 р. вступив на природничий відділ фізико-математичного факультету Московського університету, у 1918 р. перейшов на історико-філологічний факультет Київського університету, а у 1921 р. - у Київський інститут народної освіти, який закінчив у 1923 р.

В цей час разом з професором В.Ю.Данилевичем досліджував Боровицьку неолітичну стоянку на Новгород-Сіверщині.

Ще студентом В.Д.Юркевич був зарахований практикантом в історико-географічну комісію ВУАН, з 1924 р. він її постійний позаштатний співробітник.

У ґрунтовній праці "Заселення Слобідської України в добу Хмельниччини" дав характеристику географічного і економічного становища Слобожанщини в період визвольної війни під проводом Б.Хмельницького. З 1924 р.

Віктор Дмитрович співпрацював з Комісією старого Києва ВУАН. У цьому ж році провів археологічні дослідження, результатом яких став рукопис "Опис решток становища кам'яної доби біля с.Боровичі". З 1925 р. - аспірант академіка М.С.Грушевського.

З 1926 р. молодий вчений - постійний штатний співробітник І відділу ВУАН (Комісія Лівобережної України), з 1927 р. - дійсний член Історичної секції, заступник секретаря секції. В.Д.Юркевич керував підготовкою повного видання творів В.Б.Антоновича (разом із вдовою останнього та М.М.Ткаченком), комплектуванням галереї портретів українських істориків.

Крім наукової роботи, Віктор Дмитрович виконував і організаційні доручення М.С.Грушевського, зокрема, займався визволенням із заслання академіка К.В.Харламповича, клопотався про приміщення для експедиції.

1929 р. захистив кандидатську дисертацію "Еміграція на Схід і залюднення Слобожанщини за Б.Хмельницького". На початку 1932 р. - секретар бригади історії промисловості та пролетаріату; виступив з доповіддю "Погляди академіка М.С.Грушевського на походження і розвиток феодальних відносин на Україні", в якій зауважив, що останній не розглядав їх з позицій класової боротьби.

Наступну (і останню) доповідь вченого "Проти буржуазної та дрібно-буржуазної історіографії в історії селянських війн XVII ст." не допустили до друку.

У 1934 р. В.Д.Юркевича було заарештовано, але у зв'язку з хворобою випущено із в'язниці. Після звільнення з посади співробітника ВУАН підробляв приватною коректурою, перекладом, але 12.IX.1937 р. його було заарештовано знову. 1.XII.1937 р. засуджено до 10 років виправно-трудоих таборів.

Довгий час подальша доля В.Д.Юркевича залишалася невідомою. Похований в місцях позбавлення волі. 1960 р. реабілітований⁶.

СМОЛЧЕВ (Смоличев) Петро Іванович (12.I.1891 р., с.Княжичі Глухівського повіту Чернігівської губернії, нині Ямпільського району Сумської області - 1955 р., ?) - історик і археолог.

Навчався у Чернігівській духовній семінарії, Петербурзьких духовній академії та археологічному інституті. Ще в юнацькі роки захопився археологією. 1908 р. брав участь у XIV Археологічному з'їзді в Чернігові. У роки громадянської війни працював викладачем Чернігівського педагогічного інституту. У 1919-1923 рр. читав лекції з історії стародавнього Сходу, Греції та Риму, кілька спецкурсів з педагогіки.

Навесні 1923 р. П.І.Смолічев - завідуючий 2-м Чернігівським Радянським музеєм. Незабаром він очолив археологічний відділ Чернігівського державного музею.

У 1923 р. брав участь в архітектурно-археологічному обстеженні Чернігівського Спасо-Преображенського собору, під час проведення розкопок був асистентом керівника експедиції професора М.О.Макаренка.

На початку 1924 р. вивчав муміфіковані поховання другої пол. XVII - поч. XIX ст. у склепі Воскресенської церкви у містечку Седневі. Влітку 1925 р. - керівник експедиції по дослідженню давньоруського курганного могильника біля с.Шестовиця.

Загалом він дослідив понад 40 курганів, що містили поховання за обрядами трупоспалення і трупопокладання, кілька кенотафів. У 1924 і 1926 рр. брав участь в архітектурно-археологічному дослідженні Успенського собору Єлецького монастиря у Чернігові.

В ці роки Петро Іванович викладав у Чернігівському інституті народної освіти. З 1925 р. він - дійсний член ВУАК, пізніше - співробітник Комісії Лівобережної України при Історичній секції ВУАН. У 1923-1931 рр. - завідуючий історико-археологічним відділом Чернігівського краєзнавчого музею.

У своїй праці "Чернігів та його околиці за часів великокнязівських" узагальнив наявний писемний та археологічний матеріал про даний період в історії міста. Його перу належить розвідка з історії порцелянового виробництва на Чернігівщині.

Восени 1926 р. П.І.Смолічев проводив розкопки поблизу с.Маслове на Черкащині. У 1928-1932 рр. брав участь в археологічних розкопках на території Дніпробуду. З 1931 р. працював завідуючим сектором послідовної зміни культур Державного музею Дніпробуду.

За своє минуле (навчання у духовних закладах, мав брата - священика, тестя - автокефального священика) вчений потрапив до списків "неблагонадійних" і був висланий до Середньої Азії. У роки Великої Вітчизняної війни працював в Інституті історії, археології та етнографії АН Таджикиської РСР.

Останні роки життя провів у Таджикистані. Більшість наукових праць залишилися неопублікованими і зберігаються в архіві Інституту археології НАН України⁷.

МОЩЕНКО Костянтин Васильович (1876 р., м.Суми - 1963 р., Німеччина) - етнограф, музейний працівник.

Народився в селянській сім'ї. Закінчив Сумське реальне училище, навчався у Казанській художній школі, Петербурзькій академії мистецтв, Львівському політехнічному інституті. З 1904 р. працював у технічному відділі Київського губернського земства. У 1906 р. переїхав до Полтави. Працював у музеї Полтавського губернського земства. Ним була розпочата робота з наукової обробки та класифікації відомої етнографічної колекції К.М.Скаржинської, та по організації етнографічного відділу.

У 1911-1913 рр. (з перервами) провів експедиції по селах губернії, в результаті яких до фондів музею надійшло понад 1000 етнографічних експонатів. Влітку 1917 р. К.В.Мощенко було обрано головою Комітету охорони пам'яток і він став одним із засновників і співробітників Українського наукового товариства дослідження й охорони пам'яток старовини й мистецтва на Полтавщині. Працював над упорядкуванням збірок самостійного етнографічного музею, які у 1920 р. увійшли до Центрального пролетарського музею Полтавщини, де дослідник очолив історико-етнографічний відділ.

К.В.Мощенко належав до общини української автокефальної церкви. У роки Першої світової війни стояв на позиціях відокремлення України від самодержавної Росії, створення власної державності. Після революції та громадянської війни його політичні погляди дещо змінилися.

У кінці 1920 р. дослідник був звинувачений у контрреволюційній діяльності і заарештований, на початку 1921 р. звільнений через відсутність доказів. У 1924 р. його було звільнено з роботи як "антирадянського елемента".

У 1925 р. Костянтин Васильович переїхав до Києва, де отримав змогу продовжити роботу в музейних закладах. З 1925 р. він працює завідуючим відділом станкового живопису Всеукраїнського музейного містечка. З 1926 р. очолював також відділ народного мистецтва Всеукраїнського історичного музею ім.Т.Г.Шевченка. У 1926-1927 рр. організував спеціальні наукові експедиції по дослідженню пам'яток народного мистецтва Поділля.

З 1928 р., окрім своєї основної роботи, К.В.Мощенко очолював історико-побутовий відділ, виконував обов'язки директора музею. Вживав активних заходів щодо збереження і

реставрації унікальних архітектурних пам'яток. Разом з М.О.Макаренком склав список найвизначніших пам'яток Полтавщини. З 1927 р. вчений працював у складі республіканської експедиції по дослідженню пам'яток мистецтва на території Дніпрельстану, архітектурної секції Асоціації художників Червоної України.

У березні 1930 р. К.В.Мощенка було звільнено з посади завідуючого відділом, а у вересні 1930 р. - з музею. З 1932 він обіймав посаду архітектора Всеукраїнських художньо-реставраційних майстерень, очолював цех реставрації пам'яток архітектури. Восени 1933 р. був повторно заарештований. Вирок - заслання на 3 роки до Казахстану. Подальша його доля залишається нез'ясованою⁸.

ФЕДОРЕНКО Павло Костянтинович (30.X.1880 р., с.Ямпіль, нині Сумської області - 5.II.1962 р., м.Київ) - історик.

Народився в багатодітній селянській сім'ї. У 1893 р. вступив до підготовчого класу нижчої Воздвиженської сільсько-господарської школи. Після її закінчення витримав іспит на звання вчителя початкової, потім - двокласної сільськогосподарської школи. У 1900-1908 рр. вчителював на Волині.

Екстерном склав іспити за курс чоловічої гімназії в Острозі й вступив на юридичний факультет Київського університету, незабаром перевівся на історико-філологічний факультет, який закінчив у 1915 р.

Ще в студентські роки П.К.Федоренко почав займатися науковими дослідженнями з історії Лівобережної України XVII-XVIII ст. 1915 р. у 12-му випуску "Трудов" Полтавської архівної комісії була надрукована його праця "Воронковская сотня Переяславского полка по Румянцевской описи 1765-1769 гг."

З 1916 працював у Чернігівському учительському інституті, викладав курс вітчизняної літератури. Згодом очолив деканат, був завідуючим кафедрою історії у Чернігівському інституті народної освіти.

У 1923-1934 рр. працював за сумісництвом, спочатку - завідуючим Чернігівським історичним архівом, потім - старшим науковим співробітником. У 1928-1929 рр. керував роботою історико-архівного семінару, брав участь у роботі Чернігівського наукового товариства, де організував історико-філологічну секцію.

П.К.Федоренко одним із перших вивчав історію монастирського господарства. Йому належить пріоритет у дослідженні історії залізорудної промисловості Лівобережної України пізньофеодальної доби.

Перу вченого належить нарис розвитку історичного краєзнавства на Чернігівщині. У 1931 р. вийшов його "Опис Новгород-Сіверського намісництва" 1781 р.

За причетність до сфальсифікованої справи СБУ 21.X.1930 р. вчений був заарештований. 19.XI.1930 р. його звільнили з-під варті за браком доказів. Був змушений залишити викладання в інституті й зосередитись на роботі в архіві. У 1931 р. в значно скороченому вигляді вдалося видати перший і єдиний том "Записок Чернігівського наукового товариства", фактичним редактором якого був Павло Костянтинович.

20.VIII.1934 р. вченого було заарештовано вдруге, а 3.X.1934 р. - звільнено, 15 жовтня справу було припинено за браком доказів. До архіву П.К.Федоренко не повернувся, працював на канцелярській посаді у Чернігівській міській Раді. Восени 1938 р. він був заарештований втретє. Засуджений до заслання на 5 років до Казахстану. Викладав математику в Казалинському педагогічному училищі.

У вересні 1945 р. повернувся на Україну і протягом року читав курс елементарної математики у Конотопському вчительському інституті. Потім переїхав до Києва. З 1946 р. працював старшим науковим співробітником заповідника "Києво-Печерська Лавра".

У 1948 р. вийшла книга "Усыпальница Юрия Долгорукого", над якою вчений працював разом з Д.Ф.Красицьким. Того ж року переїхав до Корсуня, де працював до 1954 р. завідуючим відділом і за сумісництвом - заступником директора з наукової частини музею історії Корсунь-Шевченківської битви. 16.V.1959 р. П.К.Федоренка було реабілітовано. У 1960 р. вийшла у світ його капітальна праця "Рудни Левобережной Украины в XVII-XVIII вв."⁹

ТАХТАЙ Олександр Кузьмич (23.XI.1890 р., м.Ромни, нині Сумської області - 25.VII.1963 р., м.Донецьк) - археолог, музезнавець.

Вчився у місцевій школі. З 1910 р. працював бібліотекарем у Ромнах, з 1911 р. вчився на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету, потім перейшов до Археологічного

інституту, де набув практичних навичок під керівництвом О.Спіцина та М.Макаренка. Служив в армії під час світової війни та після революції.

Потім працював завідувачим районною бібліотекою у Полтавському повіті, закінчив бібліотекарські курси і перейшов на роботу до Полтавського музею. Під керівництвом М.Макаренка, М.Рудинського, О.Добровольського брав участь в археологічних експедиціях, проводив самостійні дослідження у Полтавській та Херсонській областях (1926-1935).

У 1935 р. перейшов на роботу до Херсонського історико-архітектурного музею, де перебудував експозицію і опублікував путівник по середньовічному відділу.

Під час Великої Вітчизняної війни завдяки зусиллям Олександра Кузьмича було збережено від руйнування і вивезення багато цінних експонатів.

Після визволення Криму продовжував археологічні дослідження, надрукував низку статей, присвячених старожитностям Херсонесу. У 1956-1963 рр. працював консультантом з питань археології Донецького музею.

О.К.Тахтаї відрізнявся широтою інтересів і знань, характерних для представників старої школи¹⁰.

СЕМЕНЧИК Михайло Максимович (Х. 1890 р., м.Ромни - 1964 р.) - музеєзнавець, археолог.

Народився в сім'ї прикажчика. Закінчив Київську (1909), Московську (1913) художні школи. Працював художником-декоратором в одному з московських театрів. Перебував на військовій службі у Полтаві. Викладав малювання у Засульській школі, комерційному училищі.

Учень М.О.Макаренка. У 1919 р. організував у Ромнах Товариство по захисту пам'яток старовини та мистецтва. У 1920-1945 рр. працював директором Роменського краєзнавчого музею. Під керівництвом М.М.Семенчика велася підготовка по організації музею, формувалися його фонди, поповнювалися музейні колекції.

Досліджував та картографував археологічні пам'ятки доби бронзи у басейнах Сули і Псла, зробив плани городищ Посулля. Брав участь у розкопках городищ біля с.Медвеже та у Ромнах (городище Монастирище)¹¹. У 1924 р. самостійно проводив розкопки у м.Ромни.

АБРАМОВ Іван Спиридонович (20.VI.1874 р., с.Вороніж, нині смт. Шосткинського району Сумської області - 3.V.1960 р., там же) - фольклорист і етнограф, археолог, літературознавець, краєзнавець.

Початкову освіту здобув у місцевій школі, з 1887 р. навчався у Воздвиженській сільськогосподарській школі. З 1892 р. викладав на хуторі Воздвиженський та у с.Студенок Глухівського повіту. У 1895 р. вступив до Глухівського учительського інституту. З 1898 р. працював в училищі м.Рівне, у 1900-1933 рр. - в школах Петербурга (Петрограда-Ленінграда). У 1903 р. закінчив Петербурзький археологічний інститут.

У 30-ті рр. був репресований і висланий на 3 роки до Тобольська. Останні роки життя провів у смт. Вороніж, де продовжував займатися краєзнавством, літературознавчими дослідженнями.

Проводив пошуки фольклорно-етнографічних матеріалів у Чернігівській, Курській, Смоленській губерніях, в Криму, на Волині та Кубані. Археологічні розкопки здійснював переважно у Чернігівській та Смоленській губерніях. Зібрані І.С.Абрамовим зразки фольклору та етнографії, археологічні матеріали, рукописи, предмети старовини передавалися до Пушкінського дому, Літературного музею (Москва), Центральної наукової бібліотеки (Київ).

У 20-ті рр. працював у Центральному бюро краєзнавства, водночас співробітничав у журналі "Краеведение". Вивчав життєвий шлях та діяльність П.О.Куліша та К.Д.Ушинського. Друкувався у журналі "Народний учитель".

Член Археологічного (з 1909), Російського Географічного (з 1914) товариств¹².

ДОРОШЕНКО Петро Якович (22.X.1857 р., хутір Дорошенків, нині с.Дорошенкове Ямпільського району Сумської області - VII (?) 1919 р., м.Одеса) - історик, бібліограф, лікар, громадський і політичний діяч.

Походив з гетьманського роду. Вчився у Новгород-Сіверській гімназії, Київському університеті. Працював міським лікарем у Глухові. У 1890-х рр. - гласний Глухівського повітового і Чернігівського губернського земств. Ініціатор і головний організатор створення музею в Глухові, перший голова музейної комісії (з 25.IX.1903). Був членом Чернігівської губернської Вченої

архівної комісії, директором Дворянського пансіону в Чернігові. Там же 1917 р. заснував українську гімназію і брав участь у створенні Чернігівського народного університету, що розпочав роботу у жовтні 1917 р. З 15.VI.1918 р. - голова Головного управління в справах мистецтва і національної культури Міністерства народної освіти та мистецтва і одночасно заступник міністра.

Фактично очоливши усю справу культурного будівництва в Україні, П.Я.Дорошенко опікувався питаннями налагодження кіновиробництва, видання творів української класичної літератури, становлення музеїв. При його активній участі було відкрито Державний драматичний театр, Українську національну художню галерею, Державний історичний музей. У співпраці з М.П.Василенком сприяв створенню багатьох інституцій УАН.

У серпні 1918 р. Петро Якович був призначений П.П.Скоропадським членом Комісії верховних правителів на випадок смерті або хвороби гетьмана. На пропозицію останнього обійняти посаду голови Ради міністрів П.Я.Дорошенко відмовився, посилаючись на стан здоров'я. Евакуювався з урядом Директорії до Вінниці та Кам'янка-Подільського. Був розстріляний органами ЧК в Одесі "в порядку красного терору", ніби сплутаний зі своїм племінником, істориком Д.І.Дорошенком.

Написав низку наукових праць, присвячених історії та побуту України.

Мав велику колекцію творів декоративно-ужиткового мистецтва та живопису, значну бібліотеку. Велику цінність становило зібрання документів: універсали Б.Хмельницького, П.Д.Дорошенка, Д.В.Многгрішного, І.М.Брюховецького, І.С.Самойловича, І.І.Скоропадського (всього близько 50); автографи козацької старшини, духовенства; рукописи П.О.Куліша, М.О.Максимовича, М.В.Гоголя. Матеріалами зібрання користувалися О.М.Лазаревський, Б.Д.Грінченко, Ф.М.Уманець, М.В.Шугуров, В.Л.Модзалевський та інші. Частина колекції було передано П.Я.Дорошенком до створюваного у Глухові музею, інше - у 20-х рр. розпорошено.

На початку ХХ ст. за ініціативою Петра Яковича у Глухові було влаштовано кілька виставок.

П.Я.Дорошенко був однією з головних осіб у справі виховання і становлення "глухівських гімназистів" - плеяди у майбутньому видатних вчених, митців, політичних діячів. Зокрема,

мав великий вплив на формування світогляду братів Ф.Л. та М.Л.Ернстів, В.І. та Г.І.Нарбутів (багато в чому спрямувавши подальший творчий шлях Г.І.Нарбута), В.О.Романовського, П.П.Скоропадського, який, зокрема, все життя тепло його згадував: *"Очень умный, прекрасно образованный, обладающий громадной памятью, изучивший с любовью историю страны до мельчайших подробностей, владелец недурной библиотеки /.../ Этот человек мне всегда казался, по своему уму и способностям, удивительно скромным ..."*¹³

¹Осадчий Ю.Г. Василенко Микола Прокопович // Енциклопедія Сумщини (матеріали). Випуск III. Діячі науки.- Суми, 1999. - С.13-15.

²Звагельський В.Б. Таранушенко Степан Андрійович // там само. - С.85-87.

³Граб В.І. До біографії В.О.Пархоменка // Проблеми археології, древньої і середньовікової історії України. - Харьков, 1995. - С.115-117; Звагельський В.Б., Німенко Н.А. Пархоменко Володимир Олександрович // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. - Суми, 2004. - С.359-360.

⁴Шацький П.А. Ювілей В.О.Романовського // Український історичний журнал. - 1965. - №3. - С.74.

⁵Нестуля О.О. Щиро закоханий в історію // Реабілітовані історією. - Полтава, 1992. - №4. - С.117-121.

⁶Федуцак І. Учень і соратник Михайла Грушевського // Київська старовина. - 1994. - №1. - С.62-68.

⁷Касьянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція. - К., 1991.

⁸Супруненко О.Б. Археологічне зібрання К.М.Скаржинської // Археологія. - 1990. - №4. - С. 117-119.

⁹Павло Костянтинівич Федоренко // Український історичний журнал. - 1962. - №2. - С.120.

¹⁰Граб І.В., Супруненко О.Б. Археолог Олександр Тахтаї. - Полтава, 1991.

¹¹Звагельський В.Б. Семенчик Михайло Максимович // Енциклопедія Сумщини (матеріали). Випуск III. Діячі науки. - Суми, 1999. - С.78.

¹²Терлецький В.В. Абрамов Іван Спиридонович // там само. - С.7.

¹³Звагельський В.Б., Звагельська О.В. Дорошенко Петро Якович // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник.- Суми, 2004. - С.131.

Німенко Н.А.

ДОСЛІДЖЕННЯ М.О.МАКАРЕНКА НА ПРИЛУЧЧИНІ (1926 р.)

Серед плеяди відомих діячів “українського Відродження” 20-х рр. ХХ ст. особливе місце належить нашому земляку, видатному вченому-енциклопедисту М.О.Макаренку. В останні десятиліття з’явилося багато публікацій, присвячених дослідженню невідомих сторінок життя та діяльності цієї непересічної постаті¹.

Коло його наукових інтересів охоплює археологічні дослідження роменської, волинцевської (обидві відкриті ним), трипільської, скіфської культур, пам’яток неоліту та княжих часів, різноманітні мистецтвознавчі студії архітектурних споруд часів Київської Русі та козацтва. Крім цього, він все життя опікувався проблемами охорони пам’яток старовини і мистецтва, одним з аспектів якої вважав створення відповідних установ, зокрема музеїв.

І все ж залишається ще чимало “білих плям” як в біографії, так і в науковому доробку вченого, адже з кінця 20-х років його діяльність привертала особливу увагу партійних та державних органів, а в 1938 р. його життя, як “ворога народу”, обірвалося в сталінських таборах.

Тож не дивно, що протягом багатьох років ім’я М.О.Макаренка залишалось майже невідомим широкому загалу, хоча в науковій літературі інколи можна було зустріти пряме чи опосередковане посилання на його роботи².

Особистий архів вченого, як і численні свідчення його наукової діяльності, “уважно вивчалися” представниками органів НКВС, внаслідок чого переважна більшість документів була знищена, інші - розпорошені. Тож нині є актуальними виявлення та публікація матеріалів, що проливають світло на досі невідомі аспекти діяльності М.О.Макаренка.

Мета нашого дослідження - визначити основні напрямки діяльності вченого в Прилуцькій окрузі.

Як відомо, у 20-ті рр. неодноразово змінювалися адміністративні кордони губерній, округ тощо. Тому не дивно, що у фондах Державного архіву Сумської області (далі - ДАСО) зберігаються численні документи з історії Прилуцької округи.

Серед них - і матеріали, що характеризують відносини між пам’яткоохоронними структурами Роменського та Прилуцького повітів.

Роменський окружний музей (за першою назвою - Роменський народний музей мистецтва, науки й промисловості) був створений у 1920 р. на основі матеріалів, зібраних Товариством захисту пам’яток старовини і мистецтва, що діяло в Ромнах з 1919 р. під керівництвом М.М.Семенчика. Він же і очолив музей, до роботи в якому були залучені всі, хто цікавився історією свого краю, намагався зберегти його археологічні, архітектурні та мистецькі скарби. Тож робота по створенню перших експозицій проводилася за участю художників, інженерів, вчителів міста та повіту³.

Велику допомогу в цьому надавав і вже відомий на той час вчений, професор, дійсний член Всеукраїнського Археологічного комітету (далі - ВУАК) Всеукраїнської Академії наук (далі - ВУАН) М.О.Макаренко, який досліджував археологічні пам’ятки Роменщини ще у юнацькі роки, а потім і протягом всього життя. Він сприяв створенню не тільки археологічного відділу, а й мистецького, залучаючи до цього відомих художників, а також дарував книги для наукової бібліотеки⁴. Тож з перших років свого існування Роменський музей став справжнім центром наукового життя краю.

На відміну від Роменської, Прилуцька округа ще довгий час залишалася без відповідних структур, які б взяли на себе обов’язки по збереженню історичної спадщини. Тож частину цих обов’язків перебрав на себе Роменський музей, про що свідчать численні документи ДАСО. Його співробітники неодноразово досліджували старовинні поміщицькі маєтки.

Так, протягом 1923-1924 рр. вони звертали увагу ВУАН, Центрального пролетарського музею Полтави, Окружного парткому на руйнування будинку Скоропадського в Тростянці⁵. Після чергової поїздки по Прилуцькій окрузі М.М.Семенчик писав про те, що є “...багато великих, стародавніх маєтків, в яких ще залишилося чимало речей художньої вартості, які псуються як від часу, так і від відношення. В Прилуцькій окрузі немає ніякої організації, яка б відала справою охорони пам’яток старовини, мистецтва та природи”. І далі він просив офіційного дозволу направити повноважних представників Роменського музею для дослідження цих об’єктів⁶. Ймовірно, такий дозвіл було отримано, оскільки згодом до Харківської краєвої інспектури по охороні

Тоді ж у листі на ім'я Я.Я.Касьяна зазначалося, що *“Комітет має надію використати спостереження Проф.М.О.Макаренка і повести досліді Прилуцької округи в більш широких масштабах, що їх вимагають надзвичайно цінні пам'ятники минулого Прилукичини.*

Всеукраїнський Археологічний Комітет при Українській Академії наук сподівається, що в дальнішому Ви невідмовите в своїй культурній допомозі”¹³.

Про прагнення як М.О.Макаренка, так і ВУАКу продовжити дослідження Прилукичини свідчать і інші документи, в яких не тільки більш детально розробляється план робіт на літо 1927 р., а й складається приблизний кошторис витрат, які ляжуть на місцевий Окрвиконком¹⁴.

Згідно з існуючим законодавством всі речі, знайдені під час розкопок, повинні здаватися до місцевого музею. Тож цінні знахідки, виявлені М.О.Макаренком під час лише одного польового сезону, лягли в основу першої археологічної колекції молодого закладу.

Про роль музеїв як наукових, пам'яткоохоронних та освітніх установ вчений писав та висловлювався неодноразово. Так, звертаючись до голови виконавчої влади, М.О.Макаренко писав, що має надію, *“що Прилуцький Окрвиконком, дбаючи про місцевий окружний музей не забуде і ту науково-практичну справу вивчення глибокого минулого своєї країни, що сприяє повноті нашого уявлення про край і стане за велику вклатку в наукову скарбницю України, - саме археологічні досліді хочаб невеликої частини міст великої кількості пам'яток, які має Прилукичина”¹⁵.* Це вже не тільки наукова, а й громадянська позиція.

Починаючи з 1919 р. було прийнято низку постанов, що повинні були забезпечити на державному рівні збереження унікальних пам'яток духовної та матеріальної культури. Серед них окреме місце займали розпорядження стосовно поміщицьких будинків та приватних колекцій. Так, на основі колекції Ламсдорф-Галагана було створено Сокиринський музей на Прилукичині. Але силами сільської громади підтримувати його в належному стані та навіть зберігати від грабіжів було дуже складно. Тому у 1926 р. було прийнято рішення про перевезення цієї колекції до Прилуцького окружного музею. Оскільки в цей час тут працював М.О.Макаренко, який мав не лише археологічну, а й художню освіту, неодноразово брав участь у формуванні музейних колекцій

(робота в Ермітажі, Музеї Допетровського мистецтва та побуту (С.-Петербург), директором Музею Мистецтв ім.Б. та В.Ханенків у Києві і т.д.), саме йому ВУАК доручає *“ознайомитися з складом колекції і допомогти місцевим робітникам в справі визначення й опису експонатів”*, а також просить Окрвиконком *“подати в цій справі проф.Макаренкові всякову підтримку й полегшити його працю”¹⁶.*

Таким чином, М.О.Макаренко бере безпосередню участь у формуванні майже всіх перших колекцій Прилуцького музею.

Результати роботи дослідника в цій округі знайшли відображення в звітах, публікаціях, посиланнях, фотознімках¹⁷.

Тож, коротке перебування М.О.Макаренка на Прилукичині мало великий науковий резонанс. Завдяки його дослідженням було відкрито низку унікальних археологічних пам'яток різних культур, розроблено план подальших робіт в цьому напрямку, значно розширено фонди окружного музею, проведено оцінку мистецтвознавчої вартості приватної колекції Ламсдорф-Галагана.

На жаль, у 1927 р. з різних причин продовжити роботи на Прилукичині не вдалося. Проте доля окружного музею не залишилася поза увагою дослідника. Так, у 1929 р. в бюлетені Прилуцького окружного музею було надруковано його мистецтвознавче есе про картину Л.М.Жемчужнікова¹⁸.

¹³Білодід О., Киркевич В. Довга дорога до храму мудрості // Україна. - 1988. - №7. - С.11-14; Звагельський В.Б. Невтомний у праці (М.О.Макаренко) // Репресоване краєзнавство. - К., 1991. - С.161-167; Макаренко Д.Є. Микола Омелянович Макаренко. - К., 1992. - 167 с.; Німенко Н.А. Велет українознавства // Сумська старовина. - 2002. - №X. - С.5-25 та інш.

¹⁴Шовкопляс І.Г. Археологічні дослідження на Україні (1917-1957): Огляд вивчення археологічних пам'яток. - К., 1957; Макаренко Микола Омелянович (1877-1936) // Українська радянська енциклопедія. - К., 1962. - Т.8. - С.400-401; Цвейбель Д.С. Микола Омелянович Макаренко (До 40-річчя відкриття Маріупольського могильника) // Український історичний журнал. - 1970. - №8. - С.128-130.

¹⁵Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф.Р-6434. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.11; Нестуля А.А. Роменський музей і охрана пам'яток края в довоєнне время // Вивчення історичної та культурної спадщини Роменщини: проблеми і перспективи. Тези доповідей та повідомлень до науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Роменського краєзнавчого музею. - Суми-Ромни, 1990. - С.12.

- ⁴Граб В.И., Супруненко А.Б. Из эпистолярного наследия Н.Е. Макаренко // Донецкий археологический сборник. - Вып.3. - Донецк, 1993. - С.38-39; Звагельський В.Б. До історії створення мистецької колекції Роменського краєзнавчого музею // Мистецькі осередки Сумщини: історія, колекції, дослідження. Матеріали наукової конференції, присвяченої 75-річчю заснування Сумського художнього музею. - Суми, 1995. - С.37-44; Німенко Н.А. Пам'яткоохоронна діяльність М.О. Макаренка на Сумщині // Сумська старовина. - 2004. - №№XIII-XIV. - С.263-272; ДАСО. - Ф.Р-6434. - Спр.4. - Арк.2.
- ⁵ДАСО. - Ф.Р-6434. - Спр.1. - Арк.87, 87зв.
- ⁶Там само. - Арк.90.
- ⁷Там само. - Арк.101-102.
- ⁸Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук України (далі - НА ІА НАНУ). - Ф.ВУАК. - Спр.70. - Арк.13.
- ⁹НА ІА НАНУ. - Ф.31. - Спр.6. - Арк.б/н.
- ¹⁰Там само. - Ф.ВУАК. - Спр.70. - Арк.3.
- ¹¹Там само. - Ф.31. - Спр.6. - Арк.б/н.
- ¹²Там само. - Ф.ВУАК. - Спр.70. - Арк.2.
- ¹³Там само. - Арк.4, 56.
- ¹⁴Там само. - Арк.3, 3зв.
- ¹⁵Там само. - Арк.3.
- ¹⁶Там само. - Спр.69. - Арк.20.
- ¹⁷Макаренко М. Археологічні дослідження та розшуки на Прилуччині / Короткі зведення Всеукраїнського археологічного комітету за 1926 рік. - К., 1927. - С.106-117; резюме фр. мовою // там само. - С.229-230; фотознімки М.О.Макаренка // там само. - С.212-213.
- ¹⁸Він же. "Кобзар" Л.М.Жемчужнікова // Бюлетень Прилуцького окружного музею. - 1929. - №2. - С.63-68.

Дегтярьов С.І.

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ 1905-1907 рр.: ПРОЯВ ПРОТЕСТУ ЧИ ЗЛОЧИННОСТІ (на матеріалах Сумщини)

Для подій 1905-1907 рр. характерна велика кількість різного роду виступів-протестів. Це були як мирні страйки з різними соціальними та політичними вимогами, так і більш радикальні дії - погроми, пограбування і навіть вбивства. Ситуація в цей період набула дуже загрозливого характеру. Стали частішати напади на представників поліції, яких терористи вбивали, роззброювали. Влада розуміла, в якій небезпеці опинилися поліцейські в центрах активності радикалів та анархістів, а також на окраїнах імперії. Було прийняте рішення використовувати армію для захисту поліції. Інколи одного городового, який охороняв банк, пошту, земство чи казначейство, в свою чергу охороняли три солдати. Військовими частинами охоронялися поліцейські дільниці¹.

Радикально налаштовані політичні сили часто вдавалися до терористичних дій, нехтуючи агітаційними засобами впливу на населення. Вони намагалися отримати миттєвий результат, а пропаганда такого результату не давала. Інколи такі жорстокі дії з боку радикалів пасивно підтримувалися населенням і, зокрема, навіть представниками ліберально налаштованої інтелігенції.

Але згодом, коли страждати від терористичних актів стали не тільки представники державної влади, але й прості громадяни, ставлення до радикально налаштованих "революціонерів" помітно погіршилося. Населення все частіше співпрацювало з органами поліції і видавало терористів владі².

З метою придушення революційних виступів в м.Суми та повіті, як і в багатьох інших місцевостях країни, 23 грудня 1905 р. був запроваджений військовий стан і призначено тимчасового генерал-губернатора. Ліквідували ж цю посаду лише на початку 1907 р. Існує навіть рапорт сумського повітового ісправника від 27 грудня 1905 р. тимчасовому генерал-губернатору. В документі ісправник зазначає, що найбільш загрозливе становище склалося у сс.Яструбине, Терешківка, Вири, Павлівка, мм.Суми, Білопілля. За різними даними, вся ліва сторона с.Терешківка під керівництвом Овчаренка та братів Чайкіних збиралася чинити опір при появі

військових, у м.Білопіль в земському землеробському училищі нібито переховували зброю (пропонувалося провести тут обшук), в Сумах визнавалося за необхідне обшукати відомих поліції неблагонадійних у політичному плані робочих Бельгійського заводу, які, за різними даними, зберігали зброю. Ісправник наголошував також на тому, що повторно обшукати треба всі будівлі земської управи та земської лікарні³.

Тільки з цього видно, що органи поліції повинні були не тільки контролювати та попереджувати незаконні дії населення (в тому числі й революційні виступи), але й проводити постійні обшуки, оглядати житлові та нежитлові приміщення на предмет зберігання в них зброї тощо.

Наприкінці травня 1905 р. почалися хвилювання серед селян Лебединського повіту. Однією з перших була забастовка селян-робітників в економії генерал-майора Глазенапа при с.Василівка на кордоні з Полтавською губернією.

Потім рух охопив сс.Дмитріївка, Зеленківка, Грунь, Андріївка, Михайлівка, Луциківка, Марківка, хут.Камарицький, Товсте (нині - с.Товста), Козельне, Вільшани. У перших числах червня селяни с.Дмитріївка почали потраву пасовищ економії графа М.М.Толстого, чинивши опір об'їзникам, які намагалися запобігти їхнім діям.

8 червня селяни сс.Михайлівка й Олександрівка Михайлівської волості побили і розігнали робітників степової економії графа Капніста, які відмовилися підтримати забастовку. В цей же день, близько 23.00 натовп селян пішов до економії вдови генерал-майора Булатовича в с.Луциківка, яка вже давно ворогувала з місцевими селянами. Увірвавшись до будинку Булатович, яка була відсутня, вони розгромили всі меблі та інше майно, після чого підпалили його. В результаті згорів увесь будинок. Наступного дня були спалені надвірні будівлі та комори Булатович, викрадене все зерно.

В цей же час до Марківки з півсотнею козаків прибув лебединський повітовий ісправник, якого населення зустріло досить вороже. Ісправник наказав козакам охороняти винокурений завод Величка, щоб запобігти розкраданню спирту селянами.

Під час просування до заводу козаків зустріли селяни з камінням. Кількох чоловік було поранено. Величко, який намагався заспокоїти натовп, теж отримав поранення каменем в голову.

Незважаючи на присутність охорони, селяни все ж спалили на заводі сарай і розгромили два селянські будинки в с.Марківка, власники яких ухилилися від участі у безпорядках.

Вночі на 10 червня на хут.Камарицьке Товстянської волості в економії князів Щербатових була розгромлена економічна контора. Стражнику Сліпченку були нанесені тяжкі тілесні ушкодження, постраждали також урядник Шумін і стражник Стрельченко. Селяни потравили поля, а звідти, озброєні вилами та сокирами, пішли до будинків селян с.Товсте Івана та Павла Большакових, які володіли 40 десятинами землі і повністю розгромили їх. Потім вони спалили амбар Вайлович-Сянотенського, де знаходилася парова машина, землеробські знаряддя, що належали Омельченку та дружині купця Домні Кононенко.

Подібних прикладів селянських виступів було набагато більше. В результаті цього вже 11 червня в Лебединському повіті було зосереджено 4 ескадрони драгун і 2 сотні козаків, розташованих у Лебедині (1-й ескадрон на випадок виникнення безпорядків у південній частині повіту), Михайлівці, Марківці, Вільшанах, Товстому і Тернах⁴.

Були випадки заворушень, які закінчувалися мирним шляхом. Відомості про такі ситуації теж обов'язково поступали в департамент поліції. Наприклад, вночі з 19 на 20 вересня 1905 р. робітники Мезенівського цукрового заводу товариства Бродського Охтирського повіту в кількості 400 осіб припинили працювати і стали вимагати введення третьої зміни, погрожуючи виступами. Директор заводу Янчинський запропонував робітникам додаткову оплату замість третьої зміни. Людей це задовольнило і вони, не порушуючи порядку, продовжили працювати⁵.

У сільських місцевостях, окрім відкритих виступів селян з висуванням вимог, часто застосовувалися підпали та погроми маєтків, псування майна тощо. Наприклад, 11 жовтня 1905 р. князь Щербатов скаржився роменському ісправнику і звертався до нього з проханням захистити Хоружевську і Бабинську економії від щоденних підпалів. Вказується, що в Хоружівці згоріли дві скирди солом, на Бабині - клуня, а вночі на 11 жовтня - скотний двір.

В середині грудня 1905 р. в Сумах був заарештований відомий агітатор А.Щербаков. Спроба поліцейських органів зберегти в таємниці цей арешт не вдалася. Два околоточних наглядача, які супроводжували Щербакова, знехтували вказівкою

сумського ісправника і доставили заарештованого до поліцейського управління, пройшовши при цьому головною вулицею, через базар, розмовляючи з перехожими. Всі правила конспірації були порушені.

Це призвело до того, що поліцейська влада ледве встигла відправити Щербакова до в'язниці, як приміщення поліцейського управління було оточене великою кількістю людей: селян і жителів Лебедина, які вимагали звільнення ув'язненого і намагалися розгромити управління. Перший наступ натовпу був відбитий 12 піхотними солдатами, які знаходилися в цьому приміщенні, та невеликою командою стражників і городових.

Повітовий ісправник Лебедина викликав підрозділ драгун (27 чоловік з офіцером), який прибув до міста своєчасно. Драгуни відразу почали атакувати бастуючих, які вже збиралися йти штурмом на в'язницю аби визволити Щербака. Військові застосували шашки, багнети і приклади. З натовпу, який зріс до 3-5 тисяч осіб, полетіло каміння, будувалися барикади. Двічі натовп був розігнаний, але потім збирався знову. Нарешті, коли піхотинці збиралися застосувати вогнепальну зброю, в перших рядах бастуючі виставили маленьких дітей. В таких умовах, звичайно, військові вогонь не відкрили. Поранених холодною зброєю та кіньми, за даними повітового ісправника, було досить багато, але офіційно було оголошено про 12 постраждалих⁶.

Відомий також той факт, що селяни громили не тільки маєтки та підприємства, травили пасовища, вирубували ліси, захоплювали землі поміщиків та підприємців. Вони робили те ж саме з землями, пасовищами, лісовими угіддями, майном, що належали церкві. Так, сумський єпископ Євгеній 7 січня 1906 р. скаржився харківському губернатору на те, що селяни вирубують ліс в дачах Ряснянського Свято-Дмитріївського монастиря, у житлових приміщеннях монастиря вибивають вікна, забирають сіно й солому. Місцева поліція ніяких заходів не вживала.

Селяни с.Рясне, дивлячись на таку бездіяльність і попустительство з боку влади, 15 грудня 1905 р. прийшли з підводами до монастирського водяного млина і самовільно почали молоти награбоване в економії Шультеса зерно, монастирський хліб з млина забрали. Потім, озброєні ломачами і кілками, вони увірвалися до монастирського господарчого двору, розігнали монахів та сторожів, завдавши деяким з них (в тому числі ієромонаху Северіану) тілесних ушкоджень. Далі селяни розбили

вікна, пограбували келії монахів та сарай, де зберігалося сільськогосподарське знаряддя і продукти. Єпископ при цьому просив губернатора вжити заходів щодо охорони спокою і захисту монастиря та його майна⁷.

В 1906 р. ситуація майже не поліпшилася. Виступи робітників і селян, що часто супроводжувалися погромами, грабежами, підпалами тощо продовжувалися. Поміщик Охтирського повіту Кондратьєв надіслав телеграму харківському губернатору від 15 червня 1906 р. з наступним текстом: *"Вооруженные крестьяне с.Угроед Ахтырского [уезда] продолжают рубить, скашивают, спасывают лес, сенокосы и посевы. Служащих и рабочих избивают, угрожают уничтожением всего. Охранять и работать невозможно. Прошу у вашего превосходительства помощи во избежание серьезных последствий"*⁸.

З 28 червня по 1 липня 1906 р. в сс.Руднівка та Рогізне Сумського повіту селянські виступи досягли такого розмаху, що із Сум був викликаний загін кінних поліцейських стражників з 45 осіб на чолі з поручиком Жолтановським. Опір селян був настільки енильним, що на допомогу поліції були викликані 2 ескадрони драгун. Виступ селян був придушений. Вони видали зачинщиків, розійшлися по домівках, повернули захоплену під час зіткнення з поліцією зброю (гвинтівку і револьвер). Постраждали 3 поліцейських і 3 селянина. Департамент поліції доповів, що при придушенні селян стражники не дотрималися правил, встановлених для дій в подібних ситуаціях⁹.

Мала місце велика кількість терористичних дій. З боку вони виглядали як революційні акції, але насправді злочинці таким чином переслідували і свої власні цілі. Сумський тимчасовий генерал-губернатор Ходорович телеграфував міністру внутрішніх справ 21 березня 1906 р. про те, що 20 березня у приміщенні Товариства взаємного кредиту земства була виявлена бомба. Фітіль встигла загасити, але й зловмисник встиг втекти. Генерал-губернатор просив виділити гроші помічнику начальника жандармського управління в Сумах та ісправнику з причини неможливості попереджувати і розкривати серйозні злочини при існуючому воєнному положенні. Розслідування даного випадку показало, що метою, яку переслідували злочинці, було викрадення банківських грошей¹⁰.

За тиждень до цих подій (14 березня) в канцелярію Ходоровича надійшла телеграма від губернатора Пешкова. В ній харківський губернатор попереджав про можливий замах, що готується на Ходоровича, повітову адміністрацію і жандармського офіцера. Пропонувалося вжити заходів щодо запобігання цьому. Наголошувалося в телеграмі і на необхідності охороняти патрулюванням вночі та постійним нарядом вдень казначейство, ощадні каси та банківські установи¹¹.

Нестача кадрів у поліції в цей період була однією з причин низької ефективності роботи правоохоронних органів. Оперативно реагувати на протизаконні дії було все важче, особливо, коли одночасно злочини скоювалися в різних пунктах повіту, волості тощо. Відома велика кількість скарг на таке становище з проханнями виділити кошти на утримання поліцейської агентури або розширити штат працівників поліції. Помічник начальника харківського губернського жандармського управління в Сумському повіті звертався з такими проханнями до тимчасового генерал-губернатора м.Суми, який, у свою чергу, звертався до харківського губернатора та у Міністерство внутрішніх справ. Але ситуація фактично не змінювалася на краще.

Вже після того, як 22 жовтня 1905 р. у м.Суми та повіті був оголошений военний стан, тимчасовий генерал-губернатор Сум влітку 1906 р. отримав з Міністерства внутрішніх справ (по Департаменту поліції) повноваження висилати окремих осіб у внутрішні губернії імперії з обов'язковим попередженням про це міністра внутрішніх справ для встановлення за ними поліцейського нагляду на термін, не більший воєнного стану¹².

В таких складних умовах поліцейсько-каральна діяльність держави повинна була бути максимально виважена. Найменша спроба проведення активних репресивних заходів проти справжніх і псевдореволюціонерів могла лише обурити населення та погіршити ситуацію. В той же час пасивність з боку поліції могла відіграти таку ж саму роль.

У такій ситуації в багатьох регіонах імперії, в тому числі й на Сумщині, діяли військово-польові суди. При цьому їхня діяльність була суворо регламентована. Особи, які скоїли протиправну дію (злочин) не обов'язково засуджувалися саме військово-польовим судом. Радою Міністрів був прийнятий спеціальний циркуляр, в якому вказувалося, хто саме підлягає засудженню в такому суді. Цей документ був розісланий генерал-

губернаторам, губернаторам, градоначальникам у жовтні 1906 р. Циркуляр був розісланий з метою *"...в устранение различного понимания закона в отдельных местностях..."*. Тут говорилося, що військово-польовим судом можуть бути засуджені *"...по особому каждый раз распоряжению подлежащей власти, только лица: а) учинившие убийство, разбой, грабеж и нападение на часового или военный караул, а также вооруженное сопротивление властям и нападение на чинов войск и полиции и на всех вообще должностных лиц и б) изобличенные в противозаконном изготовлении, приобретении, хранении, ношении и сбыте взрывчатых веществ или снарядов"*.

Причому засудженню підлягали лише ті особи, докази скоєння злочину якими є абсолютно очевидними і не підлягають сумніву - *"...когда обвинение может быть основано на достоверных и не требующих особой проверки данных, а следовательно, главным образом, если преступник задержан или застигнут на месте преступления, при самом совершении последнего или непосредственно по его учинении"*. Самі ж генерал-губернатори, губернатори та інші особи, що мають таку владу, не повинні заздалегідь визначати приналежність певних категорій справ відомству військово-польових судів. Їм належало уважно вивчити справу, аби винести справедливе рішення - чи підлягає порушник засудженню за законами воєнного часу.

В той же час, якщо людину засуджено саме військово-польовим судом, то вирок, винесений ним, ні якою мірою не міг бути відмінений. Вважалося неприпустимим подавати таку справу на повторний розгляд¹³.

Таким чином, не дивлячись на всю суворість законів і покарань, ними передбачених, далеко не всі протизаконні дії каралися жорсткими законами воєнного часу (розповсюдженням покаранням за цими законами була смертна кара). Це підтверджується дуже незначною кількістю смертних вироків в цей період на території нашого краю. Неповнолітні від 17 років також могли бути засуджені до смертної кари¹⁴.

Вироки військово-польового суду виконувалися відразу після їх винесення. При цьому, хоча в законі й не було прямої вказівки про співпрацю в цій справі з боку цивільної влади, *"...но отсутствие прямого о сем упоминания, конечно, не освобождает гражданскую власть от обязанности оказывать такое содействие"*.

В основному, така співпраця проявлялася при виборі місця для виконання смертних вироків, перевезенні засуджених до місця виконання вироку¹⁵.

Представники поліції в цей неспокійний час революції повинні були боротися також з проявами саботажу. Прикладом цього може служити рапорт пристава 1-го стану Роменського повіту до роменського повітового ісправника. Пристав доповідав, що 4 червня 1907 р. вранці у с.Хоружівка, де кожного дня економічні службовці наймали робітників для економії князів Щербатова, Лівен та Гартмана, зібралися близько 700 робітників (чоловіків і жінок). Вони чекали прибуття економів, які повинні були оголосити кількість потрібних працівників і суму поденної плати.

Коли з'явилися економі і оголосили плату чоловікам 45 коп., а жінкам - 40 коп., то останні (їх було 400 осіб) зібралися піти на роботу. Але більшість чоловіків не погодилися з такою оплатою і не дозволили йти працювати ні жінкам, ні іншим чоловікам. Вони почали вимагати плати чоловікам 1 крб., а жінкам - 75 коп.

На такі вимоги представники власників економі не погодилися, і майже всі селяни розійшлися по домівках. Та частина чоловіків вирушила в економію князя Щербатова з метою відмовити працювати робітників, які там вже знаходилися (теж жителів с.Хоружівка). На шляху до економії їх зустрів урядник 6-ї дільниці Скорик, який пояснив селянам незаконність їхніх дій і запропонував розійтися по домівках або піти працювати. Після цього незадоволені хоружівці розійшлися.

15 вересня 1907 р. сумський повітовий ісправник Крижановський рапортував харківському губернатору, що 9 вересня прикажчик Корчаківської економії Марії Лещинської Г.Ф.Корчубут супроводжував з м.Суми до Павлівської економії на роботу близько 30 чоловік робітників-селян с.Почаєвої Дорогощанської волості, Грайворонського повіту. На шляху між селами Стецьківка та Писарівка на них напали селяни с.Яструбине І.А.Майборода і М.І.Мороз й наказали робочим не їхати працювати, а повертатися додому.

Коли робочі відмовилися це робити і продовжили їхати, то яструбинці кинулися на них і почали бити. Незважаючи на це, робітники поїхали до Павлівської економії. 12 вересня зловмисники Майборода і Мороз були затримані.

Ісправник після проведеного дізнання просив у губернатора дозволу накласти на затриманих адміністративне стягнення¹⁶.

Окремою сторінкою революції 1905-1907 рр. були так звані експропріації. Деякі політичні сили навіть робили спробу офіційно обґрунтувати експропріації (партія соціалістів-революціонерів).

Восени 1906 р. Другий з'їзд цієї партії схвалив експропріацію грошей та зброї у держави. При цьому ставилися дві умови: революційні грабежі повинні відбуватися тільки під контролем обласних комітетів соціал-революціонерів і при цьому зброя могла використовуватися тільки проти поліцейських і жандармів¹⁷.

Реально зброя використовувалася проти мирного населення під час грабежів. Сама ж експропріація насправді була погано завуальованим грабунком державного і приватного майна і коштів.

Збитки держави від цих пограбувань були дуже значними. Але найбільше страждали приватні особи, тому що приватне майно охоронялося не так суворо, як державні установи. Деякі дослідники даного періоду справедливо називають такі дії "революціонерів" революційним бандитизмом.

Існує справа по звинуваченню селян с.Яструбине Лапенка, Майборода, Шаповалова та інших у намірі захопити гроші Княгининського цукрового заводу за 1908 р.

Сумський повітовий ісправник Крижановський доповідав прокурору Сумського окружного суду про те, що 13 червня він отримав агентурним шляхом свідчення, що деякі селяни с.Яструбине збираються вчинити збройний напад на касирів Княгининського цукрового заводу Лещинського, які збиралися 14 червня перевозити з Сум велику суму грошей (32 тис. крб.). При цьому агент вказав ісправнику і місце в лісі Іволжанської дачі, де зловмисники планували організувати засідку.

Прибувши на це місце 14 червня о 5 годині ранку, ісправник оточив його кінною стражею і обшукав. Злочинці, які вже знаходилися там, відкрили вогонь по представниках влади (чим себе і виявили). Їх було негайно затримано. У цих селян було вилучено дві бомби, револьвер "Браунінг" з двома обоймами, два залізні біча від приводу кінної молотилки, маски та інший одяг для переодягнення. Частина зброї вони встигли закинути в траву та болото, тому її пошук на момент донесення тривав.

Затриманих виявилось 8 чоловік - всі вони були жителями с.Яструбине: Ф.В.Лапенко, С.Ф.Майборода, І.А.Шаповалов, С.О.Утренко, Д.М.Охріменко, Д.Є.Майборода, М.В.Майборода і Д.С.Бусленко. Всіх було направлено на утримання до сумської

повітової в'язниці. Як вказував у документі Крижановський, деякі із затриманих селян були впізнані сторожами Писарівського волосного правління та міщанами Строн як грабіжники.

19 липня 1908 р. судовий слідчий 2-ї дільниці Сумського повіту розглянув рапорт сумського ісправника та, прийнявши до уваги пропозицію прокурора суду, постановив розпочати попереднє слідство за ознаками злочинів, передбаченими законодавством.

Під час слідства затримані були допитані. Лапенко стверджував, що в їх групі близько 50 чоловік із селян різних сіл. Метою їх є пограбування багатих людей. Організатором називався невідомий студент з Курська. Деякі з допитаних (М.В.Майборода, Бусленко) стверджували, що опинилися на місці скоєння злочину випадково.

Підозрюваних по цій справі проходило досить багато. Проведене попереднє слідство довело, що вказана група селян с.Яструбине брала участь у скоєнні інших злочинів.

Цікавим документом є лист прокурора сумського окружного суду до судового слідчого 2-ї дільниці Сумського повіту. В ньому йшлося про те, що начальник Головного військово-судового управління своїм розпорядженням від 7 липня 1908 р. (№2217) сповістив військового прокурора Київського військово-окружного суду, що Міністерство внутрішніх справ визнало за необхідне передати на розгляд військового суду винних для засудження їх за законами воєнного часу. При цьому називалися й інші злочини, скоєні цим угрупованням:

- 1) збройний напад в ніч на 22 квітня в хут.Гапоновщина на будинок міщан Олександра та Олексія Строн;
- 2) збройний напад в ніч на 3 травня в с.Писарівка на місцеве волосне правління;
- 3) збройний напад 4 червня на будинок дворянки Капітоліни Покотилової;
- 4) збройний опір чинам поліції 14 червня в гаю між хуторами Іволжино та Кияниця.

Злочинці понесли покарання за законами воєнного часу - частина була засуджена до вищої міри покарання, а інша частина - до великих термінів ув'язнення та висилки¹⁸.

З наведених прикладів видно, що велика кількість подій, що відбувалися під час революції 1905-1907 рр. не була проявом революційного протесту, а носила значною мірою кримінальний

характер. Поширення пограбувань та вбивств (інколи масових) не сприяло поширенню революційних ідей серед населення. В той же час масовість селянських та робітничих виступів відіграла свою роль і змусила уряд піти на поступки, одним з проявів яких стало скликання Державної Думи.

¹Гейфман А. Революционный террор в России 1894-1917. - М.: Крон-Пресс, 1997. - С.187.

²Там же. - С.64.

³Харьков и Харьковская губерния в первой русской революции 1905-1907 годов. Сборник документов и материалов. - Харьков, 1955. - С.322-323.

⁴Там же. - С.103-106.

⁵Там же. - С.153.

⁶Там же. - С.302-303.

⁷Там же. - С.333-334.

⁸Там же. - С.376.

⁹Там же. - С.388-389.

¹⁰Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф.Р.2362. - Оп.1. - Спр.11. - Арк.5-8.

¹¹Там само. - Арк.11-12.

¹²Там само. - Арк.70.

¹³Там само. - Арк.112.

¹⁴Там само. - Арк.119.

¹⁵Там само. - Арк.120.

¹⁶Там само. - Арк.141.

¹⁷Гейфман А. Указ. соч. - С.110.

¹⁸ДАСО. - Ф.718. - Оп.1. - Спр.2.

ДО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ МІСТА ПИРЯТИН

Вперше назва міста Пирятин згадується у Лаврентіївському літописі під 1154 р. у зв'язку з прагненням Гліба Юрійовича разом з половцями захопити Переяслав, а коли це не вдалося, він, відступивши, захопив Пирятин¹. Пізніше назва міста неодноразово згадується у різних джерелах у формах: Пирятин, Пиратин, Перятинь, Ператинь, Piratyn, Puyratyn, Peratin². Згадується цей город і у "Книзі Большому Чертежу": "а выше Коренки город Пирятин; под Пирятиным пала в Удаи речка Перевод"³.

Дослідники пояснювали назву по-різному: тут, мовляв, пирали (кидали) ворогів; від давньоруського особового імені Пиряга, що походить від зменшеного, але незасвідченого імені *Пирогость⁴.

Городище літописного Пирятина (райцентр Полтавської області), нині фактично знищене⁵, знаходилося на околиці сучасного міста в урочищі Замок, на першому мисі надпойменій тераси правого берега р.Удай, при впадінні в неї праворуч р.Перевод. На думку Ю.Ю.Моргунова, "ключевая крепость" Пирятин споруджувалася у зв'язку з посиленням контролю за внутрішніми воєнно-торговельними шляхами⁶.

Виходячи з географії розташування міста, через Пирятин пролягав шлях з північного заходу на південний схід: Чернігів - Уненіж - Прилук - Пирятин - Полкстінь - Лубни. При підході до Пирятина необхідно було переходити річку з характерною назвою Перевод. Далі шлях у Лубнах перетинав Сулу через брід і потім, відхиляючись на південь, з'єднувався з Залозним шляхом.

Інший шлях проходив з Верхньої та Середньої Сули і з'єднував Вир, В'яхань, Попаш, Ромен, Яришев, Пісочен з Переяславом. Він пролягав суходолом-межиріччям між рр.Удай та Сула, огинав верхів'я Многи та Сухой Лохвиці і через Пирятин виводив до Переяслава.

Отже, виходячи з наявної інформації можна стверджувати, що Пирятин був важливим містом, де перехрещувалися, перетиналися два великі шляхи. Саме цією особливістю, на нашу думку, і слід пояснювати красномовність його назви, яка спочатку, вірогідно, звучала як *Перетин, тобто місце, де пересікають, перетинають річку. Прямим синонімом є і назва річки Перевод.

Гіпотетично можна висловити припущення, що назва у її первісному звучанні існувала ще до часів Київської держави і лише згодом, коли виникло місто і переправа стала звичною справою, набула іншого фонетичного забарвлення.

На жаль, зруйноване городище не дає підстав говорити про більш ранню історію цього міста, проте слід сподіватись на відкриття в межах міста, зокрема в районі впадіння р.Перевод в р.Удай, археологічних матеріалів додержавного періоду.

¹ Полное собрание русских летописей. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по Академическому списку. - М.: Издательство восточной литературы, 1962. - Т.1. - Стб.342.

² Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. - К.: Наукова думка, 1985. - С.102.

³ Книга Большому Чертежу. - М.-Л., 1950. - С.109.

⁴ Етимологічний словник... - С.102; *Нерознак В.П.* Названия древнерусских городов. - М.: Наука, 1983. - С.136-137.

⁵ *Кучера М.П., Сухобоков О.В., Беляева С.А.* и др. Древнерусские поселения Среднего Поднепровья. - К., 1984. - С.147.

⁶ *Моргунов Ю.Ю.* Посульская граница: этапы формирования и развития. - Курск, 1998. - С.85.

МАТЕРІАЛИ ДО ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ДОВІДНИКА “ЕНЦИКЛОПЕДІЯ СУМЩИНИ. ВОДНІ ОБ’ЄКТИ”

Серед географічних об’єктів велику частину складають океани, моря, ріки, струмки, озера, водосховища, колодязі та ставки. Всі ці природні чи штучно створені людиною об’єкти, як правило, мають назви. Безіменних вод набагато менше. Один і той же водний об’єкт міг мати різні назви. Вони давалися або представниками різних народів, племенами чи жителями різних місцевостей. З часом назви змінювалися. Таким чином, загальна кількість назв гідронімів набагато більша, ніж кількість самих водних об’єктів.

Певна річка може мати декілька назв на різних ділянках свого бігу. Бувають і такі випадки, що назва водного об’єкту вторинна і походить від назви населеного пункту. Інші ж розкривають особливості річкового плину, кольору і т.д.

Назви вод допомагають поновити давні слова мови, які збереглися до нашого часу тільки в діалектах, а іноді й зовсім не зафіксовані сучасними говорами.

Документальні джерела становлять неабиякий науковий інтерес для істориків та філологів, оскільки дають чимало матеріалу з топоніміки, зокрема про водні об’єкти. Деякі давні гідроніми були втрачені, забуті або змінені. Тому дуже важливо дослідити причини їх зміни та встановити справжні давні назви.

В даній роботі зроблена спроба розглянути відрізок р.Псел на території Лебединського та Миропільського районів Сумської області. Тут можна спостерігати низку річок, озер, боліт. Але деякі об’єкти тут давно зникли, а їх назви збереглися лише на стародавніх картах.

Подаємо характеристику деяких річок мовами опрацьованих матеріалів, щоб уникнути перекручення основ стародавніх назв.

ГРУНЬ (Грон, Gron, Орунь-Русская, Грунь-Московская) - права притока р.Псел (басейн Дніпра). Протікає в Лебединському районі Сумської області та Гадяцькому районі Полтавської області. Бере початок біля с.Павленкове Лебединського району. Довжина - 85 км, в межах області - 67 км, площа басейну - 1090 км². Біля

м.Гадяч Полтавської області впадає у р.Псел. Ширина заплави - до 400 м. Річище звивисте, завширшки до 10 м, на окремих ділянках розчищене. Глибина річки пересічно 1,2 м, похил - 1 м/км. По долині р.Грунь, нижче с.Василівка, є ліси.

Живлення снігове і дощове. Льодостав з грудня по березень. Використовується для водопостачання та зрошування. Розвинуте рибальство.

СУМКА (стара назва - Сума) - права притока р.Псел. Бере початок в балці р.Сумка, південніше хутора Сумка Сумського району, звідкіля тече спочатку на північний схід, але біля с.Степанівка приймає правий приток р.Гуска і повертає на південний схід до м.Суми, де впадає в р.Псел. Довжина р.Сумка - 30 км. В нижній течії вона приймає притоки: Ільма і Стрілька (Стрільна). Остання впадає в р.Сумка на території м.Суми.

Названі притоки влітку настільки маловодні, що майже пересихають. Навіть найбільша з них - р.Сумка - тільки періодами має проточну воду. Долина її нагадує за формою звичайну балку з угнутим дном та випуклими схилами¹.

ІСТОРОП (Лігань, Легань) - ліва притока р.Псел. Бере початок південніше с.Малий Істороп Лебединського району, звідкіля тече на північ, протилежно течії р.Псел, але північніше с.Великий Істороп повертає на південь та південний захід і в с.Бишкінь Лебединського району впадає в р.Псел. Довжина річки Істороп - біля 8 км.

Тече лісистого місцевістю. По долині зустрічаються невеликі озера та ставки².

ВІЛЬШАНКА - ліва притока р.Псел. Річка у Лебединському районі Сумської області. Довжина - 34 км, площа басейну - 186 км². Бере початок на південь від с.Гарбузівка, звідки направляється на північний захід до м.Лебедин і на захід від нього впадає в Псел. Заплава подекуди заболочена, ширина - до 300 м. Річище слабозвивисте, завширшки до 5 м. Похил річки - 1,1 м/км. Живлення мішане.

Замерзає в кінці листопада, скресає на початку березня. Є ставки. Воду використовують для технічного водопостачання.

ХОРОЛ (Хороль, Хороль) - права притока р.Псел. Довжина - 258 км, в межах області - 45 км, площа басейну - 3810 км². Бере початок біля с.Червона Слобода Недригайлівського району, звідки тече спочатку на південь, а потім на південний схід.

Поблизу с.Камличка повертає на південний захід і направляє в Полтавську область. У межах Сумської області р.Хорол не дуже велика і тому влітку пересихає. Похил річки - 0,3м/км. Поблизу с.Опанасівка і на південь від Липової Долини утворює багато стариць.

Живлення переважно дощове. Основні притоки: Вільшана, Липова Долина (праві). Воду р.Хорол використовують для водопостачання і зрошування. Ще в кінці XVIII ст. ця річка згадувалася О.Шафонським *"Во всяком селении, через которое она течет, запружена плотинами и потому перевозов нигде не имеет"*³.

СИРОВАТКА (Syrowatica) - ліва притока р.Псел. Довжина - 53,5 км. Бере початок північніше м.Лебедин. На захід від автошляху Харків-Суми повертає на південь, паралельно р.Псел. Біля с.Нижня Сироватка знову повертає на захід, потім впадає в Псел в Краснопільському районі. Долина Сироватки в нижній течії більш звивиста і розроблена. Похил річки - 1,3 м/км.

Майже на всьому шляху зустрічаються лісові насадження. Основні притоки: Березняк, Закобилля, Тонка, Грязна, Рубана, В.Бобрік.

¹Геологический очерк Сумской области / Под ред. *Соболева Д.Н., Каракина Л.И., Чернецкого И.П.* - Из-во "Більшовицька зброя", Сумы, 1947. - С.62.

²Там само. - С.63.

³*Шафонский О.* Черниговское наместничество. Топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малая России. Киев. - 1851. - С.146.

СТАН ЗБЕРЕЖЕНОСТІ МАТЕРІАЛІВ ПОВІТОВИХ СУДІВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Повітові суди - це адміністративно-судові установи, що з'явилися внаслідок адміністративних реформ Катерини II, а припинили своє існування в результаті судової реформи Олександра II. На українських землях, що входили до складу Російської імперії, вони з'являються з 1782 р. Ці установи розглядали справи спочатку тільки місцевого дворянства, а пізніше - інших верств населення, крім міщан та купців.

Матеріали повітових судів Лівобережної України містять цінну інформацію до вивчення проблем соціально-економічної історії регіону, правової історії та суспільно-політичного життя, історичної географії, генеалогічних та краєзнавчих досліджень. Вони представляють собою потужний шар архівних документів.

Наприклад, тільки в державних архівах Полтавської, Сумської, Харківської та Чернігівської областей зберігається близько 15,5 тис. справ повітових судів, які діяли на території Лівобережної України.

Стан збереженості документації повітових судів неоднаковий. Частина справ дійшла до нас в гарному стані, про що свідчить цілісність і закінченість справ за змістом, їх велика кількість по конкретних судах, добра збереженість паперу і тексту. Інша частина збереглася дуже погано (справи часто розшиті, в них збереглися не всі аркуші, папір часто запліснявілий і ламкий, чорнила місцями стерті або розмиті).

Оцінити стан збереженості матеріалів повітових судів Лівобережної України можна за фондами державних архівів, де вони зберігаються.

Так, наприклад, у фондах Державного архіву Сумської області (далі - ДАСО) матеріали Роменського повітового суду представлені лише однією справою за 1788 р.¹; Глинського - двома справами 1789 та 1796 рр.²

Невелика кількість справ (всього 44) збереглася від Недригайлівського повітового суду. Всі вони датовані кінцем XVIII ст. (1780-1797 рр.) (Ф.708). Майже такою ж кількістю справ (всього 40) представлені матеріали Білопільського повітового суду (Ф.704).

Краще збереглися матеріали повітових судів Миропільського (118 справ), Лебединського (139), Сумського (392), Глухівського (210), Кролевецького (323) повітів (Ф.706; 763; 747; 630; 596).

Великою кількістю документів представлені матеріали Конотопського та Охтирського повітових судів (903 та 854 справи відповідно) (Ф.582; 746).

Матеріали досліджуваних установ, представлені в Державному архіві Чернігівської області (далі - ДАЧО) збереглися гірше, хоча загальна їх кількість значно більша, ніж в ДАСО.

Так, від Березнянського повітового суду до нас дійшли 3 справи, Козелецького - 45, Новгород-Сіверського - 21, Остерського - 35, Сосницького - 15 (Ф.479; 380; 557; 575; 456). Краще збереглися матеріали Борзенського повітового суду - 204 справи, Городнянського - 169, Ніжинського - 132, Чернігівського - 336 (Ф.405; 433; 352; 245). Найбільша кількість справ залишилася від Прилуцького повітового суду - 5106 (Ф.622).

Щодо Державного архіву Харківської області (далі - ДАХО), то тут документація повітових судів в цілому збереглася найкраще порівняно з іншими архівами. Загальна кількість справ тут трохи менша, ніж в ДАЧО (всього 5860). Але в ДАХО ці матеріали представлені по дев'яти повітах, тоді як в ДАЧО - по десяти, і кількість справ по кожному окремому суду в ДАХО значно більша, ніж в ДАЧО (виключенням є лише Прилуцький повітовий суд Чернігівської губернії, від якого збереглося 5106 справ).

Фонди ДАХО показують, що найменша кількість матеріалів дійшла до нас від Старобельського та Золочівського повітового судів Харківщини (відповідно 70 та 114 справ) (Ф.290; 1016). Дещо краще збереглися фонди Харківського суду - 304 справи (Ф.292). Найкраще збережені матеріали повітових судів: Богодухівського - 1268 справ, Валківського - 732, Волчанського - 504, Зміївського - 675, Ізюмського - 1622, Куп'янського - 571 (Ф.282; 284-288).

Найгірша по Лівобережній Україні збереженість даного джерела в Державному архіві Полтавської області (далі - ДАПО). Але причини такого стану речей цілком об'єктивні і поважні. Під час Другої світової війни, в 1943 р., фашистами під час відступу були знищені майже всі архіви Полтавщини. В тому числі було зруйновано обласний архів разом з усіма документами, які не були евакуйовані.

Тільки в цьому архіві було знищено 2689 архівних фондів (1572795 справ), не враховуючи великої кількості неописаних

документів. Всі ці документи охоплювали період історії з 1648 по 1940 рр.³ Матеріали повітових судів Полтавщини, вірогідно, були знищені разом з іншими архівними документами.

Як наслідок, документи цих судів представлені в ДАПО вкрай бідно. Загалом в цьому архіві зберігається трохи більше 30 справ повітових судів Лівобережної України, які розміщені у дев'яти фондах. Всі вони, вірогідно, були передані до ДАПО вже в другій половині ХХ ст. До такого висновку приводить той факт, що всі справи відносяться до повітових судів Київського, Чернігівського, Катеринославського намісництв (тобто до моменту утворення Полтавської губернії).

В ДАПО вони були передані тому, що міста, де знаходилися ці суди, після всіх адміністративних перетворень ХІХ-ХХ ст. увійшли до складу Полтавщини (м.Полтава, Лубни, Лохвиця, Миргород та інш.), і зберігати документальні матеріали з них стало більш доцільним саме в архіві Полтавської області (Ф.13; 567; 569; 794; 798; 857; 1005; 1033; 1034).

Хоча збереженість матеріалів окремих повітових судів Лівобережної України неоднакова, але в цілому вони представлені великою кількістю документів, які доцільно використовувати як історичне джерело.

Загалом, користуючись прийнятою у джерелознавстві чотирибальною системою, стан збереженості матеріалів повітових судів можна оцінити як задовільний.

¹ Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф.1170. - Оп.1. - Спр.1. - 45 арк.

² ДАСО. - Ф.713. - Оп.1. - Спр.1. - 18 арк.; там само. - Спр.2. - 4 арк.

³ Государственный архив Полтавской области. Путеводитель. - К., 1982. - С.3-4.

Дегтярьов С.І.,
Саченко Л.А.

УРОДЖЕНЦІ СУМЩИНИ - ДОСЛІДНИКИ “СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ”

(за матеріалами енциклопедичного довідника “Сумщина в іменах”)

Серед всесвітньовідомих літературних творів особливе місце належить визначній пам’ятці давньоруської культури “Слову о полку Ігоревім”. Вже 200 років на згасає інтерес до вивчення та популяризації цього твору - йому присвячено велику кількість наукових досліджень, популярних видань, художніх та музичних творів.

Великий внесок у цю справу належить і нашим землякам, відомим науковцям і літераторам, серед яких - О.О.Потебня, П.О.Куліш, В.О.Пархоменко, М.В.Сібільов, М.К.Грунський, О.Олесь, П.М.Попов, а також сучасні дослідники П.П.Охріменко, В.Б.Звагельський та інші. Інформація про них подана на сторінках енциклопедичного довідника “Сумщина в іменах”¹.

Своїми дослідженнями видатної давньоруської пам’ятки відомий професор, мовознавець-славіст та літературознавець Микола Кузьмич Грунський (1872-1951). Він закінчив Сумську Олександрівську гімназію. А після закінчення у 1896 р. слов’яно-російського відділення історико-філологічного факультету Харківського університету і до кінця життя займався науковою і викладацькою діяльністю. До сфери інтересів М.К.Грунського відносилось і “Слово о полку Ігоревім”, якому він присвятив багато праць. У першій половині ХХ ст. ним навіть був розроблений і викладався спецкурс зі “Слова о полку Ігоревім”. До відомих робіт, присвячених цій пам’ятці, відносяться “Питання про автора “Слова о полку Ігоревім” (1927), “Форма та композиція “Слова” (1928), прозовий переклад “Слова” на українську мову.

Один з дослідників “Слова” - історик, професор Володимир Олександрович Пархоменко (1880-1942). Народився в сім’ї священника. З 1905 р. викладав церковну історію в Полтавській духовній семінарії. Вже в 1906 р. він став одним з ініціаторів заснування Полтавського церковно-археологічного комітету. В ряді своїх праць В.О.Пархоменко порушував питання про надмірно загострену, штучного походження ідею одвічної боротьби Русі зі Степом. При цьому він вважав кочовиків часів Київської держави своєрідним ланцюгом, поєднуючим слов’ян з кавказькими та

східними народами. Вчений вважав, що діалог ханів Кончака і Гзи у “Слові о полку Ігоревім” був нав’язаний половецьким епосом. У своїй статті “Следы половецкого эпоса в летописях”² Пархоменко вже ставив питання про місце половецького епосу в пам’ятках давньоруської літератури.

Археолог та музеєзнавець, відомий фахівець з історичної географії Микола Вікентійович Сібільов (1873-1943) досліджував географію походу князя Ігоря Святославича. Вже в рік своєї смерті він виступив в Уфі з доповіддю про походи князів Володимира Мономаха та Ігоря Святославича, де зазначав ймовірні місця знаходження половецьких Шаруканя і Сугрова та розповів про географію походу полків Ігоря в 1185 р.

За версією М.В.Сібільова, війська Ігоря Святославича після Путивля вирушили у напрямку Суми-Валки-Балаклея. Дослідник навіть локалізував місце битви³. Варіант походу Сібільова 1185 р. отримав визнання як “варіант Кудряшова”, оскільки останній (свідок доповіді Сібільова) опублікував статтю в 1947 р., де переглянув свої погляди, посилаючись на Сібільова досить невиразно. На сьогодні “варіант Сібільова” вважається одним з найбільш аргументованих. Його дотримувався у своїх дослідженнях Б.А.Рибаков, а М.Ф.Гетьманець навіть розвиває та уточнює його.

Досліджував “Слово” також уродженець історичної Путивльщини (с.Черепівка, нині - Буринського р-ну), доктор філологічних наук, член-кореспондент АН УРСР Павло Миколайович Попов (1890-1971). З понад 300 творів, написаних ним, ціла низка присвячена цій пам’ятці давньоруської літератури, серед них - “Шевченко і “Слово о полку Ігоревім”⁴.

Відомим дослідником “Слова” був і літературознавець, фольклорист, доктор філологічних наук, професор Павло Павлович Охріменко (1919-1997). Проблематиці цього твору він присвятив понад 100 праць. Основні питання, які дослідник намагався вирішити в своїх роботах, - це час і місце написання “Слова о полку Ігоревім”. П.П.Охріменко був організатором 8 конференцій, присвячених “Слову”. Під його керівництвом у 1986 р. при СДП ім.А.С.Макаренка засновано постійний семінарий з вивчення давньоруської пам’ятки. Виступив він і засновником осередку словознавців м.Суми, що об’єднував близько 30 науковців.

Зараз одним з найбільш відомих дослідників “Слова” є кандидат філологічних наук, Почесний громадянин м.Путивль

Віктор Борисович Звагельський. Він розробив типологію перекладів "Слова о полку Ігоревім" сучасними українською та російською мовами, локалізував зони русько-половецького порубіжжя: Шеломянь та "у Переяславля". Досліджує історико-географічні реалії походу князя Ігоря Святославича. Велика частина його творів присвячена дослідженням різних аспектів "Слова". Серед основних робіт слід назвати "Слідами князя Ігоря" (1985), "Про шлях Ігоря Сіверського" (1999), "Шеломянь у "Слові о полку Ігоревім" (1999) та інш.

Першим на Україні перекладачем "Слова" став теж наш земляк, відомий просвітитель Олександр Олександрович Палицин (1749-1816). Переклад був виданий у 1807 р. в друкарні Харківського університету під назвою "Игорь, героическая песнь. С древней славянской песни, писанной в XII веке. Переложил стихами Александр Палицын". Цей переспів був витриманий у дусі героїчних поем епохи класицизму з надмірною архаїзацією мови. Тут зустрічалися відступи від тексту та власні вставки перекладача, неадекватний переклад деяких слів і словосполучень. Але для початку XIX ст. зроблена Палициним робота стала помітним явищем. Цей переспів у 1808 р. був опублікований в "Сочинениях и переводах, издаваемых Российской Академией".

Великий інтерес викликав і продовжує викликати цей витвір давньоруського літературного мистецтва у письменників та поетів. Цікавився твором наш видатний земляк Пантелеймон Куліш. Мотиви "Слова" звучать у творах наших земляків-поетів минулого і сучасності: Олександра Олеса, Анатолія Луговського, Олександра Педяша.

¹Сумщина в іменах. Енциклопедичний довідник / Гол.ред. В.Б.Звагельський. - Суми, 2004. - 776 с. (CLXVIII+608).

²Пархоменко В.А. Следы половецкого эпоса в летописях // Проблемы источниковедения. - М.-Л., 1940. - Сб.3.

³Сібільов М.В. Археологічні пам'ятки на Дінці в зв'язку з походами Володимира Мономаха та Ігоря Сіверського // Археологія. - 1950. - Т.4.

⁴Попов П.М. Шевченко і "Слово о полку Ігоревім" // Літературна критика. - 1937. - №4.

ЗМІНА ФОРМ І МЕТОДІВ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Розвиток інформаційно-комунікативних технологій зумовив їх поширення в музейній сфері, що стало однією з головних причин трансформації музейних установ¹.

Зміни в музейній сфері - це, перш за все, переосмислення ролі музею в сучасному суспільстві, вдосконалення форм і методів роботи у відповідності з вимогами часу. На зміну пасивному зображенню дійсності приходить активний вплив на неї, розробляються інноваційні програми культурно-освітньої діяльності. В Україні музеї, продовжуючи бути центрами культурного відродження нації, також відчувають вплив інноваційних змін. Однією з особливостей сучасного музею є зміна традиційних форм музейної роботи. Це проявляється у втіленні нових технологій експозиційного дизайну та використанні нових видів діяльності: менеджменту, маркетингу.

Сьогодні, коли суттєво скорочено бюджетне орієнтування музеїв, постало завдання урізноманітнити методи роботи, вивчати і запозичувати досвід Заходу з комерціалізації музейної діяльності, тобто вдосконалювати традиційні системи управління і структури музею². Інноваційні програми культурно-освітньої діяльності різні. Так, наприклад, серйозну роль відіграють сучасні інформаційні технології в управлінні фінансовою діяльністю музеїв, у здійсненні наукових досліджень, обслуговуванні відвідувачів, в обліку і каталогізації музейних фондів. Нові інформаційні системи, засновані на використанні мультимедійних технологій, лазерних дисків розширюють можливості музеїв.

Якщо порівняти наші досягнення із зарубіжними, то заходи щодо залучення коштів у нас поки що тільки зароджуються. Для того, щоб перетворити цю справу на професійний бізнес, потрібні спеціальні програми, відповідно підготовлені спеціалісти, спонсори.

В зарубіжних музеях практикується налагодження зв'язків з широкою аудиторією, яке полягає в залученні відвідувачів до музейних рад. Тобто тут діє співпраця музейних установ з відвідувачами. Великого значення набуває проблема управління

музеями. На наш погляд, працівники (особливо керівники) повинні мати знання з менеджменту, маркетингу, щоб зуміти працювати в нових ринкових умовах.

В передових музеях нашої держави (це, насамперед, столичні музеї) вже сьогодні впроваджуються маркетингові технології, спрямовані на рекламування, збільшення аудиторії. Тут можливе співробітництво з іншими установами, в тому числі і з музеями (міжмузейне співробітництво), реалізація спільних програм, партнерських проєктів.

Однак такі інновації ще не є нормою. Причини цього, на наш погляд, полягають в тому, що багато музеїв поки що не готові відійти від традиційних форм роботи. Крім того, відсутня програма державної політики щодо музеїв. Вагому роль у збереженні та використанні музейних фондів повинні відігравати комп'ютерні технології. Створення електронних варіантів музейних експонатів, спеціальних комп'ютерних програм, власних серверів веб-сайтів може значно покращити імідж музеїв. Комп'ютерні технології можуть бути використані і в сфері дизайну, в експозиціях тощо. Сьогодні можна стверджувати, що існує тенденція створення нових типів музейних експозицій - інтерактивних.

Процеси глобалізації і економічної лібералізації, інформації і культурних комунікацій поставили перед музеями ХХІ ст. завдання з перегляду своєї діяльності. Сьогодні масова комунікація належить минулому, а у новому тисячолітті кожний музей повинен обирати свої комунікаційні системи. Головне в діяльності музеїв - поєднання живої культури і сьогодення з культурною спадщиною.

Вважаючи за необхідне втілювати в життя музейний менеджмент, нам здається, що потрібно також витримувати певний баланс між комерціалізацією і культурними цінностями, бізнес-методами і соціально-культурними завданнями.

У ХХІ ст. музей зіткнувся з вимогами постійних змін: від філософських основ музейної справи через технології до суспільних потреб і вимог ринку. Особлива роль тут належить провінційним і регіональним музеям. Багатогранність форм і змісту регіональних культур, які складають єдність української культури, стає особливо важливою в світі ідеї національного відродження, збереження і оновлення культури. Культурна спадщина народів служить через посередництво музею для задоволення соціальних потреб людини, таких, як пам'ять, вивчення історії, ціннісне ставлення до національної спадщини.

Об'єднуючою духовною силою для всієї нашої держави може і повинна бути наша багата історія, любов до Батьківщини. Почуття любові до Батьківщини починається з любові до своєї "малої батьківщини", виховується і підтримується всією системою суспільних відносин, соціальними інститутами, починаючи з сім'ї та школи. Тому в структуру соціокультурної музейної технології можна було б включити такі форми, як музейні уроки, конкурси і програми, свята, соціокультурна музейна практика.

Все це могло б сприяти формуванню у юнацтва ціннісного ставлення до історико-культурної спадщини, розвитку інтересу до науково-дослідної і художньої творчості, вихованню патріотизму.

Особливого значення музейні установи набувають з огляду на кризові явища в суспільстві, викликані соціально-економічними та політичними змінами, що призвели до багатьох негативних наслідків, наприклад, знецінення культурних та моральних цінностей.

В основу сучасного розуміння музею покладене нове бачення його соціально-культурного контексту. Розширення функцій музею свідчить про перетворення музею на особливий соціально-культурний інститут в єдності його соціальної і культурної складових. Це завдання вимагає розробки механізму такого поєднання, яке зуміє правильно співвіднести такі поняття, як традиційність і інноваційність в роботі музею.

Музей завжди пов'язаний з двома системами культурної практики - минулим і сьогоденням. Тому перед ним постає завдання їх об'єднання. Вирішуючи це завдання, музей повинен акумулювати збережену культурну специфіку і повертати її регіону. Сьогодні методи простого зібрання певних предметів музейного значення вже недостатні.

В нових умовах музей повинен стати одним з найважливіших місцевих культурних центрів, а музейна мережа регіону повинна об'єднуватись в самостійний культурно-господарчий комплекс. Тобто це вже не той музей, що був у минулому. Музей має стати більш відкритим, здатним прийняти в свою систему все, навіть сучасне діюче підприємство.

Замість пасивного відображення дійсності музей повинен активно впливати на неї. Мається на увазі, що творчі сили регіону, представники всіх професій, характеризуючи культурне життя краю, повинні об'єднати зусилля для відродження національного культурно-історичного середовища. Для цього музей може

використовувати цілий спектр різних методів: від консервації до безпосереднього втілення в сучасну практику реконструйованих елементів середовища. Таким чином, може створитись певна структура культурного життя суспільства на базі його культурно-історичного середовища, а також перехід музеїв від павільйонного і ансамблевого типу до музею в культурно-історичному середовищі.

Багато дискусій точиться навколо питання про музейний маркетинг. Ряд дослідників наголошує на необхідності впровадження маркетингових технологій в музейну практику. До таких технологій відносяться: а) виявлення реальних і потенційних сегментів ринку музейних послуг та ефективна взаємодія з ними; б) вдосконалення музейних послуг; в) збільшення обсягу прибутку від обслуговування³.

Отже, ефективність маркетингової стратегії залежить від формування як міжмузейного співробітництва, так і реалізації спільних з іншими партнерами культурних програм.

Традиційні форми музейної роботи слід змінювати в таких напрямках: впровадження інноваційних технологій; використання музейного менеджменту, маркетингу; застосування новітніх інформаційних технологій; створення віртуальних музеїв⁴.

Сьогодні до складу музеїв уже входять окремі пам'ятки природи і культури, парки, охоронні зони, які об'єднуються в музейні комплекси. Музей в цих умовах стає часткою культурно-історичного середовища.

Таким чином, час суспільних і економічних змін висуває нові вимоги до музеїв. Сьогодні від них вимагають максимальної участі у вирішенні актуальних проблем суспільства, відповідати соціальному замовленню, яке висуває народ.

¹Нельсон Б., Росен Б. Экология человека и культурно-исторические музеи // Museum. - 1989. - №160. - С.50.

²Лонгер И. О значении европейских музеев под открытым небом в системе взаимодействия национальных культур // Музеи-заповедники. - М., 1991. - С.31-34.

³Зиновьева Ю. Взаимодействие музея и общества как социокультурная проблема // Автореф. дисс... канд. филос. наук - СПб., 2000. - С.14-15.

⁴Пантелейчук І. Проблема становлення музейної політики в Україні // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Зб. наук. праць. - К., 2005. - С.256-260.

Теліженко Л.В.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ДІАЛОГ РЕЛІГІЙ ЯК ДІАЛОГ КУЛЬТУР

У контексті культурної інтеграції України в Європейський простір особливої гостроти набуває питання про взаємовідносини різних гілок християнства та церков, що їх представляють, оскільки і в історичному розрізі це питання постає для Західної Європи, і особливо для України, як одне із найважливіших та доленосних (варто згадати Литовсько-Польський період української культури чи період Козацько-Гетьманської держави, коли боротьба за православну віру, власне, і була боротьбою за національні інтереси України та її культуру), і в філософсько-культурологічному аспекті воно постає не менш конфліктним, таким, що до сьогодення дня не має чіткого вирішення.

У розгляді релігійного аспекту культурної інтеграції України в Європейський простір слід відштовхуватись від низки ключових питань, методологічною основою дослідження яких, насамперед, мають бути новації постнекласичної науки, зокрема, подолання розриву між суб'єктом і об'єктом пізнання, раціональним і ірраціональним, матеріальним і духовним, наукою і релігією. До числа таких питань мають належати наступні:

1. Інтеграцію української культури до європейської можна розглядати тільки через призму ведення діалогу між ними (тобто як діалог української культури з європейською), але ні в якому разі не як асиміляцію чи синтез культур і не як встановлення доміанти однієї культури над іншою чи як перетворення, скажімо, української національної культури в субкультуру європейської.

Українська національна культура була, є і має залишатися унікальною, самоідентичною, суверенною культурою, яка постійно взаємодіє з іншими культурами, пізнаючи їх.

Під діалогом же культур слід розуміти їх відкрите ставлення одна до одної, постійне налаштування на Іншого, яке не припускає ніякого поля боротьби, бо це їх добровільне прагнення і вміння будувати спільні цінності поза всяких компромісів.

2. Такими цінностями, а отже й засадами ведення діалогу культур можуть бути тільки абсолютні вищі цінності, яким би підпорядковувалися інтереси суспільства, держави чи культури в

її сакральному змісті. Мається на увазі, що в культурі будь-якого народу ці цінності відображені, зокрема, в її релігійних текстах, які, звісно, мають певні риси даної культури, але в силу універсальності і містичності все рівно виходять за межі даної культури.

У специфічному науковому підході це можуть бути цінності, про які говорили Е.Леруа, П.Тейяр де Шарден, В.І.Вернадський, В.С.Соловйов та ін. Але це не цінності ліберальної демократії, тобто переважно гуманізму, які характерні для європейської цивілізації і орієнтовані, насамперед, на матеріальне виробництво, цивілізаційні блага, товарні відносини тощо.

З цього також випливає, що окремо взяті соціальні, політичні чи інші цінності або інтереси якоїсь однієї країни, навіть суперрозвиненої в економічному чи технічному відношенні, не можуть визначати ціннісні пріоритети для діалогу культур. Таке привнесення в систему цінностей певної культури як її органічне утворення цінностей іншої, чужорідних щодо неї, тобто таких, що не відповідають її цінностям, може означати смерть самої культури.

3. Жодну культуру не можна розділити, “розбити” на окремі незалежні один від одного складники, бо культура, як і людина, - це особлива багаторівнева цілісна система, своєрідний шпенглерівський “живий організм”, у якому навіть незначні зміни на одному із рівнів здатні викликати зміни на всіх інших.

З цієї точки зору поділ культури на матеріальну як об’єктивовану форму людської діяльності та духовну, що постає у внутрішньому бутті людини, але відображається в зовнішньому, є умовним явищем, що лише полегшує сприйняття дійсності такою ж цілісною людиною.

Таке бачення культури як цілісного утворення означає, що в разі непорозуміння між культурами на одному з їх рівнів (політичному, економічному, релігійному та ін.) вибудовуватися діалог культур у зазначеному вище розумінні не може. Більше того, сам факт відсутності спільних ціннісних засад для діалогу різних культур може свідчити про те, що світова культура як така цілісність ще не склалася.

4. Дроблення культури, як і релігії, на окремі складові та прилаштування їх до сучасного світу є нерезультативним і навіть згубним для національної культури явищем. В умовах культурної інтеграції України має скластися повне уявлення про систему діалогу культур, в межах якої б міг повноцінно будуватися і діалог

релігій. При цьому має бути глибоко усвідомленою суть і значення для культури діалогічної зустрічі релігій на всіх їх рівнях, узгодження національних культур з догматикою, етикою та канонами християнства, що надає національній культурі християнських рис.

То чи є сьогодні діалог між релігіями як діалог між культурами України і Західної Європи в такому розумінні?

Християнство як релігія, в свою чергу, є складною багаторівневою системою, яка, має догматичну, обрядову, містичну та інші складові, які в різних християнських гілках не збігаються між собою, а на рівні релігійних інституцій перетворюються на джерело непорозуміння і боротьби.

Наприклад, Римо-Католицька Церква давно і послідовно виступає за зв’язок з православними церквами України та за розширення Європейського Союзу на схід, аргументуючи, що географічні межі Європи збігаються з ареалом традиційного поширення християнства.

Проте політика Римо-Католицької Церкви, яку вона завжди мала, та її стратегія просування на Схід вороже сприймається православним світом. У контексті питання про об’єднання церков ця проблема доходить до крайності.

Оскільки, наприклад, з боку Римо-Католицької Церкви екуменічний рух недвозначно розуміється лише як процес інтеграції всіх інших церков і громад у своє лоно, а не як діалог на рівних з іншими конфесіями, про що свідчить новий Катехізіс РКЦ 1992 р. Східною ж Церквою об’єднання сприймається як її власна смерть.

Діалог релігій без боротьби унеможлиблюється і тим, що в самій Україні немає єдності між різними християнськими церквами. Православ’я в Україні розколоте на три церкви, які ворогують між собою. Взагалі сьогодні стає очевидним процес подальшого поділу церков, поява нових громад і ускладнення відносин між ними.

Важливим аргументом не на користь діалогу є і те, що в суспільній свідомості відбувається “розмивання” містичного змісту релігії, який споконвічно давав життя їй самій. Сьогодні він має не тільки другорядне значення, але стає до кінця не зрозумілим навіть представникам самої релігії.

За умов, коли в культурі втрачається сакральне значення релігії, коли церкви ведуть боротьбу за сфери впливу, виникає

небезпека того, що будь-яка сила в суспільстві, насамперед політична, отримує змогу використати релігію в своїх цілях, аж до того, щоб прикриватися нею, як маскою.

На жаль, особливістю сьогоднішнього дня і є активне використання сфери релігії політикою, здатної обирати суб'єктом діалогу культур матеріальні інтереси вузького кола людей. У цьому приховується небезпека для всього суспільства і його культури, оскільки можливою стає підміна абсолютних цінностей, запропонованих християнством, цінностями ліберальної демократії та товарних відносин, а отже, може відбутися підміна християнської ідеології якоюсь новою, на перший погляд навіть більш привабливою і справедливою, ніж християнська.

Отже, все це говорить про те, що сьогодні діалогу релігій як діалогу культур ще немає, що він ще колись має тільки відбутися. Для цього необхідно, насамперед, науковому товариству по-новому, об'єктивно і неупереджено осмислити містичні духовні основи будь-якої релігії та християнства зокрема, зрозуміти, яке значення вона має для всього суспільства, для кожної окремої людини та чому так глибоко пронизує всі культури.

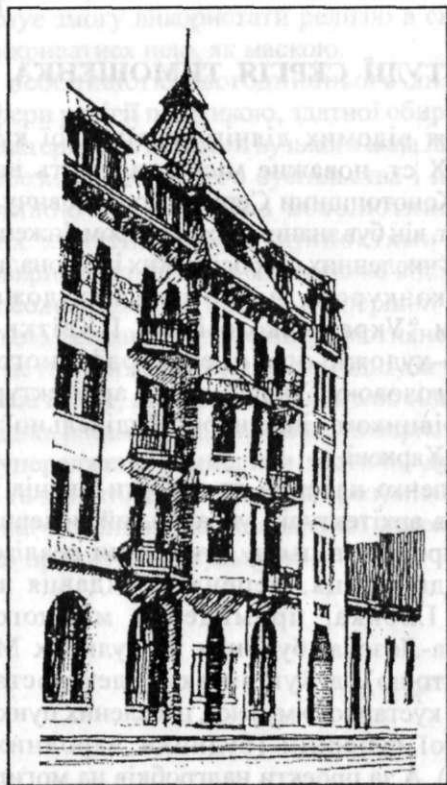
**Власенко В.М.,
Битюк І.**

ФАХОВІ СТУДІЇ СЕРГІЯ ТИМОШЕНКА В ЕМІГРАЦІЇ

З-поміж відомих діячів української культури першої половини ХХ ст. поважне місце належить нашому земляку, уродженцю Конотопщини Сергію Прокоповичу Тимошенку. На початку ХХ ст. він був знаним архітектором, інженером, учасником і переможцем численних всеросійських і регіональних мистецьких виставок і конкурсів, членом журі художніх конкурсів, засновником “Українського імені Г.Квітки-Основ'яненка літературно-художнього й етнографічного товариства”, секретарем, головою “Українського архітектурно-художнього гуртка”, керівником інженерно-будівельної секції “Союзу інженерів” у Харкові.

Тимошенко належав до когорти митців, які розробляли новий стиль в архітектурі - український модерн початку ХХ ст. Деякі його проекти в цьому стилі були реалізовані у Харкові (будинок підприємця, мецената, видавця журналу “Друг искусства” І.Бойка, приміщення міського училища на вул.Павловка-Лозова, будинки на вулицях Мироносицькій, Петинській тощо), в Куп'янську (електростанція), Полтаві (приміщення кустарного музею), населених пунктах Полтавської і Харківської губерній (будинки народних домів, шкіл, кооперативів). А за проекти надгробків на могилах композитора М.Лисенка, художника С.Васильківського та інженера О.Варяничина здобув премії на мистецьких виставках.

Сергій Прокопович брав активну участь у політичному житті країни. Ще під час навчання у Петербурзькому інституті цивільних інженерів очолював загальностудентські й українські студентські громади, був членом столичного осередку Революційної української партії, згодом - УСДРП. У революційну добу 1917-1920 рр. обирався до Харківського губернського земства, Української Центральної Ради, був делегатом Всеукраїнського з'їзду земств, губернським комісаром Харківщини, міністром шляхів у кількох урядах УНР часів Директорії. Проте після другого Зимового походу по тилах Червоної армії змушений був залишити Батьківщину. Професійна і політична діяльність архітектора того періоду знайшла певне відображення у науковій та публіцистичній літературі¹.

Житловий будинок по колишній вулиці Петинській у Харкові (1912-1913 рр.)

Малодослідженою залишається фахова і наукова діяльність Тимошенка в еміграції. У 1921-1924 рр. він живе у Львові, займаючись улюбленою справою: проектує церкви і маєтки у Східній Галичині та на Волині. Сергій Прокопович виготовив проекти церков на Знесінні, Клепарові, Левандівці у Львові, у Мразниці поблизу Борислава і Броніках на Волині, монастиря Студитів у Зарваниці. Для Львова виконав кілька проектів громадських і приватних архітектурних комплексів, зокрема розробив проекти найбільшого в місті готелю та садиби Теплиця по вулиці Потоцького, план перебудови Національного музею, а

також запроєктував комплекс будинків для маєтку Підгірського на Волині². Проживаючи у Львові, працював спочатку в архітектурному бюро "Ян Левінські", потім - у бюро "Польського будівельного товариства"³. На початку 20-х рр. у місті виник Гурток українських пластиків, який проводив академічні засідання з викладами на мистецькі теми, організовував виставки. В його заходах брали участь С.Тимошенко, П.Холодний, О.Новаківський, В.Січинський та інші відомі митці⁴.

Маючи великий практичний досвід роботи за фахом, Сергій Прокопович намагався передати його молодому поколінню. Вірогідно, за порадою старшого брата, відомого вже на той час вченого у галузі теоретичної механіки й опору матеріалів, академіка УАН Степана Прокоповича Тимошенка, який на початку 20-х рр. перебував у Загребі, архітектор звернувся до професорської ради Загребського політехнікуму у справі працевлаштування до цього вищого навчального закладу. Заочно його обрали асистентом кафедри будівництва⁵.

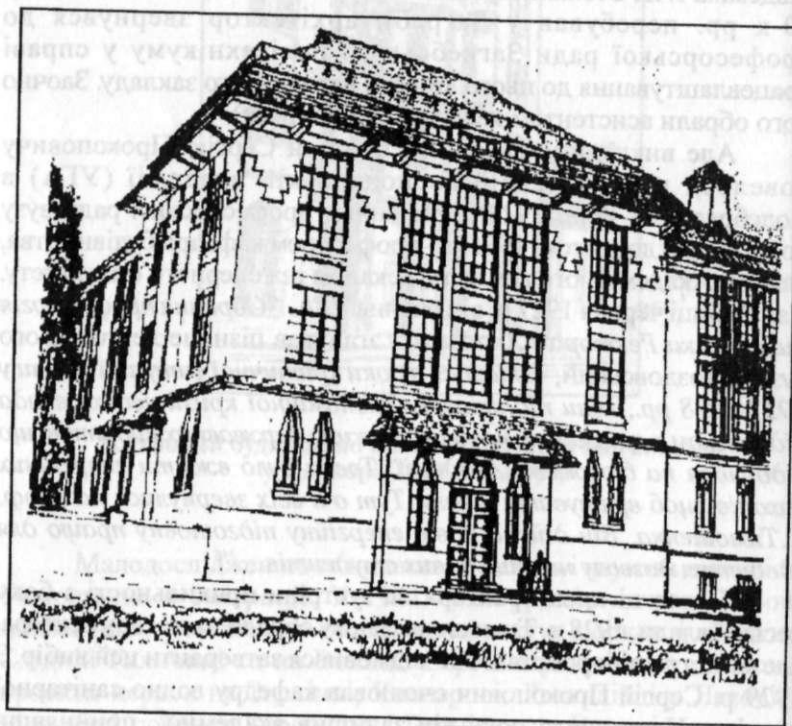
Але викладати фахові дисципліни Сергію Прокоповичу довелося в Українській господарській академії (УГА) в Подєбрадах. У січні 1923 р. рішенням професорської ради вузу його обрали доцентом, 1925 р. - професором кафедри будівництва, членом Академічного комітету, деканом інженерного факультету. Наприкінці червня 1927 р. він очолив УГА. *"Обрання проф. Сергія Тимошенка Ректором Академії, - згадував пізніше лектор цього вузу О.Козловський, - сталося в роки критичної ситуації школи у 1927-1928 рр., коли під впливом економічної кризи чеська влада під тиском парламенту почала редуцію державних видатків, що відбулося на бюджеті Академії. Треба було взяти енергійних заходів, щоб врятувати школу. Тут очі всіх звернулися на проф. С.Тимошенка. Він дійсно повів енергійну підготовчу працю для здобуття дозволу на впис нових студентів..."*⁶.

Проте ці кроки ректора не зустріли прихильності з боку чеської влади. 1928 р. Тимошенко знову обрали на посаду ректора, але міністр хліборобства ЧСР відмовився затвердити цей вибір. З 1929 р. Сергій Прокопович очолював кафедру водно-санітарної техніки. Наступного року він залишив академію⁷, прийнявши напередодні польське громадянство.

Чеський період життя Тимошенка, незважаючи на напружені адміністративні справи, виявився плідним на науково-педагогічній ниві й у фаховій діяльності.

Відомо, що Сергій Прокопович здобув в УГА репутацію здібного викладача. Його лекції викликали зацікавлення не лише у студентів, а й колег. *“На теоретичних годинах з будівництва та технології будівельних матеріалів, - згадували колеги, - професор С.Тимошенко подавав таку силу прикладів із своєї багатой і цікавої практики, що теорія переставала бути сухою”*⁸.

На заняттях Сергій Прокопович загострював увагу майбутніх інженерів на специфіці фахової роботи в Україні, сподіваючись, що його учні з часом прислужаться визволеній Батьківщині. Завдяки УГА вийшла друком його праця *“Будівельні матеріали, їх властивості, досліди та виготовлення”* (Подебради, 1924, 236 с.).

Приміщення школи на Павлівці-Лозовій у Харкові (1913-1914 рр.)

Працюючи в академії, професор одночасно викладав архітектуру у Студії пластичного мистецтва в Празі, що була заснована наприкінці 1923 р. Українським товариством пластичного мистецтва. Заходами Студії щорічно влаштовувалися виставки. Перша з них відбулася у жовтні-листопаді 1924 р. На ній були представлені роботи професорів Студії І.Кулеця, С.Мака, І.Мозалевського, К.Стаховського, С.Тимошенка. Цій виставці було присвячено спеціальне ілюстроване видання - альбом *“Сучасне українське мистецтво. Ч.1. Група Празької Студії”* (Прага, 1925) українською і французькою мовами. Поза роботою у навчальних закладах Сергій Прокопович щодня допізна займався виготовленням проектів церков, музеїв, народних домів, шкіл. Деякі з них знайшли втілення у Чехії та Галичині.

Окрім великих архітектурних форм Тимошенко займався розробкою невеликих об'єктів. За його проектом в українському стилі виготовлено вулиці для пасіки *“Товариства українських пасічників при УГА”*⁹. Сергій Прокопович був прихильником соціал-демократичної партії, яку очолював в еміграції І.Мазепа. Він брав участь у культурно-освітніх заходах партії, на яких, зокрема, виголосив доповідь про українську архітектуру. У цих акціях брали участь такі відомі науковці, як Д.Антонович, Д.Дорошенко та інші¹⁰.

У 1930 р. Тимошенко переїхав до Луцька, що був на той час центром воєводства. І тут архітектор із завзяттям займався улюбленою справою. Ним було спроектовано кілька церков, складів, понад 40 цивільних споруд на Волині, відновлено в українському стилі Братську церкву у Луцьку. Окремі роботи архітектора знайшли схвальний відгук польської влади. Його проекти хуторів, шпихлів, овочевих складів були рекомендовані Міністерством землеробства для поширення по всій країні.

Одночасно Тимошенко був радником Луцької міської ради, активним членом місцевих Церковного братства і Товариства Лесі України, Гуртка діячів українського мистецтва у Львові, мистецького товариства українських емігрантів *“Спокій”* у Варшаві¹¹. Українська емігрантська наукова громадськість відзначила здобутки архітектора на ниві професійної діяльності. Так, на Другому Українському науковому з'їзді, що відбувся 1932 р. у Празі, професор І.Грабина звернув увагу на те, що у справі міського будівництва і забудови сіл та хуторів Тимошенко поєднує стародавні форми українського бароко та елементи українських

архітектурних форм сільського будівництва з формою куба. Іншу частину його діяльності “складає розроблення раціональної, в національному дусі, забудови українських сел і хуторів на засадах пристосовання модерних вимог санітарії, гігієни та агротехніки до місцевих звичаїв та умов українського життя”¹². Сергій Прокопович займався і громадсько-політичною діяльністю. Від Волині він був обраний послом до польського Сейму, а пізніше став сенатором¹³. Важкими у житті Тимошенка стали 1940-1946 рр. Війна змусила його назавжди залишити Україну. 1943 р. він виїздить з Луцька. Виснажливо працює. Якось знову опинившись у Празі, потрапив до міської бібліотеки, де українські емігранти відзначали річницю Т.Г.Шевченка. Учасник цієї події В.Іваніс згадував: “Між ними вразила фігура проф. С.П.Тимошенка, художавого, як з хреста знятого. В.М. ніколи його ще таким не бачив. Підійшов і запитав, що з ним, хворів довго чи що? Одержав відповідь, що то його так приправила праця в технічній німецькій організації Тодта”¹⁴. З часом опиняється у кількох таборах для переміщених осіб.

У 1946 р. за сприяння молодшого брата, відомого українського й американського економіста Володимира Прокоповича Тимошенка він опинився у США. Останні роки життя провів у Пало-Альто в Каліфорнії. Незважаючи на підірване тяжкими поневіряннями війни здоров’я, Сергій Прокопович займався архітектурними студіями. Він спроектував кілька церков, надгробних пам’ятників для Канади, Аргентини, Парагваю.

6 липня 1950 р. С.П.Тимошенко помер від серцевого нападу.

Відомий архітектор залишив багату творчу спадщину - понад 400 різноманітних будівель та архітектурних комплексів. Ця спадщина потребує всебічного вивчення. Сподіваємося, що окреслені у статті окремі сторінки життя та діяльності архітектора і політика, стануть поштовхом для наступних досліджень.

¹Украинский архитектурно-художественный отдел при Харьковском литературно-художественном кружке // Украинская жизнь. - 1913. - №1. - С.119-120; Третья очередная выставка украинского архитектурно-художественного отдела харьковского литературно-художественного кружка // Там же. - 1915. - №2. - С.81-84; Чепелик В.В. Харьковский центр поиска своеобразия архитектуры начала XX в. // Строительство и архитектура. - 1989. - №10. - С.17-22; *Він же*. Український стиль в архітектурі школи // Освіта. - 1994. - 16 лютого. - С.8-9; *Власенко*

В. Сергій Тимошенко - видатний український архітектор // Пороги. - Прага, 1996. - №4; 1997. - №№1, 2; Він же. “Як осінній лист по вітру...” // Наука і суспільство. - 1996. - №11/12. - С.14-16; Він же. До біографії С.П.Тимошенка // Сумська старовина. - 2001. - №№VIII-IX. - С.96-103.

²Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - Нью-Йорк, 1959. - С.66.

³*Власенко В.М.* До біографії С.П.Тимошенка. - С.102.

⁴Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВОВУ). - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.2; *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома війнами. - Ч.1. - Прага, 1942. - С.308.

⁵ЦДАВОВУ. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.6.

⁶*Козловський О.* Творці національної політехніки // Українська господарська академія в Ч.С.Р. - Подєбради, 1922-1935 і Український технічно-господарський інститут. Подєбради-Регенсбург-Мюнхен, 1932-1972. - Нью-Йорк, 1972. - С.84.

⁷ЦДАВОВУ. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.1.

⁸Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - Нью-Йорк, 1959. - С.66-67.

⁹Там само. - С.68.

¹⁰*Іваніс В.* Стежками життя (Спогади). - Кн. V. На чужині. - Новий Ульм, 1962. - С.40.

¹¹Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - Нью-Йорк, 1959. - С.67-68.

¹²Український науковий з’їзд у Празі. - Прага, 1934. - С.76.

¹³*Brzoza Cz.* Ukrainiska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Краківські українознавчі зошити. - Т.І-ІІ. - 1992-1993. - Krakow, 1993. - S.165; Див.: *Власенко В.М.* До біографії С.П.Тимошенка. - С.96-103.

¹⁴*Іваніс В.* Стежками життя (Спогади). - Кн. V. На чужині. - С.272.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СЕЛА ОСОЇВКА

Історія держави складається з історії населених пунктів, вулиць, будинків, людей і колективів. Знати своє минуле, минуле свого народу - обов'язок нашого покоління.

Сумська область складається з 18 районів (9 міст, 20 селищ міського типу, 1629 сіл та хуторів). Складовою частиною історії України, Сумщини є історія мого рідного села - Осоївка.

Як і багато інших населених пунктів, Осоївка має легенду про походження назви села.

Після закінчення визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, на березі мальовничого струмка, що впадає в річку Рибиця, поселився козак на ім'я Осой. Згодом цей струмок і поселення на його берегах почали називати "Осой", а пізніше село дістало назву Осоївка.

Офіційною датою заснування нашого села є 1654 р.¹

Історичні джерела свідчать, що тікаючи від утисків польської шляхти, українське населення переселялося з Правобережжя в межі Російської держави, особливо після селянських повстань, жорстоко придушених польськими військами. Селяни, усім селом з сім'ями та збіжжям, яке можна ухопити, підіймалися і йшли на інші місця. Ймовірно, першими жителями нашого села були переселенці з волинської землі, де і сьогодні існують села з дуже схожими назвами².

Українці, що селилися у нас, отримували від уряду тимчасові пільги на промисли і торгівлю, їх села називались слободами, а вони самі - слобожанами. Ці пільги надавалися феодалами для залучення селян з інших місцевостей до роботи. Після закінчення терміну пільг (15-30 років) переселенці потрапляли у кріпосну залежність.

За даними архіву в 1778 р. в слободі Осоївка проживало 414 військових обивателів, 136 - вільних підданих, 6 - селян і один однодворець. Всього в слободі проживало 557 чоловік. Кращі орні землі належали поміщикам Атраховичу, Чупруну, Борятинському і церкві. Поміщики здавали свої землі в оренду селянам, які обробляли їх своїм убогим реманентом.

До 1903 р. в селі не було жодної сівалки, плуга чи металевої борони, навколо села на пагорбах стояло 10 вітряних млинів. А в

1913 р. Степан Боярко побудував паровий млин, крупорушку і пристрій для чесання вовни. Не витримавши конкуренції, власники вітряків розорилися³.

Цікавою сторінкою історії села є створення комуні "Марс" у 1922 р. Під керівництвом Брюханя Якова Івановича об'єдналися 12 найбідніших господарств і утворили комуну "Марс". Про це свідчить довідка, що зберігається у державному архіві Курської області. Радянська влада хотіла зробити це господарство зразковим і для цього виділяла найновішу сільгосптехніку: трактор, молотарку, сівалку, косарку, культиватор, кінні граблі, металеві борони. Жителі села урочисто зустріли появу першого трактора. Першим трактористом був Шевцов Ілля Онисійович. Колективне господарство "Марс" було базою утворення колгоспу. Між сільською біднотою і куркулями почалась запекла боротьба. Куркулі стали менше сіяти, знищували хліб і худобу. Вчиняли замах на організатора колгоспу Кобзаря Василя, голову колгоспу Доцента Анатолія, убили Боярка Трифона і спалили подвір'я Бобира Петра Єгоровича.

Організатором колгоспу в с.Осоївка був колишній командир партизанської сотні Кобзар Василь, виходець з бідної сім'ї, уродженець села Покровка. Станом на 17 грудня 1926 р. в селі було 554 господарства, населення становило 3014 чоловік. Була тут хата-читальня, початкова школа, товариство спільного обробітку землі⁴.

В 1929 р. був організований колгосп "Червоний партизан". Головою створеного колгоспу був двадцятип'ятитисячник Доценко Анатолій, виходець з робітничого Донбасу. В страшному 1933 р. головою колгоспу "Червоний партизан" було обрано Микиту Олійника. Про цей трагічний період Микита Аврамович залишив спогади: *"В той день я працював біля елеватора, вкладав солому, а дружину свою Галю поставив на очистку і відправку зерна. Після обіду спорядили першу червону валку з хлібом державі на чолі з Трохимом Боярко. То було незабутнє і дуже урочисте свято. Увечері в конторі колгоспу проходило правління. Десять після 22-ї години до контори забіг агроном МТС Скиба, який повідомив страшну звістку - була порубана моя дружина. Галю відправили в лікарню, там через декілька днів вона померла, залишивши трьохрічну доньку Ларису. Втрата була тяжкою"*⁵.

22 червня 1941 р. почалася Велика Вітчизняна війна. З жовтня 1941 р. по вересень 1943 р. Осоївка була окупована

німецькими фашистами. Для боротьби з німцями почав формуватися партизанський загін. Але німці напали на слід організаторів і після жорстокого катування розстріляли Заїку Кузьму Андрійовича, Заїку Федора Андрійовича, Марченка Василя Яковича, Марченко Парасковію Романівну. На каторжні роботи в Німеччину було насильно вивезено 70 чоловік. В селі порядкував німець на ім'я Ріхтер, якому допомагали поліцаї - вихідці з села.

3 вересня 1943 р. с.Осоївка було визволено від німецьких загарбників і почалась відбудова народного господарства. В селі в цей час були жінки, діти і літні люди. Все доросле чоловіче населення було на фронті.

На фронтах Великої Вітчизняної війни воювали 582 жителі с.Осоївка.

За мужність і героїзм 223 жителів села нагороджено орденами і медалями, а Змисля Михайло Федорович, Лисенко Федір Костянтинівич, Марченко Сергій Тимофійович, Комендант Сергій Павлович удостоєні звання Героя Радянського Союзу¹.

В мирний час жителі села продовжують традиції діда і прадідів. За звитяжну працю 56 колгоспників нагороджено орденами і медалями. Серед них Орденом Леніна удостоєні Гудим Н.І., Патютко Н.Д. Орденом Трудового Червоного Прапора - Скороход Т.Ф., Погрібний Г.В., Круподер М.П., Терещенко Т.А.

Гордістю нашого краю є видатні сучасники - заслужений агроном України Заїка В.А., Турченко Ф.Г. - доктор історичних наук, професор, перший проректор Запорізького національного університету, Ігнатуша О.М. - доцент кафедри історії України Запорізького національного університету, Козир О.В. - редактор районної газети "Перемога".

¹История городов и сел Украинской ССР Сумская область. - К., 1980. - С.327.

²Сумщина в історії України: навчальний посібник. - Суми: "МакДен", 2005.

³Матеріали історико-краєзнавчого музею с.Осоївка.

⁴Там само.

⁵Спогади Олійника М.А. - Рукопис.

⁶Книга пам'яті України. Сумська область. Т.6. - Суми: Слобожанщина, 1995; Матеріали історико-краєзнавчого музею с.Осоївка.

Власенко В.М.,
Сафонов С.

ДО ІСТОРИОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921-1939 рр.)

Останнім часом посилюється інтерес до вивчення українського національно-визвольного руху. Однією із яскравих його сторінок є політична і культурно-освітня діяльність української еміграції, представники якої в силу різних причин опинилися за межами рідної землі, проте працювали на благо майбутньої незалежної України.

Одним з найбільших осередків української еміграції у 20-30-х рр. ХХ ст. була Чехо-Словацька Республіка (ЧСР). Саме тут з ініціативи емігрантів та за сприяння чеської влади виникло кілька українських вищих шкіл. Вагомий вклад викладачів цих навчальних закладів у розвиток не тільки національної, але і світової культури та науки був відзначений європейською громадськістю. На жаль, через політичні обставини за радянських часів їх імена були невідомими не лише широкому загалу, але і науковцям. Тому актуальною є тема вивчення історіографії культурно-освітньої і наукової діяльності професорсько-викладацького складу кількох українських вищих навчальних закладів у Чехословаччині. Майже недослідженим аспектом зазначеної теми є питання про участь емігрантів - уродженців окремих регіонів України, зокрема Сумщини, на ниві культури, освіти і науки. Наведені міркування визначають наукову актуальність та практичну значимість даної роботи.

Проблема науково-освітньої і культурної діяльності української еміграції 1921-1939 рр. у Чехословаччині має власну історіографію. Першими дослідниками культурно-освітньої і наукової діяльності української еміграції у Чехословаччині в 20-х - першій половині 40-х рр. ХХ ст. були самі учасники подій: члени українських урядів, військові, політичні і громадські діячі, викладачі вищих шкіл, митці, члени творчих спілок, наукових товариств, які змушені були залишити Україну після національно-демократичної революції 1917-1920 рр. У роботах представників еміграції можна знайти цінний фактологічний матеріал щодо діяльності емігрантів у різних галузях культурного життя. З-поміж них слід відзначити працю Миколи Галагана¹, присвячену

діяльності Української громади в ЧСР. Вагомим здобутком української громади у Чехословаччині стало величезне за обсягом фактологічного матеріалу дослідження Симона Наріжного³. В ньому детально розкриваються питання культурно-освітньої і наукової діяльності українських емігрантів. Автор охарактеризував різноманітні наукові, освітні, мистецькі заклади та громадські організації українців закордоння, визначив їх склад або членство.

У післявоєнний період серед авторів української діаспори, які зверталися до наукового й освітнього доробку еміграції, можна назвати І.Витановича³ та Б.Винара⁴. Перший автор, подаючи загальну характеристику українського кооперативного руху, відзначив роль окремих економістів, кооператорів і громадських діячів у поширенні серед українців, в тому числі й емігрантів, кооперативних ідей, вплив кооперації на розвиток культури й освіти. Праця другого автора присвячена здобуткам українських наукових інституцій та окремих економістів-емігрантів. У зарубіжних українських періодичних виданнях з'являлися праці, присвячені окремим видатним діячам науки і культури, зокрема, відомому на Заході українському й американському економісту, уродженцю Сумщини Володимиру Тимошенку⁵.

У радянській історіографії спеціальних праць з означеної теми не було. У загальних працях з історії еміграції питання культурно-освітньої діяльності українських емігрантів розглядалося побіжно і тенденційно. Проте у 70-80-х рр. з'являються поодинокі праці, в яких об'єктивно розглядається вклад окремих українських діячів, які згодом опинилися в еміграції. Саме такими є публікації кандидата мистецтвознавства В.Чепелика⁶ про відомого свого часу в Україні та Росії архітектора, уродженця Сумщини Сергія Тимошенка. Проте автор, висвітлюючи мистецький доробок архітектора, не торкався аспектів його емігрантського життя.

Із здобуттям Україною незалежності посилюється інтерес до об'єктивного і неупередженого вивчення української еміграції. Значне покращення у 90-ті рр. ХХ ст. стану наукової розробки загальної тематики з історії української еміграції у Чехословаччині було зумовлено зняттям табу на дослідження "закритих" колись тем та відкриттям доступу до заборонених фондів архівів. У 1991 р. спільними зусиллями української діаспори і вітчизняних науковців у м.Пряшів (нині Словацька Республіка) була організована міжнародна конференція "Від Наукового товариства ім. Шевченка

до Українського вільного університету"⁷, значна частина матеріалів якої стосувалася вкладу української еміграції у розвиток культури, освіти і науки.

У ці роки вийшла ціла низка праць вітчизняних дослідників - В.Трощинського⁸, С.Віднянського⁹, А.Криськова¹⁰, присвячених розгляду питань політичної, культурної і наукової діяльності української еміграції у Чехословаччині. Перший автор написав також працю про науково-дослідну установу 20-30-х рр. - Український соціологічний інститут у Празі, в якому певний час працював уродженець Сумщини Сергій Бородаєвський¹¹. Другий автор¹² написав окрему працю про Українській вільний університет в Празі, звернувши увагу на досягнення в галузі науки викладачів цього навчального закладу. Великий фактичний узагальнюючий матеріал про українську діаспору у світі містить праця В.Трощинського і А.Шевченка¹³. В ній, зокрема, йдеться і про українську інтелігенцію, яка залишила помітний слід в культурному житті Чехословаччини.

У 1993 р. в Україні відбулася республікація лекцій за редакцією Дмитра Антоновича "Українська культура", до якої С.В.Ульяновська і В.І.Ульяновський склали розлогі додатки про різноманітні наукові і культурні установи української еміграції у Чехословаччині та окремих авторів "Української культури"¹⁴. У 1999 р. через понад 50 років вийшла друком друга частина згадуваної вище книги С.Наріжного "Українська еміграція"¹⁵ з величезною кількістю фактологічного матеріалу про культурно-освітню діяльність української еміграції в різних країнах.

На рубежі ХХ-ХХІ ст. в Україні з'явилося декілька дисертаційних праць, присвячених різноманітним питанням життя українських емігрантів в ЧСР¹⁶. Їх автори побіжно торкнулися питань культурної і науково-освітньої діяльності емігрантів. Лише робота Т.В.Бублик¹⁷ безпосередньо стосується досліджуваної теми. Авторка охарактеризувала різні сторони культурно-освітньої діяльності українських емігрантів у Чехословаччині і Німеччині, проте не торкнулася питань участі у цій галузі суспільного життя емігрантів - уродженців певних регіонів України.

У 90-х рр. за кордоном з'явилися видання біографічного характеру, присвячені емігрантам з Росії першої половини ХХ ст. В них були подані відомості і про діячів української еміграції, які, зокрема, працювали у вищих школах Чехословаччини¹⁸. Здобутки української еміграції у Чехословаччині на ниві культури, науки,

освіти знайшли певне висвітлення у друкованому органі Української ініціативи у Чеській Республіці "Пороги", зокрема, про українські вищі навчальні заклади¹⁹, діячів науки і культури (А.Волошин, С.Наріжний, Є.Маланюк, І.Пулюй, С.Русова, С.Сірополко), в тому числі уродженців Сумщини²⁰. Отже, стан наукової розробки проблеми участі української еміграції в Чехословаччині у розбудові національної культури, освіти, науки за останні роки покращився, зокрема, знайшли висвітлення маловивчені аспекти історії еміграції, введено до наукового обігу значну кількість нових матеріалів.

Проте такий аспект проблеми, як участь представників еміграції - уродженців того чи іншого регіону України у галузі культури і науки залишається майже недослідженим. Поодинокі спроби окремих науковців²¹ дослідити цей аспект не дають комплексного уявлення із зазначеної проблеми.

¹Галаган М. Десять років Української громади в ЧСР: огляд життя і чинності (1927-1937). - Прага: Управа Української громади в ЧСР, 1938.

²Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. - Прага, 1942. - Ч.1.

³Витанович І. Історія українського кооперативного руху. - Нью-Йорк, 1964.

⁴Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919-1964). - Мюнхен, 1965.

⁵Гловінський Є. Проф. д-р В.П.Тимошенко. До 70-ліття з дня народження // Український збірник. - Мюнхен. 1955. - Кн.3. - С.168-170; Винар Б. Професор доктор Володимир Тимошенко // Розбудова держави. - Денвер, 1955. - Ч.2. - С.78-82.

⁶Чепелик В. Відділ, яким пишалися харків'яни // Прапор. - 1976. - №8. - С.107-108; Он же. Харьковський центр пошука своєобразия архитектуры начала XX в. // Строительство и архитектура. - 1989. - №10. - С.17-22.

⁷Від Наукового товариства ім.Шевченка до Українського вільного університету. Міжнародна наукова конференція (Пряшів-Свидник, 12-15 червня 1991 р.). Матеріали. - Київ-Львів-Пряшів-Мюнхен-Париж-Нью-Йорк-Торонто-Сідней, 1992.

⁸Троцинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. - К.: Інтел, 1994.

⁹Віднянський С.В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині. Автореф. дис... докт. істор. наук. - К., 1997.

¹⁰Криськов А.А. Українська еміграція у Чехословаччині у міжвоєнний період (1919-1939 рр.). Автореф. дис... канд. істор. наук - К., 1997.

¹¹Троцинський В. Український соціологічний інститут у Празі: організація і наукова праця (1924-1932) // Українська діаспора. - 1992. - Ч.2. - С.138-150.

¹²Віднянський С.В. Заснування і діяльність Українського вільного університету - першої української школи за кордоном (1921-1945) // Український історичний журнал. - 1993. - №11/12. - С.68-80.

¹³Україна крізь віки. У 15 т. - Т.15. Троцинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі. - К.: Альтернативи, 1999.

¹⁴Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами // Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. Додатки. - К.: Либідь, 1993. - С.477-498.

¹⁵Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939. - К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999.

¹⁶Євсєєнко І.В. Українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки в міжвоєнний період. Автореф. дис... канд. істор. наук. - К.: Ін-т історії України НАН України, 1996; Іващенко К.В. Українські емігрантські політичні партії в І Чехословацькій Республіці (1918-1938 рр.). Автореф. дис... канд. істор. наук. - Донецьк: ДНУ, 1999; Саган Г.В. Наукові зв'язки українських та іноземних вчених у міжвоєнний період (1918-1939 рр.). Автореф. дис... канд. істор. наук. - К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, 1999; Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.). Автореф. дис... докт. істор. наук. - К.: Ін-т історії України НАН України, 2000; Дуднік О.Я. Український студентський рух в еміграції (Центрально-Східна Європа, 20-ті роки ХХ ст.). Автореф. дис... канд. істор. наук. - К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України, 2003.

¹⁷Бублик Т.В. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки ХХ століття: Автореф. дис... канд. істор. наук. - К.: КГУ, 1997.

¹⁸Труды русской, украинской и белорусской эмиграции, изданные в Чехословакии в 1918-1945 гг. (Библиография с биографическими данными об авторах). Т.І. - Ч.1-2. - Прага, 1996; Русское зарубежье. Золотая книга эмиграции. Первая треть XX века. Энциклопедический биографический словарь. - М.: Росспэн, 1997.

¹⁹Бундза П. З історії створення та діяльності Українського вільного університету в Празі (1921-1945 рр.) // Пороги. - Прага, 1996. - №1. - С.3-5; Рудницький Л. Український вільний університет на службі діаспорі // там же. - 1996. - №4. - С.8-10; Зілінський Б. Українська Господарська Академія в Подебрадах (до 75-річчя заснування) // там же. - 1997. - №2. - С.4-6.

²⁰Власенко В. Сергій Тимошенко - видатний український архітектор // Пороги. - 1996. - №4; 1997. - №№1,2; Він же. Видатний лісівник (До 120-ліття з дня народження Бориса Іваницького) // там само. - 1998. - №2. - С.12-13.

²¹Він же. З чужого берега (Український вільний університет і Сумщина) // Сумська старовина. - 2002. - №X. - С.94-101.

РОЛЬ ПАССИОНАРНОСТИ В СТАНОВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВ И НАЦИЙ

Лев Николаевич Гумилев - историк, географ и этнолог XX в. - установил основные исторические закономерности развития государств и больших культурных целостностей (этносов и субэтносов)¹. Если измерять интенсивность исторических процессов совокупностью событий, то сначала наблюдается резкий взлет - около 300 лет, затем чередование подъемов и депрессией - также 300 лет, потом следует ослабление жизнедеятельности, ведущее к стагнации и, наконец, медленный упадок, прерываемый новым взлетом. Полный цикл составляет 1200-1500 лет. История любого этноса по Л.Н.Гумилеву укладывается в рамки описанной схемы (толчок - подъем - перегрев - упадок - затухание). Любая живая система, будь то этнос или организм, развивается по данному закону. Рассмотрим его основные фазы.

Фаза подъема - фаза интенсивного роста пассионарного напряжения в этнической системе вследствие пассионарного толчка, приведшего к появлению этой системы.

Фаза акматическая - фаза этногенеза, в которой пассионарное напряжение достигает наивысших для данной системы уровней. При пассионарном перегреве избыточная энергия, которая в фазе подъема тратилась на бурный рост и экспансию, начинает погашаться на внутренние конфликты.

Фаза надлома - характеризуется резким снижением пассионарного напряжения после акматической фазы, сопровождающимся расколом этнического поля, ростом числа субпассионариев, острыми конфликтами внутри этнической системы.

Фаза инерционная (фаза инерции) - фаза этногенеза, в которой после фазы надлома наступает некоторое повышение и затем плавное снижение уровня пассионарного напряжения. Характеризуется укреплением государственной власти и социальных институтов, интенсивным накоплением материальных и культурных ценностей, активным преобразованием природного ландшафта.

Фаза обскурации - фаза этногенеза, в которой пассионарное напряжение убывает до уровня ниже гомеостатического

“нулевого”, за счет значительного увеличения числа субпассионариев. Этнос существует за счет материальных ценностей и навыков, накопленных в предыдущую инерционную фазу. Расплодившиеся субпассионарии делают невозможной любую конструктивную деятельность, требуя только одного - удовлетворения своих ненасытных потребностей.

Фаза регенерации - возможное восстановление этнической системы после фазы обскурации за счет сохранившейся на окраинах ареала пассионарности.

Фаза мемориальная - близкая к этническому гомеостазу фаза этногенеза, знаменующая завершение этого процесса. В мемориальной фазе этническая система уже потеряла пассионарность, но отдельные ее члены еще продолжают сохранять культурную традицию прошлого. Понятие “мемориальная фаза” применимо также к отдельным субэтносам, выпавшим из основного потока этногенеза и изолировавшим себя с целью законсервировать свой образ жизни и взгляд на мир. Переход от мемориальной фазы к законченной форме этнического гомеостаза имеет плавный характер и выглядит как постепенное забвение традиций прошлого².

¹Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли: Автореф. дисс. на соиск. уч. степени доктора геогр. наук. - Л., 1973. - 33 с.; The Internal regularity of Ethnogenesis: (Landscape and Ethnos: XIV) // Soviet Geography (New York). - 1973. - Vol.XIV. - №10. - P.651-661.

²Лавров С.Б. Лев Гумилев. Судьба и идеи. - М.: Сварог и К., 2000. - 408 с.

КУЛЬТУРНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР: РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ

Важливим духовним чинником у культурі будь-якого народу є релігія. Будучи специфічною формою духовної діяльності, релігія водночас є джерелом духовності¹, носієм абсолютних моральних цінностей як певного “культурного коду”, ідеальною точкою відліку для всіх форм людської діяльності взагалі².

Не менш важливе значення має релігія і для культури України чи Західної Європи. Проте для культурної інтеграції України в Європейський простір релігійний аспект перетворюється в глибоку проблему, гордієвим вузлом якої є взаємовідносини різних гілок християнства, зокрема, Православної та Католицької Церков, для яких “висока сумісність та взаємна довіра” як необхідна умова “входження в Європу” звучать як тисячолітній міф. У цьому контексті відразу ж пригадуються слова А.Ф.Лосева про те, що православ’я й католицизм - це “несумісні культурні типи”, “до останньої глибини протилежні один одному”, яким доводиться “вбивати один одного, один одного анафематувати”³.

Наявність невирішених проблем взаємовідносин різних гілок християнства надає питанню про місце та роль релігії й церкви в процесі культурної інтеграції України до Європейського Союзу особливої актуальності і спонукає до пошуків засад, на яких би відбувався діалог релігій як діалог культур України і Західної Європи.

На жаль, будь-який пафос зникає відразу ж при спробі визначити місце релігії в сучасному суспільстві і його культурі. Як помітив С.Лезов, у другій половині ХХ ст. релігія стала лише елементом ліберально-демократичної цивілізації, відійшовши, наприклад, у Західній Європі до сфери дозвілля. У результаті звуження області релігії, переміщення в “приватну сферу”, втрати початкового містичного сенсу та відсутності можливості формувати образ культури, очевидно, відбулася зміна її культурного призначення, змінився “запит” на релігію. Споконвічно вказуючи на зв’язок із чимось вищим, потойбічним, що виявляється лише в життєво важливому для кожної людини акті трансцендування, “перетравлена” сучасністю релігія втратила істинно релігійний зміст, перестала “бути справою кінцевої серйозності”, тим, в ім’я чого варто вмирати⁴.

Важко погодитися з С.Лезовим, що і в українському соціально-культурному просторі релігія також перейшла в сферу цінностей дозвілля, до якої звертається людина у разі відчуття стану нервового чи інтелектуального навантаження, аби “зняти” його шляхом звернення до релігійного тексту, прослуховування відповідного змісту телевізійної передачі тощо. Однак поза всякими сумнівами лишається той факт, що для українського суспільства в цілому релігія також втрачає свій сакральний зміст, перестає бути в свідомості переважної більшості сучасників єдиальним чинником з Богом, поцейбічного з потойбічним.

Визнання єдиальної ролі християнства у становленні сучасної Європи знайшло підтримку практично серед усіх європейських християнських церков. Так, наприклад, Папа Римський Іоанн Павло II у виступі на одній із конференцій у Римі заявив: “Культурна та історична концепція нинішньої Європи віддзеркалює реальність континенту, що став таким завдяки, зокрема, об’єднавчій силі християнства; воно зуміло розчинитися між різними народами і внутрішньо пов’язане з європейською культурою в цілому”⁵.

Не залишилися осторонь від культуротворчих процесів у сучасній Європі і православні церкви. Так, навесні 2003 р. на острові Крит було скликано спеціальну нараду представників десяти православних церков, що мала розглядати питання “Європейська Конституція про церкви та релігії: пропозиції Православної Церкви”. У підсумковому документі було заявлено, що майбутня Конституція ЄС має містити прозоре посилання на християнську спадщину Європи⁶.

На цьому ґрунті в якості одного з варіантів вирішення проблеми взаємовідносин церков, а надалі й культурного зближення християнських західних країн з незахідними, досить часто науковцями висловлюється думка про необхідність об’єднання всіх гілок християнства в рамках екуменічного руху. “...Перед існуючими церквами й віросповіданнями, - стверджує Г.С.Кисельов, - поставлені такі основні задачі, як екуменічна (універсалістська) і організаційна”, оскільки “наявність не тільки розділених, але й ворогуючих церков... говорить в дійсності про те, що справді соборного об’єднання людей у Богові дотепер немає і що воно навіть не проглядається”⁷. У якості аргументу на користь об’єднання церков Г.С.Кисельов посилається на думку М.О.Бердяєва про “зустрічальність” глибин християнської містики

ДО ІСТОРІЇ ЧОЛОВІЧОЇ ТА ЖІНОЧОЇ ГІМНАЗІЙ м.СУМИ

Окрасою дореволюційних Сум були будинки середніх навчальних закладів. Найстаріші з них - Олександрівська чоловіча гімназія та 1-ша жіноча гімназія.

Історія Олександрівської гімназії бере свій початок від урочисто відкритої 23 червня 1790 р. 2-класної казенної школи, так званого малого народного училища, перетвореного 20 грудня 1806 р. на повітове. Його викладачем у 1828-1832 рр. був український поет-романтик П.С.Морачевський (літературний псевдонім - Пилип Галузенко). Влітку 1868 р. повітове земство порушило клопотання перед Міністерством народної освіти про реорганізацію повітового училища на прогімназію і виділило кошти для її утримання. Восени 1870 р. розпочалися заняття у новоствореному закладі, а у вересні 1871 р. на честь наступника імператорського престолу прогімназії було надано ім'я Олександрівської.

7 березня 1873 р. Державна рада ухвалила рішення про перетворення Сумської прогімназії з 1 липня 1873 р. на класичну гімназію. Для неї в 70-х рр. XIX ст. на Троїцькій вулиці було споруджено двоповерховий будинок. В одному з його приміщень розмістилася домово Святодухівська церква, старостою якої з 1875 р. був П.І.Харитоненко. Наприкінці XIX ст. поруч з будинком гімназії виріс пансіон для іногородніх учнів, який завдяки своїм неоготичним формам нагадував середньовічний замок. Першим опікуном закладу був М.Д.Кондратьєв, другим - граф П.С.Строганов, третім - В.О.Савич.

Насамперед, гімназія готувала вихованців до вступу в університети, а також інші вищі навчальні заклади країни, давала право вступу на державну службу з отриманням 1-го класного чину після відпрацювання першого терміну, а нагороджені золотою і срібною медалями отримували чин відразу ж після вступу на службу.

Наприкінці XIX - на початку XX ст. в гімназії навчалось понад 300 учнів, 1906 р. - 407, 1917 р. - 475.

Учнями гімназії були відомий літературознавець і критик, активний учасник літературного руху в Сумах 1902-1903 рр., репресований комуністичним режимом В.Ф.Переверзев (1882-

з глибинами містики нехристиянських релігій, які розділяють доктрини й форми мислення, расові психології й форми церковних організацій. Необхідність екуменізму й суперекуменізму називає вимогою глобальної цивілізації Г.Померанц, оскільки *"єдиний світ без єдиних святинь не приходить до солідарності, не знаходить виходу зі своїх протиріч"*⁸.

Якщо виходити з того, що об'єднання церков - справа самих церков, то, в свою чергу, за цей процес активно виступає католицька церква. Так, наприклад, у новому Катехізисі РКЦ (1992 р.) на самому його початку знаходимо наступне: *"Він [Катехізис] покликаний також слугувати підтримкою для екуменічних зусиль, пожвавлених бажанням єдності всіх християн, у точності показуючи зміст католицького віровчення і його гармонічну зв'язність"*⁹. Тобто екуменічний рух Католицька Церква недвозначно розуміє лише як процес інтеграції всіх інших церков і громад у своє лоно, а не як діалог на рівних з іншими конфесіями.

Що ж до Православної Церкви, у тому числі й Української, то з її боку немає й ніколи не було активних кроків до об'єднання, оскільки лінія вододілу для неї проходить не стільки в зовнішній, обрядовій відмінності церков як інституцій, скільки у внутрішньому: в розумінні Одкровення, віри, догм.

У цілому ж, від того, яке місце посяде релігія в новій Європі, залежать фундаментальні ціннісні засади, якими керуватиметься європейська спільнота, а також те, чи буде почутий голос церкви тоді, коли європейським політикам знову доведеться приймати доленосні рішення щодо війни та миру.

¹Бом Д. Наука и духовность: необходимость изменений в культуре / Человек. - 1993. - №1. - С.6.

²Гусейнов А.А. Моральная демагогия как форма апологии насилия / Вопросы философии. - 1995. - №5. - С.6.

³Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. - М.: Наука, 1993. - С.868.

⁴Лезов С. Письмо о религии // Знамя. - 1997. - №6. - С.193.

⁵Бондаренко Д. Релігія та створення нової Європи // Дзеркало тижня. - 2003. - №37. - С.5.

⁶Вісник прес-служби УПЦ. - 2003. - №16.

⁷Киселев Г.С. Новая религиозность как проблема сознания // Вопросы философии. - 2002. - №5. - С.179.

⁸Померанц Г. По ту сторону своей идеи // Дружба народов. - 2001. - №3. - С.153.

⁹Катехизис Католической Церкви. - М.: Истина и Жизнь, 1998. - С.9-10.

1968), поет-футурист і художник Д.Д.Бурлюк (1882-1967), відомий мовознавець-славист М.К.Грунський (1872-1951), талановитий хірург, директор Українського науково-дослідного інституту ортопедії і травматології М.І.Ситенко (1885-1940), вчений у галузі термічної переробки палива, член-кореспондент Академії наук України І.Є.Коробчанський (1895-1956), український художник, професор, один із засновників Харківської картинної галереї О.К.Симонов (1875-1957), учений зі світовим ім'ям, перший вітчизняний агрофізик О.Г.Дояренко (1874-1958), відомий літературознавець, дослідник життя і творчості Т.Г.Шевченка П.І.Зайцев (1886-1965). Першому директору гімназії М.В.Сібільову за 25-річну плідну діяльність на цій посаді 1899 р. було присвоєно звання почесного громадянина м.Суми.

Нині в будинку гімназії знаходиться Сумська класична гімназія.

Одночасно з чоловічою 1870 р. в Сумах було засновано 4-класну жіночу прогімназію. 1873 р. була реорганізована на гімназію. Крім основних семи, діяли підготовчий і спеціальний 8-й класи. Учениці останнього, отримавши атестат про закінчення гімназії, одержували початкову педагогічну освіту. Педагогічну практику вони проходили в 3-класній школі, що містилася в невеличкій будівлі, зведеній поруч із Сумською земською управою.

Кількість учениць в гімназії була досить сталою: 1899 р. - 373, 1902р. - 394, 1906р. - 411, 1917 р. - 421.

Членами опікунської ради 1-ї жіночої гімназії були відомі в місті люди: І.Д.Траскін, М.М.Петрищев, О.Д.Ігнат'єв, В.І.Краснянський, М.І.Лединський, А.А.Линтвар'єв, М.С.Крамаренко.

У 1-й Сумській гімназії розпочала своє навчання громадський і літературний діяч, дружина і друг М.Горького К.П.Пешкова (дівооче прізвище - Волжина), уродженка села Семереньки (нині - Тростянецького р-ну).

Зараз у цьому будинку міститься Українська академія банківської справи.

Грицаєнко Ю.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ НА ЕТАПІ ПЕРЕХОДУ ВІД ПРИНЦИПАТУ ДО ДОМІНАТУ

Проблема формування монархічної форми правління в Давньоримській державі відноситься до найбільш складних в історичній науці. Висвітлення процесу зміцнення одноосібної влади римського імператора і пов'язаних з цим змін в структурі органів управління є метою даної розвідки.

Формування одноосібної влади принцепса в Стародавньому Римі відбувалося шляхом наділення його вищою владою - *imperium*. У 27 р. до н.е. Октавіану було надано титул першого сенатора - "*princeps senatus*", він першим отримав *imperium* і божественне ім'я Август, що означає "звеличений божеством". Октавіан одночасно став главою римської церкви, верховним полководцем, найвищим магістратом, здійснював вище судочинство, управляв провінціями, видавав закони. Його особа вважалася недоторканою.

Особливістю періоду принципату було формальне збереження республіканських органів влади: сенат, що складався з 600 осіб; народні збори (коміції); кілька консулів, які стають виконавцями розпоряджень сенату і принцепса; народні трибуни перейшли у розпорядження принцепса; претори у кількості 18 осіб, що розглядали лише цивільні справи, а розгляд кримінальних перейшов до компетенції принцепса; едили слідували за громадським порядком, торгівлею. Влада принцепса ґрунтувалася на поєднанні різних республіканських магістратур. Також в Римі створювалися й інші органи влади, наприклад, Публічна рада "консіліум". Цей орган з часом замінив сенат. Після смерті Августа Римом правлять Тиберій, Цезар, Нерон. В цей час влада імператорів продовжує зміцнюватися.

Це відбувалося на тлі кризи рабовласництва, яка проявляється в тому, що частіше відбуваються повстання рабів, держава переживає фінансові труднощі, незважаючи на зростання податків, посилюються децентралізаторські тенденції у провінціях, велика кількість земель не обробляється. У політичному житті все більшу роль відіграє армія, особливо преторіанці, від волі якої залежить обрання наступного імператора. При чому дедалі зростає

відсоток найманців - чужинців. В цих умовах широкі кола аристократії відчували потребу встановити міцну централізовану владу. У 284 р. починається новий період в історії Римської держави - перехід від принципату до доміанату - від лат. *dominatus* - "панування, владарювання, єдиновладдя". Ця система державного правління з необмеженою владою імператора склалася в результаті реформ Діоклетіана. Хоча після визнання християнства державною релігією, імператори вже не вважалися богами, але їх влада розглядалася як божественна інституція, а вони самі - як представники бога на землі.

Новий імператор за походженням - син вільновідпущеника, народився в бідній далматійській родині, але зумів зробити кар'єру на військовій службі. У 284 р. солдати обрали Діокла (справжнє ім'я) імператором для того, щоб він помстився за смерть Нумеріана. Це він і зробив, вбивши префекта преторіанців Апра.

Прийшовши до влади в умовах соціально-політичної та економічної кризи, Деоклетіан усвідомлював необхідність здійснення реформ. Імператор провів економічну, воєнну і адміністративну реформи. В сфері економіки Діоклетіан намагався зупинити знецінення грошей внаслідок випуску монет з низьким вмістом дорогоцінного металу. Оновлено та розширено склад імператорської ради, яка стала головним центром управління державою. Введено ранги чиновників, правила і порядок підвищення їх по службі. Проведено новий адміністративний поділ держави на основі принципу суворої централізації. Були реформовані збройні сили.

Запроваджено ефективнішу систему оподаткування населення за рахунок прямих податків. Від оподаткування не звільнялися навіть сенатори. Для боротьби з подорожчанням продовольства було видано едикт, яким встановлювалися максимальні ціни на продукти, а також максимальний рівень оплати праці. За незаконне підвищення цін передбачалася смертна кара. За часів правління Діоклетіана влада імператора перетворюється на абсолютну.

У 306 р. північні легіони проголосили імператором Флавія Валерія Костянтина. Його правління характеризується остаточним розривом з традиціями принципату. Він продовжив курс свого попередника. Була проведена адміністративна реформа: державу поділено на адміністративно-територіальні одиниці - на чотири префектури, очолювані префектами преторій, яких призначав

імператор. Префектури поділялися на провінції на чолі з ректорами. Провінції, в свою чергу, ділилися на округи, очолювані препозитами. В округах діяли органи місцевого самоврядування - муніципальні магістрати.

Цивільну владу було остаточно відокремлено від військової. Воїни одержують дедалі більші привілеї. Зміцнюються органи поліції, формується таємна поліція. Відбулися зміни в судоустрої і судочинстві: сенат позбавлено права чинити суд і ці повноваження перейшли до імператора та його урядовців.

Таким чином, криза рабовласницьких відносин і зміни в суспільному устрої зумовили процеси трансформації державних органів, що проявилось в поступовій ліквідації залишків республіканського устрою. Цей процес завершився встановленням домінанту - режиму необмеженої монархії з певними рисами східної деспотії.

ПОГЛЯДИ АРИСТОТЕЛЯ НА ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ЇХ ВПЛИВ НА СЕРЕДНЬОВІЧНУ ДЕРЖАВНОПРАВОВУ ДУМКУ

Сьогодні відомі кілька теорій походження держави, а саме: теологічна, патріархальна, договірна, психологічна, насильницька, матеріалістична тощо. Але одним з перших, хто розмірковував над даною проблемою, був видатний давньогрецький філософ Аристотель.

У своєму творі “Політика” він висловив думку, що держава є продуктом природного розвитку людини, яка прагне жити у спілкуванні з іншими людьми. Саме держава є вищою формою спілкування.

Аристотель доводив: *“Оскільки, як ми бачимо, будь-яка держава являє собою свого роду спілкування, а будь-яке спілкування організується заради якого-небудь блага (а всякого роду діяльність має на меті передбачуване благо), то, вочевидь, всі спілкування спрямовані до того чи іншого блага, при чому більше інших і до вищого з усіх благ прямує те спілкування, що є найбільш важливим з усіх і вбирає в себе всі інші спілкування. Це спілкування і зветься державою чи спілкуванням політичним”*¹.

Філософ вважав, що процес формування держави є поступовим, поетапним. Йому передують стадії сім'ї та поселення. Саме сім'я є першим видом спілкування: *“Там необхідність итовхає до об'єднання попарно тих, хто не може існувати один без одного, - жінку і чоловіка з метою продовження роду; і об'єднання це обумовлювалося не свідомим рішенням, але залежить від природного прагнення, притаманного їй іншим живим істотам і рослинам, - залишити після себе іншу подібну собі істоту”*².

Спілкування, яке складалося з кількох сімей і мало на меті обслуговування не тільки короточасних потреб, Аристотель назвав “поселенням”. Кілька поселень складали суспільство: *“Суспільство, що складалося з декількох поселень, є достатньо завершена держава, що досягла, можна сказати, у повній мірі самодостатнього стану і те, що виникло заради потреб життя, існує заради досягнення благого життя. Звідси слідує, що будь-*

*яка держава - продукт природного виживання, як і первинне спілкування: воно є їх завершенням, в завершенні ж відбивається природа”*³. Таким чином, можна стверджувати, що за Аристотелем держава належить до того, що існує від природи, і що людина за природою є істота політична.

Концепція Аристотеля про походження держави знайшла свій відгук в державно-правовій думці епохи Середньовіччя. Так, її активно використовував італієць Фома Аквінський при розробці християнської державно-правової теорії.

В деякій мірі погляди Аристотеля перегукуються з вченням іншого італійського мислителя Марсилія Падуанського, який стверджував, що держава виникає внаслідок поступового ускладнення форм людської спільноти: від сім'ї до роду, від роду до племені, від племені до міста. На відміну від Аристотеля, за Падуанським, наслідком трансформації людської спільноти є суспільний договір про утворення держави.

Ідею природного походження держави підтримував також французький мислитель Жан Боден. Він визначає державу як правове управління багатьма сім'ями і тим, що в них спільне, на основі суверенної влади. Сім'ю Боден називає основою або первинним елементом держави. На підтвердження цього він стверджував, що якщо люди не будуть об'єднані у сім'ї, вони вимруть, а народ, що складає державу, не вмирає. Подібно до Аристотеля Боден розрізняє в сім'ї три види владовідносин: сімейні, батьківські, панівні.

Таким чином, концепція Аристотеля про походження держави сприяла розвитку державно-правової думки Середньовіччя, оскільки стала основою для поглиблення уявлень середньовічних мислителів про таке складне явище, як держава.

¹Аристотель. Сочинения: В 4-х т. - Т.4. - М.: Мысль, 1983. - С.376.

²Там же. - С.377.

³Там же. - С.378.

Житняк О.,
Черняк А.

СУЧАСНІ КРАЄЗНАВЧІ УСТАНОВИ СУМЩИНИ

Важливими краєзнавчими осередками є музеї. Їхні співробітники плідно вивчають археологічні старожитності регіону, займаються охороною пам'яток старовини. У музеях зосереджені рукописи й особисті речі видатних діячів української культури, чий творчий і життєвий шлях був пов'язаний з Сумщиною.

Аналізуючи роль музеїв у розвитку краєзнавчої роботи на Сумщині, треба враховувати зроблений ними внесок у дану справу.

Наприклад, діяльність Сумського обласного краєзнавчого музею спрямована на розробку на базі нових концепцій тематико-експозиційних планів експозицій, подальший розвиток історичного краєзнавства, відродження духовної культури народу, поповнення музейних колекцій та збереження цієї безцінної національної спадщини, виховання патріотизму, охорону і пропаганду пам'яток історії та культури.

Сучасні експозиції музею знайомлять з природою, історичним минулим Сумщини. У 90-ті рр. було створено нові експозиції "Археологічні старожитності Сумщини", "Визволення Сумщини від німецько-фашистських загарбників", "Т.Г.Шевченко і Сумщина", "П.О.Куліш і його зв'язки з краєм", "Матеріальна культура і побут селян, традиційні народні ремесла Сумщини кінця XIX - початку XX ст." та інші. Музей брав участь у багатьох місцевих та міжнародних виставках, систематично бере участь у наукових краєзнавчих конференціях та археологічних дослідженнях на території області.

Велику краєзнавчу роботу проводить Глухівський музей старовини і мистецтва - один із найстаріших в нашому краї. Серед цінних цікавих експонатів музею можна виділити штандарт м.Глухова 1878 р., Євангеліє на престольне 1766 р. у срібному окладі з позолотою, вироби Волокитинської порцелянової фабрики, орден "Срібна зірка". З метою збереження архітектурної спадщини та історичної забудови міста Постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1994 р. пам'ятники історії, культури та архітектури у м.Глухів оголошені Державним історико-культурним заповідником. Свою активну діяльність заповідник розпочав

наприкінці 1998 р. Цей науково-дослідний і культурно-просвітницький заклад забезпечує вивчення, охорону, реставрацію та використання історико-культурної спадщини міста і довкілля.

У Конотопському краєзнавчому музеї велика увага приділяється вшануванню гетьманів України, минулого козацтва на Конотопщині в XVII ст., питанням народознавства, екології, охорони природи.

За останні сім років у музеї проведено понад 500 екскурсій, прочитано науковими працівниками близько 100 лекцій, відкрито майже 50 виставок - із них кілька пересувних, проведено понад 30 різнопланових масових заходів.

Силами Путивльського краєзнавчого музею проводяться роботи по виявленню та збереженню пам'яток культури краю. Музей регулярно виступає організатором та співорганізатором наукових конференцій. З 2004 р. музеєм видається науково-популярне видання "Путивльський краєзнавчий збірник".

Значну історико-краєзнавчу роботу проводять Охтирський та Роменський музеї. Зараз вони продовжують науково-дослідницьку та експозиційну діяльність, започатковану ще з давніх часів. Працівники беруть участь в археологічних дослідженнях, у написанні наукових, енциклопедичних, довідкових видань, видають путівники.

Експозиції Лебединського краєзнавчого музею розповідають про заселення краю, значні історичні події, економічний та промисловий розвиток Лебединщини. Серед експонатів знаходяться рештки кістяка мамонта, що були знайдені у 1963 р. під час будівництва автостанції м.Лебедин. Чільне місце займають матеріали про перебування Т.Г.Шевченка на Лебединщині.

У м.Шостка діє державний краєзнавчий музей з художнім відділом. У музеї організовані 4 постійних експозиції: 1) "Природа краю" (2 зали); 2) "Історія міста" (від заснування до періоду Великої Вітчизняної війни - 2 зали); 3) Меморіальна експозиція, присвячена Народному архітектору СРСР Д.М.Чечуліну; 4) "М.Неплюєв і Хрестовоздвиженське братство".

Згідно з наказом ректора Сумського державного університету 1 червня 1995 р. було створено Науково-редакційну групу для підготовки "Енциклопедії Сумщини". 29 квітня 2002 р. на базі цієї групи було створено Регіональну науково-дослідну лабораторію-центр історичного краєзнавства СумДУ, яка нині є провідною науковою краєзнавчою установою Сумської області.

МУЗЕИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ г.СУМЫ

В наши дни не теряется актуальность вопроса о необходимости организации воспитательной и информационной работы среди учащихся школ и высших учебных заведений. Важную роль в этом могут сыграть музеи при высших учебных заведениях. В частности, интересными в этом плане являются музеи Сумского государственного университета, Сумского государственного педагогического университета им.А.С.Макаренко и Сумского национального аграрного университета.

Так, в Сумском государственном педагогическом университете находятся музеи: “Зоология позвоночных”, “Зоология беспозвоночных”, “Комната-музей А.С.Макаренко”.

В музее “Зоология позвоночных” представлены около 250 разнообразных экспонатов позвоночных, населяющих, в основном, Сумскую область, а также Украину и другие регионы мира. Птицы представлены наибольшим количеством экспонатов, куда входят коллекции птичьих яиц и гнезд, а также чучела птиц, встречающихся в Сумской области. Среди них присутствуют виды, занесенные в Красную книгу - степной орел, степной лунь, гоголь и другие. Наиболее интересной является коллекция птичьих яиц, которая содержит также яйца страуса, орла и пингвина.

Млекопитающие представлены грызунами, насекомоядными, хищными и рукокрылыми. Кроме чучел представителей местной фауны, экспозиция также содержит черепа и скелеты, например, ископаемый череп зубра (возраст около 5 тыс. лет), рога оленя, китовый ус, зубы и бивень мамонта. Одними из наиболее интересных экспонатов являются чучела животных из других регионов мира, таких как мангуст и др. Некоторые экспонаты датируются 1907 г., как, например, чучело бурундука. Краснокнижные экземпляры: горностай, большая ночница, заяц-беляк и другие.

Амфибии и рептилии представлены наименьшим количеством экспонатов. В основном это наиболее распространенные обитатели нашей области, такие как жабы и лягушки (в том числе и влажные препараты, демонстрирующие их полный цикл развития), ящерицы, ужи, гадюки и другие.

Основными напрямками роботи лабораторії є розробка питань, пов'язаних з маловідомими сторінками історії краю, організація пошуково-дослідницької і пропагандистської роботи на Сумщині, розробка та впровадження у навчальний процес краєзнавчих матеріалів, проведення конференцій і симпозіумів краєзнавчого спрямування, організація та проведення археологічних експедицій та розвідок, видання наукової, історико-краєзнавчої та навчально-методичної літератури.

Зокрема, за активної участі співробітників лабораторії були проведені археологічні дослідження на території Путивля, Конотопа, Шостки, Кролевця; відкрито низку об'єктів (городищ та інших поселень), що належать до різних археологічних культур.

Вперше в історії Сумської області за рахунок державного бюджету розроблялася гуманітарна науково-дослідна тема “Становлення та тенденції розвитку історичного краєзнавства на Сумщині у XIX-XX ст.”. Лабораторія тісно співпрацює з іншими науково-дослідними установами (в тому числі краєзнавчими) області та України. Силами лабораторії видаються наукові журнали “Сумська старовина” (зареєстрований ВАК України як фаховий), “Сумський історико-архівний журнал”, було видано низку історико-краєзнавчих видань.

Важлива краєзнавча робота проводиться також архівними установами області, зокрема силами Державного архіву Сумської області. Тут ведеться робота з письмовими джерелами, які дають цінну інформацію про історичне минуле нашого краю.

Не можна залишати поза увагою і такі утворення, якими є різноманітні історико-краєзнавчі, патріотично-пошукові, краєзнавчо-пошукові загони та організації, що діють при середніх, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах. Як результат - у цих закладах освіти створюються тематичні музеї та музейні кімнати, присвячені особистостям, подіям, історії цих закладів чи інших організацій.

Интересным экспонатом выставки является чучело кобры. Из краснокнижных экземпляров - медянка.

Экспозиция рыб включает около 30 видов, обитающих в Сумской области. Наиболее интересными экспонатами являются рыбы из других регионов мира, такие как акулы, скаты, летучая рыба, рыба-прилипала. Краснокнижный экземпляр рыб - стерлядь.

Посетителями музея, в основном, являются учащиеся сумских школ (5-7 классы). Экскурсии проводятся преподавателями кафедры зоологии.

Также следует отметить, что по количеству экспонатов и видовому разнообразию музей Сумского государственного педагогического университета "Зоология позвоночных" превосходит Сумской обласной краеведческий музей.

Экспозиция насекомых представлена наибольшим количеством видов и экземпляров. Интересна коллекция насекомых Сумской области, собранная студентами университета во время полевой практики. Краснокнижные виды экспозиции: бабочки (бражник, мертвая голова, аполлон, поликсена) и жуки (жук-олень, крымская жужелица). "Изюминкой" экспозиции является богатая коллекция тропических бабочек и жуков, собранная в Индонезии и на Мадагаскаре. Среди них и самый крупный в мире жук - голиаф.

Также в этом музее имеется богатая коллекция кораллов (около 30 экземпляров 10-ти видов) и экспозиция червей, паразитирующих в организмах животных и человека (около 10 видов), самый крупный экземпляр которых имеет в длину около 10 м. Среди экспонатов также представлены осиное гнездо (1 метр в диаметре) и фотографии беспозвоночных.

Экспозиция "Комнаты-музея А.С.Макаренко" открывается стендом "Жизнь талантливого человека", на котором представлены фотографии и документы из его жизни (аттестат об окончании Полтавского учительского университета, удостоверение и др.).

В Сумском государственном университете есть целый ряд музеев и музейных комнат. Рассмотрим музейную комнату Региональной научно-исследовательской лаборатории-центра исторического краеведения университета и музей истории СумГУ.

Музейная комната Региональной научно-исследовательской лаборатории-центра исторического краеведения СумГУ насчитывает более 300 экспонатов, третья часть которых находятся на хранении. Основа экспозиции - предметы быта, датированные

XIX - нач. XX вв., а также книги, документы, деньги XVIII-XX вв.

Из предметов быта здесь представлены горшки, утюги, прясла, рушники, ножницы, скребки, тарелки, ложки, рубели, а также предметы одежды: вышиванки, рубашки, юбки, лапти и др. Есть и уникальные экспонаты, такие как зернотерка эпохи каменного века (около 5 тыс. лет). На хранении находятся предметы древнерусского времени (наконечники стрел, рыболовные снасти, пряслица и др.).

В экспозиции также представлены вещи времен войны: гильзы снарядов, колючая проволока, советские и немецкие каски, остатки немецкого ручного пулемета и др.

Имеется также выставка денежных знаков периода XVIII-XX вв. (боны и монеты) и отдельная экспозиция печатных научных изданий лаборатории.

Музей истории СумГУ занимает небольшую комнату, но, тем не менее, содержит большое количество материалов об истории университета. В экспозицию включены 5 стендов, посвященных студенческим движениям, 6 стендов о ветеранах, а также юбилейные альбомы, посвященные Рабецу Владимиру Львовичу и Кафтаряну Сурену Мартиросовичу. Здесь также хранятся все номера университетских газет, переписка с Харьковским политехническим университетом, сувениры с символикой СумГУ, дипломы, которыми награждался университет и некоторые его работники, награды времен СССР, обереги, подарки СумГУ от других учебных заведений (например, макет пушки - подарок Сумского института артиллерии). Из печатных материалов: публикации, издания, посвященные факультетам СумГУ, тезисы, методическая литература и др.

В музее проводятся экскурсии о создании и развитии СумГУ, ведется воспитательная работа, а также работа с ветеранами.

Ознакомившись с выставками музеев высших учебных заведений, можно сделать вывод, что их экспозиции представляют интерес не только для специалистов в этой области, но и для широкого круга людей. Учитывая узкую специализацию музеев, а также их разнообразие, каждый сможет найти то, что его заинтересует. Кроме того, ознакомление с подобными экспозициями будет положительно влиять на расширение кругозора и способствовать развитию интеллектуального и духовного уровня.

Черныш Е.

ПАРАДОКС ЧЕЛОВЕКА (ПО КОНЦЕПЦИЯМ КАНТА И БЕРДЯЕВА)

Человек - как парадокс, как две неразделимые сущности в одном, явное и неявное, которые сплелись внутри человеческого сознания, вошли корнями в подсознание, неся тайну в себе. Что такое человек? Безгранично велик внутренний мир каждого из нас. Большую глубину несут в себе слова, сказанные Н.А.Бердяевым, с точки зрения которого человек - *“двойственное существо, живущее как в мире феноменов, так и в мире ноуменов”* и поэтому *“ноумен может проникнуть в феномен, мир невидимый - в мир видимый, мир свободы - в мир необходимости”*¹.

Мир феноменов - мир явлений, а мир ноуменов - мир вещей, независимых от нас, мир такой далекий и такой близкий к нашему существу. В этом взгляды Н.А.Бердяева перекликаются или даже исходят от истоков философской мысли Э.Канта. Так, по Канту, человек поступает необходимо, поскольку он со своими мыслями, чувствами и желаниями есть явление среди других явлений природы и в этом отношении подчинен необходимости, господствующей в мире явлений. Но тот же человек есть также и нравственное существо, субъект нравственного сознания. Как нравственное существо он принадлежит уже к миру “вещей в себе”, умопостижимых. И в этом качестве человек свободен².

В концепциях Канта и Бердяева важная роль отводится внутреннему миру человека, взаимосвязи феномена и ноумена в нем, относя к “миру явлений” сознательную, постижимую суть нашего разума, а к миру “вещи в себе” - наше “я”, сферу духовного. Явление исходит из “вещи в себе”, оно как бы пронизано этой непостижимой сущностью.

Бердяев видел великую заслугу Канта в том, что он провел различие между миром явлений и миром ноуменов (субъектов), но он указывает, что Кант ошибался, считая мир ноуменов непознаваемым. Н.Бердяев пишет в своей книге “Самопознание”: *“...меня поражало, что Кант совсем не объяснил, почему образовался мир явлений, который не есть подлинный мир (вещь в себе) непознаваем, мир же вторичный и неподлинный (феномен) познаваем, и относительно него обоснована общеобязательная и твердая наука”*³. Это утверждение противоречит взглядам Канта

о умопостижимости “вещи в себе”. Кант не верил в то, что зло, существующее в общественной жизни, может быть устранено⁴. Бердяев же был убежден, что пути искупления зла и победы над адом могут быть найдены, он верил в всеобщее спасение⁵. Но оба они приходят к общему. Первый видит в этом утешение: *“Гармония и нравственный порядок возможны не в реальной эмпирической жизни, а в мире “умопостижимом” (мысленном, но не постижимом)”*⁶. Второй же считает это смыслом человеческой жизни, дойти к которому возможно через развитие творческой деятельности. Что это? Вера, истинная вера в добро, в Бога. И в этом духовная суть человека.

Кант опровергает “теоретические” доказательства существования бога... Но в сущности, по Канту, в бога надо верить, так как этой вере требует наш практический разум, т.е. наше нравственное сознание⁷. *“Бог - создатель, является всемогущим над бытием, над сотворенным миром... Бог есть дух. Он реально присутствует в жизни святых, мистиков, людей высокой духовной жизни...”*⁸. Как видно, в отношении к вере и богу мнение двух философов расходится. Канту присущий этический формализм, к которому Бердяев относится отрицательно. Кант принимает религию в пределах разума в четко ограниченных рамках. Бердяев видит великую и безграничную силу веры, духовного опыта и бога как наивысшую Истину и цель бытия человека. *“Реальность для меня совсем не тождественна бытию и еще менее тождественна объективности. Мир же субъективный и персоналистический есть единственный подлинно реальный”*⁹.

Человек живет ощущением этого мира, его чувственно-духовным переосмыслением, проецируя свое мировоззрение на все, что окружает его, и на себя в том числе. И этот субъективный мир есть нашей объективной реальностью. Другую же действительность (объективную) нам не дано познать. Возможно, внутренние формы субъективного ощущения сильно воздействуют на нас и даже поработают¹⁰.

Сознание есть река осмысления нашей жизни, которая впадает в море подсознательного. А что же идея, мысль, что вытекает из сознательного? По Канту, идеи - понятие о безусловном, а так как все, что дано нам в опыте, обусловлено, то предмет идей есть то, что никогда не может быть воспринято чувствами в опыте. Бердяев верит в возможность духовного опыта, в котором преодолевается отчуждение “Я” и “Ты”¹¹.

Это значит, что мнение Канта и Бердяева расходятся по отношению к возможности духовного опыта. Кант всецело верил, что понятие предмет идей, сферу духовного абсолютно невозможно, ибо человек воспринимает чувствами, субъективируя действительность, а значит не постигает настоящей сущности. Бердяев же воспринимал духовный опыт как неотъемлемую часть нашего бытия, путь к самопознанию и богу.

Наша наружность - физическое явление - является миром вторичным, видимым, познаваемым; феномен, наше "Я" - мир внутренний, невидимый, первичный, неосознанный даже для самих нас, есть ноуменом. Оба этих мира взаимодействуют. Человек - парадокс, и невозможно полностью постичь его глубину. А знание о внутреннем нашем мире ничтожны. Но что знание, что оно в себе несет? По Канту, знание только тогда имеет ценность, когда оно помогает стать человечнее, развить идею добра¹². Для определения и изучения атомов нам был необходим научно-технический прогресс, а познание человека, самого себя (как "вещи в себе", ноумена) если и возможно, то только при развитии духовного.

¹Бердяев Н.А. Самопознание. - М.: Наука, 1991. - С.93.

²Щипанов И.Я., Ойзерман Т.И., Иовчук М.Т. Краткий очерк истории философии. - М.: Мысль, 1981. - С.155.

³Лосский Н.О. История русской философии. - М.: Высшая школа, 1991. - С.114.

⁴Щипанов И.Я., Ойзерман Т.И., Иовчук М.Т. Указ. соч. - С.75.

⁵Лосский Н.О. Указ. соч. - С.118.

⁶Щипанов И.Я., Ойзерман Т.И., Иовчук М.Т. Указ. соч. - С.156.

⁷Флоренский П.А. Столп и утверждение истины - Т.1. - М.: Правда, 1990. - С.73.

⁸Бердяев Н.А. Указ. соч. - М.: Наука, 1991. - С.81.

⁹Зеньковский В.В. История русской философии. - Т.2. - Л.: Эго, 1991. - С.183.

¹⁰Хайдеггер М. Кант и проблема метафизики. - М.: Логос, 1997. - С.15.

¹¹Щипанов И.Я., Ойзерман Т.И., Иовчук М.Т. Указ. соч. - М.: Мысль, 1981. - С.155.

¹²Там же. - С.156.

ЗВ'ЯЗКИ ВІДОМИХ ХУДОЖНИКІВ З СУМЩИНОЮ

Протягом всієї своєї історії Сумщина була, без перебільшення, скарбницею талантів. Відомо дуже багато людей, що прославили наш край в різних областях діяльності. Серед них чимало і художників - уродженців Сумщини.

Одним з таких художників був Никанор Харитонович Онацький (1875-1937). Народився він 9 січня на хут.Хоменкове, нині Липоводолинського р-ну, в багатодітній сім'ї козака-хлібороба. З 1899 по 1905 рр. здобував вищу художню освіту в Москві та Петербурзі.

Після навчання Никанор Харитонович повернувся на Україну і з 1906 по 1913 рр. мешкав у м.Лебедин.

У 1914 р. він, єдиний професійний на той час художник на Сумщині, організував першу в історії м.Суми художню виставку. На ній експонувалося близько 200 творів живопису і графіки, найбільшу кількість з яких - 52 роботи - надав Н.Онацький.

Кращими художніми творами Онацького, створеними в основному на Сумщині, є: "Місячна ніч", "На пасіці", "Вулиця українського села", "Вітряки", "Парк восени", "Перед грозою" та інш.¹

Залишив певний слід на Сумщині і Тарас Григорович Шевченко, який був також талановитим художником. Під час свого перебування на Сумщині в 1844, 1845 і 1859 рр. в різних населених пунктах нашої області він намалював кілька краєвидів, портретів, етюдів, офортів. Зокрема, в червні 1859 р. на березі р.Псел (поблизу м.Лебедина) ним створено етюд "Варенушні приятелі", а також на Лебединщині виконав кілька малюнків: "У Лихвині", "Над ставком", портрет садівника-кріпака у Лихвині тощо. В м.Лебедин Шевченко зробив кілька ескізів і написав олією три невеликі картини із життя поневолених селян. У с.Гирівка (нині с.Шевченкове) Конотопського району він намалював портрет А.О.Лазаревської і подарував їй свій офорт "Свята родина"².

Обдарований художник XVIII ст. Григорій Андрійович Стеценко (1710-1781) народився у м.Ромни в козацькій сім'ї. Спочатку був іконописцем, а потім став придворним живописцем гетьмана К.Розумовського. Знайдено близько 50 творів Г.Стеценка, який працював в напрямках іконопису, портрета, монументального

та станкового живопису. Одним з кращих його полотен є "Роменська мадонна". В орнаментах митця використано фольклорні елементи та іноді пейзажі Роменщини³.

Родоначальник російського історичного живопису і один з відомих діячів російської культури XVIII ст., Антон Павлович Лосенко народився в м.Глухів в сім'ї розореного купця-підрядчика. Спочатку навчався в Глухівській співацькій школі, а потім був зарахований в Петербурзьку придворну співоучу капелу. Згодом у нього з'явилися здібності до живопису. У Петербурзі він закінчив Академію мистецтв, а потім 10 років продовжував мистецьку освіту в Парижі та Римі. Його основні картини: "Володимир і Рогніда", "Чудовий вилов риби", "Прощання Гектора з Андромахою" та інш., портрет артистів Волкова і Шумського, письменника Сумарокова тощо⁴.

Талановитий український та російський художник-жанрист, академік живопису Костянтин Олександрович Трутовський (1826-1893) дитячі роки провів у маєтку свого батька в с.Попівка Великописарівського р-ну. Він замальовував різні типи чумаків і напрочуд казкові краєвиди. У 1872 р. Трутовський на околиці Сум (на старих "Харківських греблях") малював свою картину "Сорочинський ярмарок", фоном якої є тогочасні Суми. Найкращі його художні полотна з українського життя такі: "Малороси, що їдуть на базар", "Лірник у селянській хаті", "Сліпий", "Страшна помста", "Весільний викуп", "Колядники на Україні", "Зелені свята в Малоросії", "Базар у провінції", на якій легко розпізнати Іллінську церкву.⁵

Відомий художник Іван Миколайович Крамської (1837-1887) в 1871 р. перебував у Хотіні в маєтку графа П.С.Строганова, який передав його в користування художників - передвижників 60-70 років XIX ст. Митець намалював там дві картини: "Русалки", "Майская ночь". У Третьяківській галереї зберігається малюнок олівцем "Село" з авторським підписом ("Хотінь"), а також замальовки українських селян⁶.

Інший художник, пов'язаний з Сумщиною - Олександр Васильович Васильєв (1850-1873). Васильєв навчався у художній школі, а пізніше - в Академії Мистецтв.

Олександр Васильович провів два літа у Хотіні (1869 та 1871 роки), малюючи старі дуби (по 3-4 обхвати) і крони дерев. До життя в Хотіні (1871 р.) можна віднести і декілька робіт з української природи: етюд "Рожь" і етюд до картини "Мокрий луг".

Талановитий російський художник і гравер-офортист Володимир Єгорович Маковський (1846 -1920) з групою своїх учнів-художників у 1891 р. робив розписи стін і склепіння в Сумському Преображенському соборі. В цьому соборі зберігаються оригінали двох картин В.Є. Маковського на релігійні теми. Разом із своїм братом Костянтином (теж художником) він на Роменщині писав етюди для своєї жанрової картини "Весілля на селі", картину "Русалка" та інш. В Сумському художньому музеї зберігається оригінал картини В.Є.Маковського "Український пейзаж" та копія його картини "В гостях у сина"⁷.

Відомий український пейзажист Петро Олексійович Левченко (1856-1917) мав досить тісні зв'язки з м.Путивль на Сумщині. Мальовничі краєвиди старовинного Путивля завжди привертали увагу художника-лірика П.Левченка. Внаслідок кількарізного перебування в цьому місті (приблизно 1904-1906 та між 1911-1916 рр.) ним створено на місцевому матеріалі такі чудові картини-пейзажі: "Біла хата. Путивль", "Путивль. Монастир", "Путивльський монастир", "Україна" (вид на річку Сейм з путивльського "Городка"), "На Харківщині" (вид на присеймські луки з путивльського "Городка") та інш. В Сумському художньому музеї зберігаються оригінали таких картин Петра Левченка: "Пейзаж", "Зима", "Куточок двору", "Водяний млин", "На краю села", "Етюд старої хати", "Дорога"⁸.

Російський художник Микола Павлович Чехов (1858-1889) у 1888 та 1889 рр. разом із своїм братом-письменником А.П.Чеховим жив у передмісті Сум - на Луці. Тут він малював ескізи, пейзажі, ілюстрації до творів А.П.Чехова тощо⁹.

Живописець, графік, портретист, Валентин Олександрович Серов (1865-1911) влітку 1876-1878 рр. мешкав у м.Охтирка. Написав портрети П.І.Харитоненка та його дочки О.П.Олів¹⁰.

Відомий український радянський художник і педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР Федір Григорович Кричевський (1879-1947) народився в м.Лебедин в родині фельдшера. Він навчався в Московському училищі живопису, скульптури та зодчества, в Петербурзькій академії мистецтв, якої не закінчив. Кращими художніми творами митця є: "Мати", "Автопортрет", "Переможці Врангеля", "Довбуш", "Катерина", "Веселі доярки", "Три віки" та інш. Деякі його картини є в Сумському та Лебединському художніх музеях¹¹.

Оригінальний художник-графік Георгій Іванович Нарбут

(1886-1920) народився в с.Нарбутівка, нині Глухівського р-у. Навчався в Глухівській гімназії, де почав захоплюватися малюванням і особливо графікою. У 1904 і 1906 рр. твори Нарбута двічі експонувалися на глухівських виставках і здобули загальне схвалення. Потім він деякий час навчався в Петербурзькому університеті і одночасно займався художньою графікою. Нарбут залишив велику і цінну графічну спадщину: ілюстрації до різних творів, оригінальну українську абетку. У 1917-1919 рр. був геральдистом, розробив 2 варіанти герба Києва та тризуб; є автором кількох варіантів українських грошей¹².

З 1906 р. у Конотопі жив Олександр Емільович Гофман (1884-1939) - випускник Петербурзької Академії мистецтв та Московського художнього училища, член Петербурзького товариства художників. Беручи участь у виставках товариства, що проходили в Петербурзі та Москві, художник не переставав працювати і в Конотопі, викладаючи малювання в Комерційному училищі. Починаючи з XVIII ст., на Сумщині жили та працювали багато видатних художників, які залишили помітний слід у вітчизняній та світовій культурі.

¹Ареф'єва Г.В., Н.С.Юрченко. Онацький Н.Х. (До 130-річчя від дня народження). - Суми: "Університетська книга", 2005. - С.7.

²Збірник краєзнавчих нарисів Шевченко і наш край. З історії Лебединщини. - Лебедин: "Білий лебідь", 1994. - С.11-12.

³Мусієнко П. Видатний український художник 18 століття // Мистецтво. - №6. - 1959.

⁴Ступак Ю.П. Видатні художники на Сумщині - Х.: Прапор, 1969. - С.12.

⁵Хвостенко Г. Й оживали Суми на мольберті // Сумщина. - 1997. - 14 листопада.

⁶Ступак Ю.П. Видатні художники на Сумщині. - Х.: Прапор, 1969. - С.24-26.

⁷Советский энциклопедический словарь. - М.: "Советская энциклопедия", 1988. - С.748.

⁸Побожій С.І. Художник біля церковних стін. Путивльські красивици у творчості Петра Левченка // Сумська старовина. - 2002. - №10. - С.245.

⁹Чехова М.П. Из далёкого прошлого. - М.: Государственное издательство художественной литературы, 1960. - 272 с.

¹⁰Побожій С.І. Серов Валентин Олександрович // Сумщина в іменах. - 2003 - С.401.

¹¹Мусієнко П. Федір Григорович Кричевський // Мистецтво. - №9. - 1966 - С.7.

¹²Білецький П. Георгій Іванович Нарбут. Альбом. - К.: Мистецтво, 1985 - С.5-7.

ЗМІСТ

ВЛАСЕНКО В.М. З історії Української господарської академії в Подєбрадах (ЧСР)	3
ЗВАГЕЛЬСЬКИЙ В.Б. Історики Сумщини і репресії 20-30 рр. ХХ ст.	13
НІМЕНКО Н.А. Дослідження М.О.Макаренка на Прилуччині (1926 р.)	30
ДЕГТЯРЬОВ С.І. Революційні події 1905-1907 рр.: прояв протесту чи злочинності (на матеріалах Сумщини)	37
ЗВАГЕЛЬСЬКИЙ В.Б. До походження назви міста Пирятин	48
САЧЕНКО Л.А. Матеріали до енциклопедичного довідника "Енциклопедія Сумщини. Водні об'єкти"	50
ДЕГТЯРЬОВ С.І. Стан збереженості матеріалів повітових судів Лівобережної України	53
ДЕГТЯРЬОВ С.І., САЧЕНКО Л.А. Уродженці Сумщини - дослідники "Слова о полку Ігоревім" (за матеріалами енциклопедичного довідника "Сумщина в іменах")	56
КЛИМЕНКО В.А. Зміна форм і методів діяльності музеїв України в умовах європейської інтеграції	59
ТЕЛІЖЕНКО Л.В. Євроінтеграція України: діалог релігій як діалог культур	63
ВЛАСЕНКО В.М., БИТЮК І. (ЖТ-52) Фахові студії Сергія Тимошенка в еміграції	67
БОНДАР І. (ЖТ-52) Становлення та розвиток села Осоївка. - Наук. кер. доц. Звагельський В.Б.	74
ВЛАСЕНКО В.М., САФОНЕНКО С. (Ю-52) До історіографії української еміграції у Чехословаччині в міжвоєнний період (1921-1939 рр.)	77
ИГНАТЬЄВА О. (ПР-51) Роль пасионарності в становленні государств и наций. - Науч. рук. доц. Клименко В.А.	82
ЗІНЧЕНКО А. (ІТ-41) Культурна інтеграція України в європейський простір: релігійний аспект. - Наук. кер. доц. Теліженко Л.В.	84
ХОЛОДЬОН І. (ЕФ-54) До історії чоловічої та жіночої гімназій м.Суми. - Наук. кер. Німенко Н.А.	87
ГРИЦАСЕНКО Ю. (Ю-54) Трансформація державних органів в Стародавньому Римі на етапі переходу до домінації. - Наук. кер. Нестеренко В.А.	89
СЕРІК В. (Ю-54) Погляди Аристотеля на походження держави і їх вплив на середньовічну державноправову думку. - Наук. кер. Нестеренко В.А.	92
ЖИТНЯК О., ЧЕРНЯК А. (ІТ-52) Сучасні краєзнавчі установи Сумщини. - Наук. кер. Дегтярьов С.І.	94
МЕРЗЛИКИНА Ю. (ІТ-51) Музеї вищих навчальних заведень г.Суми. - Науч. рук. Дегтярев С.И.	97
ЧЕРНЬШ Е. (ЭК-51) Парадокс человека (по концепциям Канта и Бердяева). - Науч. рук. Дегтярев С.И.	100
РАТУШНИЙ О. (І-53) Зв'язки відомих художників з Сумщиною. - Наук. кер. Саченко Л.А.	103

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

матеріали науково-теоретичної конференції
викладачів, аспірантів та студентів

Редактори: В.М.Власенко, В.Б.Звагельський

Комп'ютерний набір та верстка: І.О.Бушман, Л.А.Саченко
Коректор О.І.Калініченко

Відповідальний за випуск В.Б.Звагельський

Вид-во СумДУ. Р.с. №34 від 11.04.2000 р.
40007, м.Суми, вул.Римського-Корсакова, 2.

Підп. до друку 20.04.2006.	Формат 60x84x16.	Обл.-вид.арк. 5,7
Наклад 50 прим.	Замовлення № 273.	Ум. друк.арк. 4,9

Друкарня СумДУ.
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.